

Сурати Отадам

7.91

Сирли Олам 7.91

سیران عالم

Ўзбекистон ЛКЕИ
Марказий Қўмитасининг
илмий-оммабоп, илмий-бадий,
саргузашт ва фантастика
ойномаси

(7) Июль

1991 йилдан
чиқа бошлаган.

Бош муҳаррир:
Ҳожиакбар ШАЙХОВ

Таҳрир ҳайъати:
Бош муҳаррир ўринбосари:

Мурод ХИДИР
Масъул котиб:
Рустам РУЗМАТОВ
Бадий муҳаррир:
Рустам ЗУФАРОВ

Сулаймон РАҲМОН
Бўрибой АҲМЕДОВ
Маҳкам МАҲМУДОВ
Юлдуз СУЛТОНОВА
Евгений БЕРЕЗИКОВ
Хуршид ДАВРОН
ИСФАНДИЁР
Зоҳид ИСРОИЛОВ
Баҳодир ЖАЛОЛОВ
Мирфозил МИРЗААҲМЕДОВ
Малик МУРОДОВ
Неъматилла МУМИНОВ
Рустам ОБИД
Мадийёр САЛОЕВ
Асрор САМАД
Маҳмуд ҲАСАНИЙ
Асқар ХОЛМУРОДОВ
Рашид ОТАХОНОВ
Бахтиёр ТЎРАЕВ
Дўстмурод ЮНУСОВ

УШБУ СОНДА

Ҳасан ҚУДРАТУЛЛАЕВ. Навоий ва телепатия
Турк асотир (миф)лари. Давоми.
А. ПУКЕМОВ. Алпомишга ишонамиз-ку!..
Хўжабек ТУРСУНОВ. Руҳим чирқираб қолди...
«Ислон» қомуси»дан саҳифалар.
ХАЙРУЛЛО. Муз қотган тўфонлар...
Сеҳрли олам сурури.
Арво ВАЛТОН. Мустамьяча муҳаббат.
Ривоятлар. (Табдил этувчилар — Ҳамиджон
ҲОМИДОВ, Икром ОСТАНАҚУЛОВ).
Боязид БАСТОМИЙ
Евгений БЕРЕЗИКОВ. Аҳмад Яссавийнинг ўн
бир исми.
Ш. ШАЙХОВ. Тиббиётнинг ўткир кўзлари.
Мусо қиссаси. (Инжилдан).

КЕЛГУСИ СОНДА

Малик ОРИПОВ. Навоий шоирнинг тасаввуфи
хусусида сўз.
Озод МУМИН. Қуёшга яқинлашаётган инсон.
Қаҳрамон АБДУРАҲИМОВ. Шифобахш нуқ-
талар.
Пўлат ҲАКИМОВ. Биоқувватнинг ажиб хис-
латлари.
Пирмат ШЕРМУҲАМЕДОВ. Орол руҳи бизни
кечирармикан?
М. ҲУЗАРИЙ. Нур ул-яқин. Роман.
Турк асотир (миф)лари. Давоми.
Баязид БАСТОМИЙ. Ривоятлар.
Саъдулла АҲМАД. Шайх ур-раис. Фантастик
достон.
Александр ПУКЕМОВ. «Бахтингдан фол очай-
ми»...

МУҚОВАЛАРДА:

Биринчи бет: Баҳром оқ қасрда, «Сабъаи сайёра». Иккинчи бет: Н. Рерих. «Қоядаги қилич». Учинчи бет: Хожа Аҳмад Яссавий мақбарасининг умумий кўриниши. Туғ ва Мақбарага қайтарилган қозон. Тўртинчи бет: Н. Недбайло. Номаълум сайёрага кўниш.

Научно-популярный, научно-художественный журнал приключений и фантастики «Сирли олам» («Таинственный мир») ЦК ЛКСМ Узбекистана
Ойнома ҳомийлари (спонсори) — «НУР» ижодий ишлаб чиқариш бирлашмаси ва
Ўзбекистон олтин ишлаб чиқариш бирлашмасининг «Зармитан» олтин кони
Манзилимиз: 700113, Тошкент, Қатортол кўчаси, 60-уй.

Навоили ва телепатия

Кузатишлар шуни кўрсатмоқдаки, телепатик ходисалар кишиларнинг руҳияти, дунёкараши, жамиятдаги ўрнининг яқинлиги, бир масала устида фикрлашида ҳам намоён бўлади. Хазрат Алишер Навоий асарларида, у билан замондош адиблар ёзишмаларида бундай ҳолатларни кўплаб учратиш мумкин. Айниқса, бу ҳол Навоийга ўта яқин бўлган Абдурахмон Жомий, Амир Шайх Сухайлий ва бошқалар мисолида яққол кўринади.

Навоий «Нафаҳот ул-унс»ни ўзбек (турк) тилига ўгиришни мақсад қилади. Бу ҳақда хазрат ёзади: «Мазкур муддаони арз қилдим. Фариб ҳол даст бердиким, аларнинг ҳам муборак хотирларига биайинҳи ушбу навъ ўтар эрминш».

Демак, Навоий хотирига келган эзгу шият айнан бир вақтда Жомий хаёлидан ҳам ўтган! Ушбу фикрнинг бир вақтда ҳам Жомий ва ҳам Навоийда келиши ҳар иккала адибнинг адабиёт вазифасини бир ҳилда идрок этиши, мазкур асарнинг давр талабига мос тушишни англаши ҳар иккала адибнинг ижодда ҳам ҳамнафаслигидан яна бир қарра далолатдир.

Хўш, XV асрда Жомийнинг «Нафаҳот ул-унс...» ва Навоийнинг «Насоим ул-муҳаббат...» асарлари қайси зарурат юзасидан олам юзини кўрди? XIV—XV асрларда Баҳоваддин Накшбандийнинг «Дил ба ёр, даст ба қор» (худо(ёр)ни кўнгил билан таниб, кўлни ишдан узмаслик) назарияси таъсирчан ғоя бўлиб, Шарқ уйғониш даврининг ривожига туртки берган эди. Қолаверса, Жомий ва Навоий ўз дунёкарашларида тасаввуф ғояларини асос биллиб, асарларига ана шу фалсафий оқимнинг мағзини сингдиришга уринганлар. Бугунги кунгача Навоий ва Жомий асарлари кўпинча ана шу юксак таълимотдан узилган ҳолда тадқиқ этилди, натижада ёнғоқнинг мағзи қолиб, унинг пўчоғини чайнаш ҳолига етдик. Ана шу таълимотнинг таъсири бўлса керакки, Жомий ва Навоий давр адиби, файласуфи ким бўлишидан катъи назар маълум касб-кор билан шуғулланиб, моддий бойлик яратиши, ўз меҳнати эвазига яшаши лозим, деган ғоя-

ни илгари сураётганлар, тасаввуф олами дардини баён этиш билан бирга машҳур шайх Абул Аббос қассоблик, Шайх Иброҳим Ажрий ғишт куйиш, Шайх Абул Ҳафиз Хадод темирчилик билан шуғулланганини таъкидлаганлар. Тасаввуф этайлик-а, агар бугунги кунда ҳам барча касб аҳли, жумладан дин пешволари бирон хунарни эгаллаб, эл дардига ярайдиган мол, кийим-кечак, уй анжомлари, дехқончилик неъматларини яратганда эди, эҳтимол, бугунги озик-овқат ва турли саноят моллари таҳчиллиги бўҳрони юз бермаган бўлармиди?!

Қулларнинг бирида Алишер Навоий билан Абдурахмон Жомий Анварий қасидаси ва газаллари ҳақида суҳбат бошлайдилар. Шунда Навоий Жомийдан Анварий қасидаларидан бирини ўқиб чиқиб, мулоҳаза билдиришни илтимос қилади. Жомий жавобан бундай дейди: «Ажаб сўз айтдингиз, биз бу уч-тўрт кунда бу қасидасини ўқиб, хушҳол бўлиб, ғоят хуш келганидин жавоб ҳам айтибмиз». Бу манзаранинг қизик томони шундаки, Анварий мазкур қасидасини Навоий даврдан тахминан уч аср илгари яратган. Бу қасида Навоий ва Жомий томонидан айнан бир вақтда ҳар иккала адибга «тинчлик» бермаган, айнан бир вақтда уни мутолаа қилиш фикри туғилган. Яна бир муҳим жиҳат: биз юқорида Анварийдан бизга 250 қасида мерос қолганини айтдик. Энг диққатга лойиқ жойи шундаки, Навоий ва Жомий яна айнан бир вақтда, бир-бирларидан хабарсиз ҳолда, Анварий қасидаларидан айнан биттасини танлаганлар, шу ҳақда фикр юритганлар, ҳатто Жомий Навоийнинг беҳабар бўлишига қарамай унга жавоб ҳам ёзган! Бу яна бир марта шуни кўрсатадики, Жомий ва Навоий Анварийнинг мазкур қасидасининг моҳияти, бадий салмоғи, давр учун муҳимлигига доир бир вақтда ҳулосага келганлар, унинг ижтимоий-маънавий заруратини бир вақтда англаганлар.

Навоий ва Жомийнинг бундай телепатик хусусиятлари уларнинг адабиёт майдонида қай даражада ҳамнафас, ҳаммаслак экани, адабиётнинг давр талабига қаратишга, интилангликларини кўрсатади. Эҳтимол,

ТИББИЁТНИНГ ЎТКИР КЎЗЛАРИ

Маълумки, кейинги пайтларда янгиланаётган халқ табobati кенг қулоч ёймоқда. Айни вақтда ҳозирги замон тиббиётида ҳам катта ютуқларга эришилганини эътироф этиш лозим. Албатта, халқ табobati ва ҳозирги замон тиббиёти ютуқларидан баравар фойдаланиш тиббиётда янада самарали натижалар беради. Ана шуни ҳисобга олган ҳолда, ойномамиз муҳбири **Бозор ХОЛЛИЕВ** ҳозирги замон тиббиётининг мўъжизаларидан бири—эндоскопия ҳақида сўзлаб беришни илтимос қилиб, Тошкент педиатрия тиббиёти илмгоҳи 1-жарроҳлик хасталиклари минбарининг ассистенти, тиббиёт фанлари номзоди **Шухрат ИСЛОМОВИЧ ШАЙХОВ**га муурожаат қилди.

— **Шухрат ака, равшанки, ҳозирги замон тиббиётда эндоскопия муҳим ўрин тутати. Энг аввало, ана шу сўзнинг луғавий маъносини тушунтириб берсангиз.**

— Эндоскопия юнонча сўз бўлиб, эндо (endon)—ички, скопия (skopeo) кўраман, яъни ковак аъзоларнинг ички юзасини кўриш, деган маънони билдиради. Аслида эндоскопия текшируви киши танасининг барча аъзо ва мажмуасига тегишлидир. Бу қайси аъзоларни эндоскопия текширишига боғлиқ. Масалан, ошқозонни эндоскопияда текшириш—гастроскопия, бронхларни кўриш—бронхоскопия, ўн икки бармоқли ичакни кўриш—дуоденоскопия деб юритилади ва ҳозирга қадар.

— **Эндоскопия усулидан қадимги замон тиббиётда ҳам фойдаланилганми?**

— Шубҳасиз, фойдаланилган. Унинг тарихи қадимги юнон табиби Буқрот (Гиппократ) яшаган даврларга бориб тақалади. Уша замонлардаёқ табиблар кишиларнинг айрим ички аъзоларини кўриш имконини берувчи содда асбоблар яратишган. Бу давр билан сунъий ёритгичли дастлабки эндоскоплар ихтиро қилинган вақт ораллиги қайиб икки минг йилни ташкил этади. Табиийки, эндоскопия тараққиёти тиббиёт ривожланиши билан боғлиқдир. Дастлабки вақтларда кишиларнинг ички аъзоларини текширишда асосан линзали тўғри қаттиқ найлардан иборат асбобдан фойдаланилган. Масалан, 1795 йили немис жарроҳи Боссини яратган эндоскопда тўғри ичак ва бачадон текшириб кўрилган. Бунда шам ёруғлигидан фойдаланилган. Кейинчалик эса спирт-

ли чироқдан фойдаланиб, тўғри ичак ички юзасини анча аниқ кўришга эришилган...

— **Демак, эндоскопия ҳам босқичма-босқич ривожланган-да!**

— Албатта. Рус олими П. Н. Яблочковнинг 1876 йили барқ (электр) чироғини ихтиро қилиши ва орадан уч йил ўтиб, уни америколик ихтирочи Т. Эдисоннинг мукаммаллаштириши эндоскопиянинг кейинги тараққиётига туртки берган. 1881 йили немис жарроҳи Иоганн Микулич эса биринчи бўлиб ўзи ихтиро қилган барқ чироқли гастроскоп билан бемор ошқозонида ўсимта борлигини аниқлаган. Вақт ўтиши билан эндоскоплар ва улар ёрдамида беморларни текшириш суули ҳам ривожлана бошлади. Немис олими

Т. Розенхейм ўз ишларида кокаин дориси билан бемор аъзоларининг шиллиқ қаватлари сезгирлигини йўқотиб (анестезия), гастроскопдан кенг фойдаланиш мумкинлигини кўрсатди. Кейинчалик эса гастроскоп ёрдамида кишиларнинг ички аъзоларини суратга олиш мумкин бўлди. Оптикий эндоскоп ихтиро қилинганидан кейин тиббиётда янада самарали натижаларга эришилди. 1960—70 йиллардан бошлаб бизда ва хорижий мамлакатларда беморларнинг турли аъзоларидаги касалликларни аниқлаш ва жарроҳлик ишларида фойдаланиш учун мўлжалланган ҳар хил фиброэндоскоплар ишлаб чиқарилиб, кенг қўллана бошланди.

— **Шухрат ака, фиброэндоскоплар қандай мақсадлар учун қўлланилади? Улар вазифалари-га кўра бир-биридан фарқ қилса керак!**

— Фиброэндоскоплар ёрдамида беморнинг

муайян ички аъзосини ёритиб кўриш мумкин. Фиброэндоскопда ички аъзолар юзасини кўриш вақтида, лозим бўлганда ҳаво ва сув юбориладиган ҳамда улар сўриб олиннадиган мосламалар ҳам мавжуд. Фиброэндоскоп дастагидаги бурагичлар асбоб учини бошқариш, яъни уни ички аъзоларнинг ҳажми ва тузилишига мослаб, уларга бирор лат етказмай, керакли жойга йўналтириш имконини беради. Фиброэндоскопнинг ичидagi канал ёрдамида касалланган аъзоларнинг юза қисмидаги тўқима ва ҳужайралардан намуна олиш ҳам мумкин. Асбобнинг яна бир қимматли жиҳати шундаки, унинг ёрдамида ички аъзо юзасини рангли суратга ёки кинога тушириш, шунингдек, ойнаи жаҳонда кўриш мумкин. Текшириладиган аъзоларнинг катта-кичиклиги ва тузилишига боғлиқ ҳолда турли хил фиброскоплар ишлаб чиқарилади. Масалан, найининг узунлиги 1100 мм, кўндаланг кесими 10 мм бўлган фиброгастроскоп билан бир йўла қизилўнгач, ошқозон ва ҳатто ўниккибармоқли ичакни ҳам бемалол кўриш мумкин. Найининг узунлиги 1800 мм, кўндаланг кесими 14 мм бўлган фиброколоноскоп билан йўғон ичак бошидан охиригача тўла-тўқис текширилади. Кейинги йилларда фиброскоплар ёрдамида оч ва ёнбош ичаклар ҳам текшириляпти. Эндоскопия тараққиётининг муҳим томонларидан бири хромоэндоскопия бўлиб, бунда аъзолар ранг берувчи турли суяқликлар (масалан, метилен кўки, конгорот, индигокармин, люголь) қўлланилган ҳолда текширилади. Текшириляётган аъзога рангли суяқлик юборилиб, унинг тўқимасида пайдо бўляётган ўзгаришлар, масалан, рак (саратон) ёки рак белгилари, шунингдек, аъзонинг функционал (масалан, ошқозоннинг шира ишлаб чиқариш) қобилияти аниқланади.

— **Айтинг-чи, эндоскопия билан жарроҳлик ишларини амалга оширса бўладими?**

— Ҳа. Кейинги вақтларда эндоскопия жарроҳлиги ҳам тиббиётнинг бир тармоғи сифатида жадал ривожланмоқда. Зотан, фиброскоплар кўп ҳолларда тўғсиз жарроҳлик ишларини бажаришга имкон беради. Чунончи, ички аъзолар бўшлиғига тушиб қолган ёт жинсларни, ҳар хил ўсимталарни олиб ташлаш, ошқозон ва ўниккибармоқли ичак ярасининг қонашини тўхтатиш ва шунга ўхшаш бошқа даволаш ишларини фиброскоплар ёрдамида амалга ошириш мумкин. Бошқача айтганда, эндоскопия тиббиётнинг фақат ўткир «кўзлари»гина бўлиб қолмай, балки унинг моҳир «қўллари»га ҳам айланади. Эндоскопия ёрдамида аниқ ташхис (диагноз) қўйилиши туфайли кўп ҳолларда беморлар тўғсиз даволанмоқдалар.

— **Ҳар қандай ҳолларда ҳам эндоскопия қўлланилаверадими ёки беморнинг аҳволига қараладими?**

— Даволаш усули ёки жарроҳлик иши доимо беморнинг ёши ва умумий аҳволига қараб белгиланади. Фиброскопларнинг қўлланиши ҳам бу қоидадан холи эмас. Илгарилари кўпгина ҳолларда эндоскопия ёрдамида беморларни текшириб кўриш хавфли деб ҳисобланарди. Аслида юрак хуружи (инфаркти) ва миёда қон айланишининг кескин бузилиши (инсульт) ёки яқин орада (тахминан бир ой ичида) шундай хавфли ҳоллар кечган бўлса, эндоскопия текширувини қўллаб бўлмайди. Бошқа ҳар қандай ҳолларда мазкур текширув бемалол ўтказилавериши мумкин. Фақат бунда эндоскопия текшируви натижаси беморни даволашда муҳим аниқлик киритиши керак.

— **Хорижда, хусусан, Японияда ишлаб чиқилган эндоскопияни яхши дейишадими?**

— Тўғри, Япониянинг «Алока» фирмаси томонидан 1980 йили ишлаб чиқарилган ультратовуш

мосламали фиброэндоскоплар анча пухта. Ультратовушли эндоскоплар ёрдамида юрак, ўпка, ошқозон ости беши ва ўт йўллари бевосита текширилади. Бундан ташқари, эндоскоп ичидан ўтказилган канал орқали қизил рангли гелий-неон лазер нурлари воситасида ташхис ва эндоскопия-лазерли жарроҳлик ишларини кенг қўламда амалга ошириш имкони тўғилди. Рентген назорати остида фиброэндоскоплар ёрдамида ошқозонности беши ва ўт йўллари, шунингдек, турли оқма (фистула)ларга рангли моддалар юбориб, уларнинг рентген суратларини олиш, даволаш—ташхис ишларидаги инқилобий янгиликдир. Бу усуллар эндоскоплар кириб боролмайдиган аъзолардаги тўқимавий ўзгаришлар моҳиятини аниқлашда қўл келаяпти.

— **Энди эндоскопиянинг рентгенологиядан афзаллиги ҳақида сўхбатлашсак.**

— Бажонидил. 1980 йилларгача беморлар ошқозон-ичак аъзоларини эндоскопларда текширишдан аввал албатта рентгендан ўтиб келишарди. Кузатишлар шуни кўрсатдики, рентгенда қўйилган ташхисларнинг қарийб 40 фоизи нотўғри бўлиб, эндоскопда текшириб қўйилган ташхисга мувофиқ келмасди. Эндоскоп воситасида қўйилган ташхислар жарроҳлик ишларида доимо тасдиқланади. Рентген воситасида ташхис қўйишдаги хатолар рентгенолог-шифоқорларнинг малакаси, иш тажрибасига боғлиқ эмас. Аниқроғи, бунда рентгенологлар айбдор бўлмай, балки рентген усулининг номукамаллиги туфайли хато ташхис қўйилади.

Ошқозон-ичак ва бошқа хасталикларни асбоб-ускуналар ёрдамида аниқлашга эҳтиёж катта бўлган айни вақтда рентгенда бир иш куниде фақат 4 бемор текширилади. Негаки ортиқча рентген текширувларида тиббий ходимлар нурланиш хасталигига дучор бўлишлари мумкин.

Бундан ташқари, рентген текширувлари рентген суратларисиз тўлақоли ҳисобланмайди. Рентген плёнкалари эса камёб ва қимматбаҳо. Рентген суратларининг 8—20 фоизи сифатсиз чиққанлиги сабабли беморлар қайта текширилади ва натижада улар қайта нурланадилар. Боз устига рентген асбобларини ишлатишда жуда катта, яъни 60—90 минг вольт кучланиши барқ қувватидан фойдаланилади. Ҳозирги замон эндоскоплари билан мутахассиснинг билим-тажрибасига боғлиқ равишда ҳар куни ўндан ортиқ бемор бемалол текширилади ва аниқ ташхис қўйилади. Эндоскоплар 220 вольт кучланиши ўзгарувчан ток билан ишлайверади. Бунинг ҳеч кимга зарари йўқ. Рентген текширувларида эса баъзи ҳолларда беморлар ёки мутахассислар турли даражада нурланадилар. Профессор Ф. Ф. Теличконинг ёзишича, мамлакатимизда рентген текширувлари йилига 3—14,3 фоизгача ортиб бормоқда. Нурланишдан ҳимоя қилиш халқаро кўмитасининг кўрсаткичларига қараганда, рентген текширувлари вақтидаги нурланиш умумий табиий нурланишнинг 70—90 фоизига тўғри келади. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Атом нурланиши таъсирини ўрганувчи илмий кўмитасининг маълумотларига кўра, аҳолининг тиббиёт билан боғлиқ равишда нурланиши атом манбаларидан нурланишнинг ҳозирги ва келажакдаги қийматидан ҳам кўп экан.

Ошқозон-ичак хасталикларини рентгенда аниқлаш барча рентген диагностикасининг 10 фоизини ташкил этади. Бундай текширувларда олинadиган оммавий нурланиш умумий рентген нурланишларининг 80 фоизидан ортиқ.

— **Рентгендан нурланиши туфайли киши бошқа касалликларга ҳам чалинса керак!**

— Гап шундаки, юқорида айтилганлардан таш-

қари, рентген нурларидан ноўрин кўп фойдаланиш турли нохуш ҳолларга, масалан, сурункали ўпка хасталиклари (кўпроқ сил касаллиги)нинг зўрайиб кетишига, турли аъзоларда ўсмалар — раkning пайдо бўлишига, лейкоз (қон раки), шунингдек, ички секреция безларининг зарарланиши туфайли эндокрин ва лимфоцитар аъзолар билан боғлиқ хасталиклар келиб чишига сабаб бўлади. Эмбрионнинг ривожланиши давридаги нурланишлар бош истисқоси, калла ва миянинг анормал даражада кичиклашиши ва кўз гавҳарларининг хира тортиши каби оқибатларни келтириб чиқаради. Тиббиёт фанлари доктори, профессор Игорь Петрович Королюк ҳозирги тиббиётда рентген ёрдамида текширув усуллари ни камайтириш ва уларнинг кўпидан эса бутунлай воз кечишни таклиф этди. Албатта, ошқозон-ичак рентгенологияси усуллари бундан истисно эмас. Олимнинг фикрича, ошқозон ва ўниккибармоқли ичак рентген текширувларини 5—10 барабар камайтириб, бунда кўпроқ эндоскоплардан фойдаланган маъқул. 1990 йилнинг март ойида мамлакат Соғлиқни сақлаш вазирлигининг рентген текширувларини тартибга солиш ҳақидаги буйруғи эълон қилинган. Буйруқда ҳожати бўлмаган рентген текширувларини камайтириш лозимлиги таъкидланган. Афсуски, ҳар бир рентген текширувида олинадиган нурланиш даражасини ўлчаш имконига эга эмасмиз.

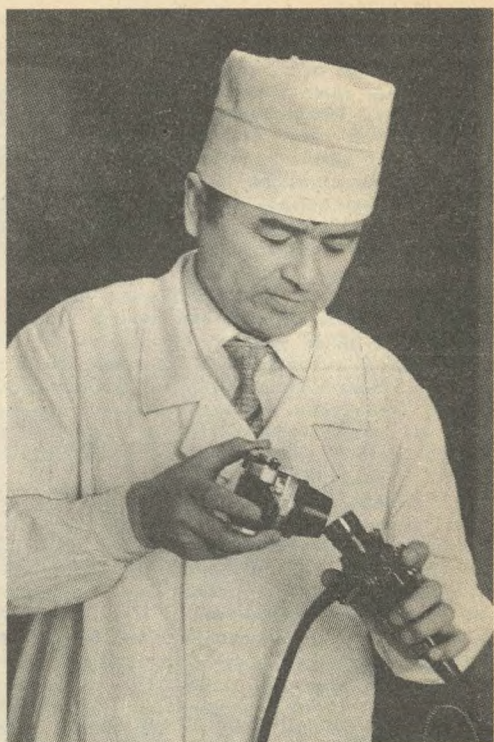
Чернобиль воқеасидан кейин ўтказилган матбуот учрашувида академиклар Арбатов, Велихов ва бошқалар ҳам Игорь Петровичнинг фикрини маъқуллаганлар. Профессор В. Н. Титовнинг ёзишича, иттифоқимиз шифохоналарида ўтказилаётган лаборатория текширувлари ташхис қўйиш, яъни касалликларни аниқлаш усулларида 40—50 марта ортиқдир. Рентген текширувлари эса улардан ҳам кўпроқ ўтказилади.

— **Демак, рентген текширувлари нурланишларга сабаб бўлиши билан бир қаторда давлатимизга жуда қимматга ҳам тушар экан-да!**

— Худди шундай. Хасталикларнинг қарийб 80 фоизи бирор рентген услуби ёрдамида аниқланади. Рентген текширувлари эса қимматга тушади. Бундан ташқари, касал киши шифохонада аввал рентген, кейин эса эндоскопия текширувидан ўтказилса, у навбат кутиб, ўртача 7 кун вақт йўқотади. Баъзи рентген текширувларидан воз кечилиб, эндоскопия хизмати зарур даражада йўлга қўйилса, жумҳуриятимиз бўйича бир йилда тахминан 800 миллион сўм (!) иқтисодий самарага эришиш мумкин. Бунда рентгенологлар иши камаяди ва улар бошқа текширувларни кўпроқ ўтказиш имконига эга бўлишади, қимматбаҳо рентген плёнкалари ва барқ қуввати тежалади ҳамда улар бошқа мақсадларда ишлатилади. Бундан ташқари, беморни даволш муддати қисқаради. Ахир, буларнинг ҳаммаси давлатга фойда эмасми?

— **Шўхрат ака, эндоскопия йўли билан ошқозон-ичак касалликларидан ташқари яна қандай касалликларни аниқлаш мумкин!**

— Уринли савол. Кўпинча эндоскопия усулидан фақат ошқозон-ичак касалликларини аниқлашдагина фойдаланилади, деб тушунилади. Аслида бундай эмас. Бу ҳақда суҳбат давомида қисман айтиб ҳам ўтилди. Эндоскопия усуллари билан нафас йўллари, плевра бўшлиғи орқали кўкрак қафасидаги ички аъзолар, шунингдек, қорин бўшлиғидаги аъзолар текширилади. Бундан ташқари, акушер-гинекология, урология соҳасида асаб касалликларини аниқлаш ва даволашда, тизза бўғинлари, қон томирларини текширишда ҳамда мазкур соҳалардаги айрим хасталикларни жарроҳлик йўли билан даволашда эндос-

копия усулидан фойдаланилади. Баъзи ҳолларда эса жарроҳлик йўли билан эндоскопия текширувлари ўтказилади. Масалан, артоскопия, лапароскопия, ангиоскопияни эслатиб ўтиш мумкин. Гап шундаки, эндоскопия усуллари ва умуман техник воситалар (рентген, барққордиограмма ва бошқалар) ёрдамида қўйилган ташхис тўлиқ ёки қатъий ташхис эмас, балки у текширув хулосаси ҳисобланади. Тўғри ташхис қўйишда, масалан, ошқозон хасталигини аниқлашда гастроскопия эмас, хасталик клиникаси (касаллик белгиларининг мажмуаси ва беморнинг ёши, жинси, феъл-атвори, овқатланиш тартиби, яшаш шароитидаги ўзгаришлар ва бошқа омиллар) асосий ҳисобланади. Шундай экан, шифокор аввал бемор дардини қунт билан эшитиши, кейин уни яхшилаб кўриб, хасталик белгиларини ойдинлаштириши ва касалликнинг умумий белгилари асосида ташхис қўйиши лозим. Шундан кейингина гастроскоп ёрдамида бемор текширилиб, қўйилган ташхис тасдиқланиши керак. Бунда ошқозон ва ўниккибармоқли ичакдаги ўзгаришлар (гастрит, яра ва бошқалар)ни бевосита кўра эканмиз, улардаги бавосита (иккинчи даражали) белгилар асосида жигар, ўт пуфаги — ўт йўллари, ошқозоноти беzi ва ҳатто ичакдаги айрим ўзгаришларни ҳам билишимиз мумкин. Ана шу бавосита «белгилар» ҳар бир хасталик (холецистит — ўт пуфанинг яллиғланиши, гепатит—жигар яллиғланиши ва бошқалар)га хос бўлиб, улар тўғрисида адабиётларда жуда кам маълумот берилган. Бавосита белгилар ҳамма беморларда ҳам 100 фоиз учрайвермайди. Бироқ эндоскопияда аниқланадиган бавосита белгилар қўйилган ташхиснинг тўғрилигини тасдиқлашда муҳим аҳамиятга эга.

— **Иккинчи даражали бавосита белгиларни соддароқ қилиб қандай тушунтиришингиз мумкин!**

— Кўполроқ бўлса-да, уни қуйидаги ҳолга ўхшатиш мумкин. Масалан, асфальт йўлда кета-

ётган бўлсангиз, баъзида унда тупроқли изларни кўрасиз. Дейлик, тупроқ излар асфальтнинг ўнг томонида бўлса, демак, ўнг томонда тупроқ йўли борлигини унга қарамасданоқ билиш мумкин. Худди шунга ўхшаш ошқозондаги иккинчи даражали белгилар ҳам бошқа аъзолар (масалан, жигар ёки ўт йўлларида, ошқозоноти беши)да касалликлар борлигини билдиради.

— **Айрим экстрасенсларнинг киши ички аъзоларини кўришини ва уларнинг касалликларини аниқлаб беришини, ҳатто ўша аъзоларни беморнинг ўзига ҳам кўрсатишини ҳозирги тиббиёт нуқтан назаридан қандай изоҳлайсиз?**

— Назаримда бунинг икки томони бор. Биринчидан, бундай экстрасенсларнинг қўлида ҳам «кўзлари» бўлиши мумкин. Масалан, бирор нарса билан ёпиб қўйилган матни қўли орқали ёки унга бевосита қараб ўқий оладиган одамлар бор. Бироқ уларнинг имкониятлари ҳозирча аниқланмаган. Чунки инсон танасининг табиатан белгиланмаган жойига ҳам айрим аъзолар хусусияти кўчиб ўтган ёки у қисман ўзига хос йўсинда ривожланган бўлиши мумкин. Бундай ҳоллар жарроҳлик тажрибасида баъзан кузатилади. Иккинчидан, инсоннинг бу ва бошқа хусусиятлари қонуниятлари ўрганилиши, айна борада кўп илмий далиллар тўплаш ва кейин аниқ хулосага келиш лозим. Мен аминманки, ҳозирги вақтда беморнинг тегишли аъзоларини, қон ва сийдигини ҳамда бошқаларни техник воситалар ёрдамида текшириб, унинг умумий аҳволини билмасдан туриб, жарроҳлик ишларини амалга ошириб бўлмайди. Ноёб қобилиятли кишиларни парапсихология фани ўрганади, албатта. Афсуски, бу фан бизда ҳали ривожланмаган. Эҳтимол, келажакда экстрасенсларнинг кўрсатмасига кўра жарроҳлик ишлари амалга оширилар.

— **Тажрибали шифокор сифатида, умуман, экстрасенсорика ҳақида фикр билдирсангиз!**

— Экстрасенсорика изчил ўрганилиши лозим бўлган сирли олам. Албатта, тажрибали экстрасенслар қобилиятидан ва имкониятларидан тиббиётда фойдаланиш керак. Экстрасенслар инсон руҳининг шифокорларидир. Улар бемор аъзоларининг биоқувватларини мувозанатлаштириб, касалликнинг яхшиланишига ёки бутунлай тузалишига ёрдам бериши мумкин. Чунки шифокорларга мурожаат қилган беморларнинг 50 фоиздан ортиғида ҳеч қандай жисмоний ўзгаришлар кузатилмайди. Уларнинг хасталиги кўпинча диққатбозлик, тартибсиз яшаши ва овқатланиши ҳамда бошқа руҳий омилларга боғлиқ бўлади. Агар экстрасенс олий маълумотли шифокор бўлса, янада яхши, унинг бу хислати шифокорлик ишида қўл келади... У сезувчанлиги ва тиббий маълумоти туфайли осонгина ташхис қўйиши, касалликларни тез аниқлаши мумкин. Албатта, бу қўйилган ташхиснинг тўғрилиги лаборатория, техник воситалар, шунингдек, эндоскопия текшируви натижалари билан тасдиқланиши лозим.

Аммо Худо сақласин-у, бирор фалокат бўлиб, кўр ичаги тешилиб кетган ёки оёқ-қўли узилиб тушган одамни ҳар қандай кучли экстрасенс ҳам «куф-суф» билан тузатиб юбора олмайди. Бундай дақиқаларда қобилиятли ва тажрибали жарроҳларнинг меҳру муҳаббати туфайли ва улар ишига аро қирадиган замонавий техник воситалар ёрдамида мазкур инсон ҳаёти сақлаб қолинади.

— **Шухрат ака, минг йиллардан буён давом этиб келаётган халқ таъбати ва ҳозирги замон тиббиёти ютуқларидан самарали фойдаланишнинг омиллари нималардан иборат?**

— Ҳар соҳада ҳам ўтмишни билмай туриб, келажакни башорат қилиб бўлмайди. Шундай

экан, тиббиётда ҳам қадимдан инсоният эришган ютуқлардан фойдаланмаслик бутун дунё тан олган қомусий олим шифокор Абу Али Ибн Синодай мутафаккирларни инкор қилиш билан барабар. Албатта, ҳозирги замон тиббиётининг етук лаборатория усуллари ва тиббий асбоб-ускуналари ёрдамида хасталик аниқланиши керак. Даволашда эса, агар жарроҳликка эҳтиёж бўлмаса, Ибн Сино тавсия этган ўсимлик ва гиёҳлардан, ҳайвонлардан олинган маҳсулотлардан фойдаланишнинг аҳамияти беқиёсдир. Энг муҳими, бундай даволаш омилларининг ҳеч қандай зарари йўқ. Доришunos олимларимиз яратётган кимёвий дорилардан эса, ўта зарур ҳоллардагина фойдаланиш керак. Қолаверса, тиббиётнинг асосий вазифаси, Ибн Сино таъбирича, «Инсон соғлигини муҳофаза этиш, агар касаллик пайдо бўлган бўлса, бу касаллики келтириб чиқарган сабабларни аниқлаш ва уларни бартараф қилиш орқали соғлиқни тиклашдан иборат».

— **Сизнингча, ҳозирги замон тиббиётини яхшилаш ва ундаги муҳим муаммоларни ҳал этиш учун нималар қилиш керак?**

— Ҳозирги замон тиббиётимизда муаммолар жуда кўп, чунки аслида унинг илдизи бўш. Келинг, далилларга мурожаат қилайлик. Бизда расмана касбга йўллаш йўқ. Илмгоҳларга саралаш синовлари номукамал. Ривожланган мамлакатларда битта ўқитувчига 2—4 та, бизда ўртача 12 талаба тўғри келади. Хоржий мамлакатларда ҳар бир талабага 60—80 минг доллар, бизда эса 6—8 минг сўм сарфланади. Ўқиш хоналарининг сатҳи халқаро меъёрда 20 м² бўлса, бизда 8—10 м², аслида ундан ҳам кам. Халқаро талабаларга биоантехник ҳиқозланиш 60—80 минг доллар турса, бизда атиги минг сўмни ташкил этади. Тиббиётимиз асбоб-ускуналар билан ҳиқозланиши бўйича дунёда 142 ўринда туради. Мамлакатимизда ишлаб чиқарилган асбоб-ускуналардан фойдаланиш даражаси 30 фоиз бўлса, чет элликдан фойдаланиш даражаси атиги 10 фоиздир. Шифокор тайёрлаш муддати уларда 10—12 йил бўлса, бизда олти йил (аслида ундан ҳам кам). Жисмоний тарбия, чет тили, ҳарбий тайёрлов, ижтимоий фанлар, физика, кимё каби ёндош фанлари ўқув жараёнининг учдан бирини эгаллайди.

Шифокорликда йўл қўйилаётган хатоларнинг учдан бири шифокорларнинг малакаси пастлигидан, соддароқ қилиб айтганда, чаласаводлигидан бўлса, 25,1 фоизи асбоб-ускуналар танқислигидан келиб чиқиши аниқланган. Мактабни битирувчиларнинг учдан икки қисми бирор хасталик билан катта ҳаётга йўл олаёпти. Ваҳоланки, тиббиётимиз шифокорлар тайёрлаш бўйича дунёда биринчи ўринда туради, яъни 10 минг кишига 43,3 та шифокор тўғри келади. (Бу сон Буюк Британияда 18,2, Италияда 29,2 га тенг.)

Назаримда, шифокорлар тайёрлаш ва уларни қайта тайёрлаш билан бирга шифокорларнинг малакасини қатъий баҳолашни ҳам ўрганиш лозим. Бунинг учун турли йўллар (хўжалик ҳисоби, суғурта, ширкат, шахсий иш фаолияти) билан пуллик тиббий хизмат кўрсатишга ўтиш керак. Бунинг натижасида рақобат юзага келади. Бу эса шифокорларнинг ўта масъулиятли бўлишини тақозо этади. Қолаверса, шифокорнинг малакасини халқ баҳолайди. Албатта, бунда пуллик тиббий хизмат кўрсатишга ўтилиши муносабати билан, энг аввало, кишиларнинг маошини тегишлича ошириш зарур. Бу ишларни йўлга қўйиш эса осон эмас. Тиббиётимиздаги муаммоларни ҳал этиш учун кичик тиббий ходимдан то президентга, қолаверса, ҳар биримиз жон куйдиришимиз керак.

БЕШ МУҚАДДАС УНСУР: ОЛОВ, ТЕМИР, ТУПРОҚ, СУВ, ДАРАХТ

ОЛОВ

Шомонлар эътиқодича, беш муқаддас унсур бор, булар: олов, темир, тупроқ, сув, дарахт. Бу беш жиҳатни тасвир этади.

Қора Хоннинг ўғли буюк Тангри Улген оловнинг яратувчисидир. Улген осмондан бири қора, бири оқ тош тушириб, қафтларида эзган хас-хашакни бир тошнинг устига қўяди, иккинчиси билан уради, чиққан учқунлардан хас-хашак ёнади. Шундай қилиб, одамлар ундан олов ёкишни ўрганадилар.

Буни олтой шомонларининг: «Иссиқ оловни ёкиб берган Отам Улген» сўзлари ҳам тасдиқлаб турибди.

Ёкутлар назарида, одамларга оловни Улу Тўюн берган.

Буюк Турк хоқонларининг маълум бир кунлари бор эди, бу кунларда олов ёкилар, оловга қурбонлар берилар, дуолар ўқиларди. Оловдан чиққан алангаларнинг рангларига қараб таъбир қилардилар. Бу таъбирларга кўра, олов яшил бўлса — қурғоқчилик, қизил бўлса — уруш, сарик рангда ёнса — нотинчлик, касалликлар бўла-жагига, қорайиб ёнса — хоқоннинг ўлажасига ишонардилар.

Туркларнинг оловга бундай ҳурмат ва эътиқодлари кейин маздакийларга (оташпарастларга) ҳам ўтган.

Маздакийларга кўра, буюк тангри Охура Мазда Куёшда яшайди, у ердан олов ва нур таркатади.

Уларнинг назарида, ўлимни ёмон руҳлар яратгани учун, ўлик тоза ҳисобланмайди, унга ким тегинса қирланади. Шунинг учун ҳам марҳумнинг уйида кишида тўккиз, ёзда ўттиз кун олов ёкилмайди, қирлатмаслик учун ўликни оловга ташламайдилар. Яна маздакийлар талқинига кўра, Куёшни Озар деган бир малак идора этади.

Маздакийликни қабул этган ва оловга қадимдан ҳурмат билан қаровчи турклар, эронликларнинг муқаддас анъаналарига амал қилиб, куёш ботгандан сўнг тоғнинг тепасида олов ёкадилар. Уйларда, топиниқларда тинимсиз олов ёнар, уни сўндирмасликка ҳаракат қилардилар.

Шарқ турклари, қирғизлар бунга жуда узок даврлар давомида риоя қилганлар. Олов агар билгисиз сабаб билан сўниб қолса, у янгитдан ёкилмайди. Шу уруғдан бўлган энг яқин қўшидан олинади.

Маздакийлар ҳам оловни муқаддас деб биладилар. Ҳар оқшом чўғни кул бостириб қўядилар, сахарлаб яна ардич (сарв) шохи билан чўғни янгитдан ўт олдирадилар, тутаётган ардич шохини хоналар бўйлаб айлантириб чиқадилар.

Шомонлар, тангри ҳисобланган бирор бобо ёки момо руҳига ҳам «Ўт Ота», «Ўт Она» деб ном қўйганлар. Баъзи шомонларнинг айтишича, оловни Ўт Она яратган эмиш.

Туркларда шундай бир анъана ҳам бор: катта ака уйланса ота ўчоғидан айрилади, янги ўчоқ қурилади. Асил ўчоқ кенжа ўғилга қолади, уни «Ўтни сақловчи» дейишади. Келинлар эса тушган

уйларининг ўчогида сариеғ эритиб, юқини юзларига сурадилар, шу тарика тангри паноҳида бўлишни тилайдилар.

Олов тўғрисида шундай афсона ҳам бор:

Юнон асотирларида Прометей Зевсдан оловни ўғирлаб, инсонларга биринчи бўлиб олиб келгани маълум, худди шундай буюк тангри Улгеннинг қизлари ҳам Қудайнинг ишорати билан оловни топадилар: учинчи қават кўкда ўтирган олтойдилар тангриси Қудай: «Одамлар яланғочдилар, совукда яшай олмайдилар. Шунинг учун уларда олов бўлиши керак!», дейди. Бу гапга фақат Улгеннинг уч кизи эътибор беради, аммо улар оловни тополмайдилар. Шунда узун соқоли, қалта бўйли Қудай уларнинг ёнига келаётиб, ўз соқолини босиб олиб, думалаб тушади. Улгеннинг қизлари буни кўриб куладилар, уни мазах қиладилар. Қудай хафа бўлиб, орқасига қайтади. Уч киз Қудай уларнинг олдига оловни қандай топиш йўлини айтмоқчи бўлиб келаётганини сезиб қолиб, Қудайнинг йўлини пойлайдилар. Қудай келиб, уларга: «Улгеннинг қизлари ўзлари тошнинг ҳикмати билмайдилар-у, яна мени мазах қилмоқчи бўладилар, устимдан куладилар. Беҳаёллар...», дейди. Қизлар гапни мушоҳада қилиб, бир-бирларига: «Қудайнинг гапига қараганда, тошда олов борга ўхшайди», дейдилар. Ниҳоят, тошнинг киррасидан фойдаланиб, бир-бирига ишқаланган тошдан чиккан учкунлардан олов топадилар ва буни одамларнинг орасига ёядилар.

Баъзи шомонийлар эса Улгени ҳам Қудай дейдилар.

ТЕМИР

Катта воқеалар, катта урушлар ҳамда улуг инсонларнинг дostonларга мавзу бўлгани, афсоналардан ўрин олгани каби, катта урушларда қурол қилиб ишлатилган ва илоҳий қондан чикқан темир ҳам афсоналарга кирган беш муқаддас унсурнинг биридир.

Олтой ва Соён тоғларидаги мўл темир маъданларини ишлатган турклар, айниқса, кўктурклар, кирғизлар темирдан қилган энг мукамал қуроллари, нозик бир санъатдай майдонга келтирган асарлари билан донг таратганлар.

Бир Ҳитиг афсонасига кўра, темирни Тўпол Қоон номли афсонавий ҳукмдор кашф этган.

Олтой туркларининг ерости тангриси бўлган Эрлик Хон саройининг томи ҳам, қиличи ҳам, қалқони ҳам темирдан эди.

Шомонлар азалдан темирни муқаддас ҳисоблар, санъат соҳиблари, жумладан, темирчилар рух кўрикчилари эканлигига ишонар эдилар.

Екутлар эътиқодига кўра, темир билан шомон бир илоҳий уядан чиккан.

Баъзи турк уруғларига кўра, темирчиларнинг «Глаш» деган бир тангриси бор.

«Эрганақун» дostonида ҳам Бўртажина деган темирчи тоғда темир маъдан бўлган бир ерни олов билан эритиб, ўтадиган йўл очган.

Илк баҳорнинг тўққизинчи куни (9 март) Эрганақундан чикилгани учун, ҳар йили шу пайтда Турк хоқонлари маросим ўтказар, халқ йиғилар эди. Улкан бир темир куракда қизиб турган темир олинар, хоқон уни қатъа бир болға билан урар, сўнгра зиёфат берилар эди.

«Девони лугатит туркнинг биринчи жилдида: «Қирғиз, ёбоку, қипчоқ ва яна бошқа қавмларнинг халқи онт ичганларида ёхуд сўзлашган пайтларида, темирни улуғламок учун қилични чиқариб, кўз юмиб ёнламасига унга томон юрар

ва: «Бу кўк кирсин, қизил чиксин» (яъни: «Сўзингда турмасанг, қилич қонингга белансин, темир сендан ўчини олсин») дердилар. Чунки улар темирни буюк ҳисоблайдилар», дейилгандир.

Найзаларини қуёшга ва ёйларини ойга ўхшатган турк қахрамонлари ўзларининг найзаю ёйларини фақат темирдан ясар эдилар. Дostonларда таърифланган тоғларнинг бошини учуриб кетадиган турк ўқлари ҳам темирдандир.

Эрон афсоналарида, Турк хоқони ўтирган тоғлар: «Ичкариси аждарҳолар билан тўла бўлган темир тоғлар», дея таърифланади.

«Шоҳнома»да эронлик Зол ўғли Рустамга туркларни «Кўллари, билаклари, сонлари, бутун вужудлари ва либослари темирдан бўлган бир миллат», дея таърифлайди.

ТУПРОҚ

(ТОҒ, ҒОР, ТОШНИНГ
ИЛОҲИЙЛАШТИРИЛИШИ)

Беш муқаддас унсурнинг энг махсулдори тупрокдир. Тупроқ ва ер мана бундай юзага келган:

Буюк тангри Қора Хон (Қайра Хон) сувни яратгандан кейин бир Қуғу қушини учирди. Денгизга чўмган бу қуш, денгизнинг тубидан тумшугида лой олиб чикди. Қора Хоннинг амри билан лойни сувнинг устига сепди, шундай қилиб ер майдонга келди.

Сўнгра Қора Хоннинг ўғли Улген тупрокдан одам ясади. Тангри даврасида ҳисобланувчи Оғоч (Дарахт) Хон тупроқу дарахтларни тамсил этувчи кўрикловчи қудратдир.

Тангрича Оруру эса бир парча лойдан Гилгомишнинг дўсти Энкидуну яратган.

Тупроқ остидаги оламнинг тангриси бўлмиш Эрлик Хон ер остидаги саройнинг муқаддас ўчоғи ва унинг мўриси лойдан ясаттирган эди.

Кирғизларнинг бир афсонасига кўра, туркларнинг илк отаси ва онаси ҳам тупрокдан бунёд этилган:

Қоратоғда сел бир ғорга йиғиб келган тупроқ бирикмасига Кунтангри исенклик, сўнгра эса жон берган. Туркларнинг илк отаси «Улу Ойота» шундай пайдо бўлган. Қирқ йил кейин эса яна ўшша ғорда бириккан сел қуйкасига Кунтангри исенлик ва жон беради. Туркларнинг илк онаси «Улу Ойона» шундай пайдо бўлади. Улар юз йигирма йилча бирга яшаганлар, улар ўлгандан кейин болалари катта ота-оналари бунёд бўлган бу ғорга бир олтин тахт, устига эса Улу Ойотанинг олтин хайкалини қўйганлар, ҳар йил бир марта тўп-ланишиб маросим қилганлар, қурбонлик сўйганлар.

Тупроқнинг усти — таъминловчи она, ости эса бошқа ҳаёт оламини қамровчи, хусусан, жаҳаннамлар ўлкасини ҳам ичига олувчи бир оламдир.

Тупроқ ости олами ҳақидаги турли эътиқодларга асосан ўлганлар билан бирга, ё қурбон сифатида, ё ўлганнинг дўсти, хизматчиси сифатида, инсонлар ҳам, ҳайвонлар ҳам тирик кўмилган.

Тупроқ олов, денгиз, сув ва дарахт каби муқаддас унсурларнинг тангриси, айна пайтда бу унсурлар тупроқнинг ё ичида, ё устида мавжуддир: «Тупроқ ҳам битказоди, ҳам етказоди», «Тупроқ ҳамма нарсани етиштиради», «Бор этадиган ҳам тупроқ, йўқ этадиган ҳам» деган гаплар бежиз эмас.

Бутун яраткилар — сув ва сувдаги ҳайвонлар ҳам асли тупроқ устидадир. Энг кўркмас қушлар юксак-юксакларда учсалар ҳам охири яна тупроққа тушадилар, дам оладилар, овқатланадилар.

Туркистондан чиқиб шимолий чжилар орасида ўрнашиб қолган бир афсонага кўра: кўйлар ўтларга ўхшаб тупрокдан унади. Тупрокка кўйнинг суяги экилса, у ердан кўзилар чиқади. Аммо бу кўйларнинг киндиги тупрокка боғланган. Ундан узилиб, эркин бўла олишлари учун хурки-тиллишлари лозим.

Тупрок осмон тангрларининг ёғдирган баракатли ёмғирлари, Кунтангрининг берган иссиқлиги, нурлари шарофати билан ҳар нарсани етиштиради.

Шунинг учун ҳам турклар Осмонни — Ота, Тупрокни — Она дейдилар.

ТОҒЛАР, ҒОРЛАР, ТОШЛАР

Тоғлар улугворликни ифода этган; тангри ҳисобланган, кўриқловчилик вазифасини адо этган тангрлар, тангрчалар ва тоғ париларининг макони бўлган; илк Она, илк Ота ҳисобланган инсонлар ҳам тоғларда ҳаёт кечирган.

Эски азизлардан бир қисмининг мазори, ибодат қиладиган жойлари ҳам тоғлар устида бўлган. Осмон тангрлари тоғларга топинувчилар тангрларга яқинлашиш учун тоғларга чиққан. Тангрларга етишмоқ учун тўғридан-тўғри учиб бормокчи бўлганлар ҳам учрадди, улар теран эътиқод ва ҳаяжон билан тоғларнинг юксак учуримларидан осмонга учишга шайланардилар.

Тоғ бошида қурбонликлар сўйилган, баъзан катта урушлар ҳам кўпинча тоғларда бўлган.

Турклар ҳам тоғларни илоҳий деб билганлар. Олтойлилар назарида, дунё яратилгандан кейинги биринчи одам оғзидаги тупрокни тупурганда тоғлар майдонга келган.

Бир афсонага кўра, Қора Хон ўзи яратган тупрок устига бир қуш учиради. У қуш тупрокни тумшуги билан чўкилаб чиқади, чиқиндилардан тоғ пайдо бўлади.

Хитойларнинг Тянян-Шанг, яъни, Тангри тоғи, юнонларнинг Олимп ва Парнас тоғлари, хиндиларнинг Мару ва Порвота (Химолай) тоғлари тангрлар ўтирган тоғлар эди. Мўғуллар ҳам 7000 газдан балид бўлган бу тоғларни ҳурмат қилар, «Хон Тангри» деб атаб эдилар. «Кўктурк», «Музтоғ Ота» ва «Афросиёб» тоғлари ҳам муқаддас тоғлар эди.

Тянян-Шанг турк аънава ва афсоналарида кўп учрайди. «Девони луғатит турк» ва «Кутадгу билик»да ҳам бу тоғ номи тилга олинади. Дос-тон қаҳрамони Манас бу тоғдаги «Иссиқкўл» атрофида яшаган.

Шомон дуоларида тоғларга ёлборилади, мадал сўралади. Олтой тоғларини мадҳ этган ва кутлаган шомонлар: «Туя ўрқачли кенг Олтой, уч шоҳли қора қоя Олтой!» таъбирларини ишлатганлар.

Абдуқодир Инон «Шомонийлик» китобида мана бу ривоятни келтиради:

«Уч Оға» аймоғи аввал Соқчоқ тоғининг этакларида истикомат қиларди... Бу аймоқнинг хотинлари (келиндари) бу тоғни Қайнотамиз дейдилар... Бу тоғ узокдан кўринган захоти бошларини ўрайдилар.

Бу тоғнинг нариёғида Мирос сойи соҳилида ҳам бир тоғ бор. Бу тоғнинг оти Кўлиндир. «Тоғ Қарғаси» аймоғи бу тоғ ҳақида «Бизни туккан тоғ» дейди. Бу аймоқ, бу тоғда шомон одатини қиладилар, қурбонлик сўядилар. Лекин хотинлар бу тоғни «Қайнотамиз» демайдилар.

Баъзи тоғлар баъзи қавмларнинг кўриқчиси

ҳисобланади. Олтойлиларга кўра, «Ту нияси» энг буюк тоғ тангрисидир. «Хотин тоғи» ҳам машҳур. Бу тоғдан йиғига ўхшаган овоз чиқади. Бу овоз хотин садоқати ва унинг урушда ўлган эрига тутган азаси ифодасидир.

Муқаддас ҳисобланган «Сурва тоғи» ҳам буюк тангри Улгеннинг кўкдаги қаватларидан беридаги жаннатда эди. Маънавий оламдаги бу тоғни Қора Хон яратган.

«Қуморби» афсонасига кўра, кўк кироли «Лолондуо» деган тоғда қолган, пўртана тангриси кўрққанидан «Кондурно» тоғига қочган. Яна шу афсонага кўра, тангрлар Шапишо тоғида тўпланганлар.

Бошқа бир афсонада, «Пишошо тоғи» тангрича Иштарнинг раъйига қарамай у билан ётган. Аммо кейин тоғ кўркиб, Иштарнинг этагига яширишиб, авф этишини сўраган.

«Нишонли тоғ» борасида ҳам тўқилган афсоналар бор.

Ўрхун обидаларида, туркларнинг илк жойи сифатида кўрсатилган «Ўтукан тоғи»га нисбатан «Муборак Ўтукан тоғи» ибораси ишлатилган. Бу тоғда ва у ердаги ўрмонда бўлиб ўтган урушларда донг таратган қаҳрамонлар турк тарихини шон-шарафларга буркаган.

Хокон «Су» билан Зулқарнайн аскарларининг тўқнашуви юз берган «Олтин қон» номи тоғ ҳам бир афсонаси билан диққатни тортади:

«Оғодот тепаси катта ва гўзал тоғ кўноқлари ичида булут тўплайдиган бўрон ҳамда пўртана марказидир. Бошида тез-тез момақалдиروқлар гулдираб, чакмоқлар чақади. Теварагидаги теран даралар фақат селлар ётоғидир. Оғодот устида кўзга ташланган ҳар булут парчасининг ичида ҳам катта кўркинчи пўртананинг шайтони яширинган. Шумерлар ҳам пўртана тангрисига бу тоғнинг отини берганлар.

«Нин Хорсоғ» тоғини ҳам шумерлар тангри деб билганлар.

Душманлар оёқ-қўлини кесиб, ботқоқликка улоқтирган турк боласини бир урғочи бўри олиб келиб, Кау-Чанг яқинидаги тоғ мағорасига яширади.

Буғу-Текиннинг ётоғига кечаси кўкдан бир киз тушади. Тангринча бўлган бу киз бир неча тундан кейин Буғу-Текинни илоҳий ўғитларда қатнашини, деб «Ок Токқа» олиб келади.

Тоғ руҳлари инсонларга яхшилик қилади, ёмон руҳлардан кўркилайди, йўл кўрсатади. Аммо ҳурматсизлик қилганларга жазо ҳам беради, хасталикка дучор этади. Тоғ руҳларининг умумий оти «Йизимпиу»дир. Ҳар тоғнинг руҳи ўз минтақасида қолади. Бошқа минтақалар билан алоқаси йўқ. Олтойлилар тоғни руҳнинг тамсилчиси деб ҳисоблайдилар. Унга қурбонлик сўйиб, дуо қиладилар.

Ғор тўғрисида ҳам афсоналар кўп. Хусусан, ғорлар ибодат жойи сифатида талкин этилади, ғорларда дуолар ўқилади, қурбонликлар сўйилади.

Буддавий туркларнинг, хититларнинг, шумерларнинг ғорларда қилган топиниклари (ибодатгоҳлари) нақшли, мухташамдир. Ғорларнинг ичида мазорлар ҳам учрайди.

ҚОҒ ТОҒИ. Турк, ислом, Яқин Шарқ асотирларида кенг ўрин эгаллаган бу тоғнинг оти бор-у, ўзи йўқ.

Дунёга ёрдам, осмонга мовий ранг берган, ҳаялоларга асос бўлган мазкур тоғ ҳақидаги афсоналардан баъзиларини келтирамиз:

«Ер юзининг маъмур бўлган тўртдан бири ва хароб бўлган бошқа қисмлари Баҳри Муҳит ўртасида тарвуздай турармиш. Яратикларнинг омон қолишига қудай эмасмиш. Тангри етмиш олти

минг олти юз етмиш уч тоғ яратиб, уларни мингларча курук ерга ўрнатмоқчи бўлибди. Яна китъа тинчликка эришмабди. Ниҳоят бир фаришта тангининг амри билан жаннат дараларидан бир лажувард жавҳар олиб, ернинг атрофига бостирибди. Ана шундан Қоф тоғи пайдо бўлган экан.

Қоф тоғи забаржад рангида эмиш. Кўзнинг оқи, қорасини қандай ўраб олган бўлса, Қоф тоғи ҳам ер қуррасини шундай ўраб олганмиш... Қоф тоғининг юксаклиги беш юз фарсах эмиш... Бу тоғнинг остида жинлар бўлармиш, аждарҳола ҳам малаклар томонидан у ерга келтирилармиш...»

Табарийда Қоф тоғи шундай таърифланади: «Қоф тоғи бу жаҳонни ҳар томонлама ўраб олган. Жаҳон Қоф тоғининг ичида узук ичидаги бармоқка ўхшайди. Қоф тоғи яшил зумраддан яралган, осмоннинг кўк рангда кўриниши Қоф тоғининг акси тушганидандир. Аслида осмонда ранг йўқ. Агар Қоф тоғининг яшиллиги бўлмасайди, осмон бундай кўринмасди. Одам фарзанди у тоққа бориши мумкин эмас. У ерда ой ва кун йўқ. Қоф тоғи ернинг устунидир. Агар Қоф тоғи бўлмаса, ер тебраниб, силкиниб турар эди».

«Қоф тоғи одамлар ошиб ўтолмайдиган бир минтақа билан дунё йўлидан ажратиб қўйилган...»

Бошқа бир афсонада бундай дейилади:

«Дунёнинг атрофи Ал-Баҳрул муҳит, яъни океанус деб аталган, кемалар ўтолмайдиган, тамоман ё қисман зимзиё қоронғиликларга кўмилган ва кимсанинг шарпасини кўриб бўлмайдиган, сассиқ бир сув табақаси билан қоплангандир... Бу сув табақасидан кейин, Қоф тоғи ҳар нарсани: ерни ҳам, денгизни ҳам бир белбоғ каби ўраб туради».

Баъзи тасвирларга кўра, асл Қоф тоғининг таянч қояси бир турли зумраддан иборат эди.

Баъзиларнинг ишонишича, ер қурраси ўз-ўзича туролмайди. Унинг бир дастакка эҳтиёжи бор. Агар Қоф тоғи мавжуд бўлмаса, ер тўхтовсиз силкиниб турар, ҳеч бир яратик у ерда яшай олмас эди...

«Қўп ривож топган бир эътиқодга кўра, Қоф тоғи китъадаги барча тоғларнинг онасидир. Бошқа тоғлар ер ости шохлари ва томирлари ила боғлиқ. Тангри қитъани йўқ қилмоқчи бўлса, шу тоғлардан бирини ҳаракатга келтиради. Нажижада ер кимирайди».

Бошқа бир халқ эътиқодига кўра эса, бундай ер кимириш ҳодисаси китъани кўтариб туришдан чарчаган ҳўкизининг силкинишидан пайдо бўлади.

ТОШЛАРГА ҳам инсонлар илоҳий ва муқаддас эътиқодлар ила боғланган: тошлардан шифо кутганлар, уларнинг сеҳрли қувватларидан мадад умид қилганлар, баъзан эса тошларни тангри деб таниганлар.

«Тўққиз ўғуз» дostonида Буғу Текинга тушида оқ соқолли бир чол томонидан кунгабоқар шаклидаги «Яшм тоши» берилган.

«Гўч» dostonида «Қутли қоя» хайрли тош ҳисобланган.

Олтойлиларнинг қиёмат тасвирида: денгиз тубида тўққиз қиррали қора тош бор. Денгиз қучли чайқалиб, суви бир томонга сурилганда туби очилиб, унда халиги қўрқинчли тош ҳам кўринади ва у тўққиз еридан ёрилади.

Ёмғир тоши (Едо тоши) ёмғир ёғдириб яратиларга ва ўсимликларга ҳаёт берган. Баъзи афсоналарга кўра, айрим тошлар бола туғдиради, баъзилари эса қисирлик (тумсалик) келтиради. Агар бирор хотин бола туғишни истамаса,

тошни синдириб, ичидан бир бўлак олади, уни туйиб, ун ҳолига келтириб, ёнғоққа қориштириб ейди. Шундан кейин бола кўрмайди. «Зумрад тоши» деган тош боланинг қулай туғилишига ёрдам беради. Туғишга қийналаётган хотин бу тошни ўнг сонига қўйса, осон туғади. Бухоро тарафларида «Хоразм тоши» деган бир тош бор. Бу сеҳрли тош «Буйрак тоши» касаллигига, меъда заифлигига ва калтирокка дори. Бу тош сувга ташлаб қўйилади, кейин ўша сувдан ичган хаста тузалади. Чечак хасталиги ҳам тош билан даволанади.

СУВ

СУВ, ДЕНГИЗ, ДАРЕ, ҚўЛЛАРНИНГ ИЛОҲИЙЛАШТИРИЛИШИ

Сувни турклар қувват ва баракат манбаи, шунингдек, қаҳрли ва асровчи тангри деб биладилар.

Сув энг қадимий, муқаддас борлик. Олтой асотирларига кўра, ҳеч нарса яратилмасдан олдин фақат «Толой» деган буюк сув билан Қора Хон бор эди.

Баъзи турк қавмлари сувни тангри деб биладилар. Юнонларнинг Посейдонига ўхшаб олтойлиларда ҳам сув тангриси, яъни «Су иеси» (эгаси) бўлади. Шумерларнинг сув ва пўртаналар тангриси бўлган Энлилга ўхшаб Нин-Гишзида ҳам сув тангриси эди.

Энлил идора этган онуннокилар ер усти ва ер остидаги сувларда яшаган иккинчи даражали тангрилардир.

Сўнгра Эо (Энки) ҳам Энлилга ўхшаб сув ва пўртаналар тангриси бўлди. Эонинг идорасида тағин «Хониш» номли иккинчи даражали бир кичик сув тангриси ҳам бор.

Бу тангриларнинг амрлари билан тўфонлар бўларди. Турли диний овозлар тарқалади. Нинно ҳам жарларнинг, сув йўлларининг тангрисидир.

Тукюлардан қапанг-пунинг ўн олти оғаниниси бўлиб, булардан бирининг онаси бўри эди. Бу бола ҳам ёмғирларга, сувларга ҳукмини ўтказарди.

Ёкутларда ҳам Горон деган сув руҳи бор.

Ер остида катта бир чучук сув денгизи бор. Бу Опсув денгизи бўлиб, жуда катта ерни эгаллаб ётади. Ер юзи ана шу сув устида туради.

Тукюлар ва олтойлиларда Ерсув деган руҳ бор. Ерсув инсонлар билан бирга яшайди. У сувлар, ирмоқлар ва қўлларнинг, айни чокда тоғларнинг ҳам соҳибидир. У бошқа миллатларнинг асотирларидаги сув париларига ўхшайди.

Ўғузнинг ўғилларидан Денгиз Хон ҳам илоҳий маъно ифодалайди.

Сувдан туғилган айғир ҳақида (қаранг: От) кўпдан-кўп афсоналар мавжуд.

Иссик сув жаҳаннамдан, чучук, тотли сув жаннатдан келади, деган эътиқод бор.

Сувнинг оқиши ва оқишидан чиққан овозларга ҳам диний тус берилган. Ислон таъсирига тушган Юнуснинг мана бу сатрини эсланг: «Шўх жаннатнинг ирмоқлари оқар Оллоҳ дея-дея...»

Афсонага кўра, табаррук ҳисобланган жарликлару булоқлар ҳам кўп. Таркибий жиҳатдан шифобахш бўлган сувларга айниқса катта иҳлос қўйилган.

Туркчадан Миразиз АЪЗАМ ўзбекчалаштирган.

шаҳрини бунёд этгани, шаҳар йўқолиб, ўрнида Мингтепа пайдо бўлгани ёдимга тушиб қолди.

— Амрикода 4 мингта экстрасенс бор экан, улар ер ости бойликларини, чўкиб кетган кемаларни топиб беришаркан...

Исҳоқжон ака кулиб кўйди.

— Мана бу баланд Алитепа тепалиги билан кизикмадингизми?

— Бу тепа қалъа бўлган, унинг темирдан эшиклари бор, қовланса, кўп нарса чиқади. «Чил Коф» қасидасининг муаққиллари шундай хабар беришган.

Бу сўзга аввал шубҳаландим. Сўнг эсимга Ванга тушиб қолди. Вангага ҳам одамлари кўмилиб кетган шаҳар ва у ердаги нарсалар хақида ахбор бериб туришади-ку.

Мен «Чил Коф» ва муаққилларга кизиқиб қолдим. Исҳоқжон аканинг айтишига кўра, кўзга кўринмас олам вакиллари билан алоқа қилишнинг қалити бўлиб, баъзи қасидалар, айрим оятлар ва дуолар қалит вазифасини бажарар экан. Бунинг учун «чилла» (қирк кун) ўтириш зарур. Исҳоқжон ака «Хафт Коф», «Чил Коф» қасидаси, Есин, Фо-

КЎРИНМАС ОЛАМ ҚАЛИТИ

Исҳоқжон ака Хўжаев уйини қароматчилар хонадони деса бўлади. Хонадон соҳиби ва унинг икки ўғли Муҳиддин ва Хусниддин билан суҳбатлашган киши катта завқ олади. Аммо уларнинг хузурига кириш учун анчагина навбат кутиш зарур, чунки бу хонадонга ўз дардига малҳам тилаб, тутканок, дикқинафас (астма), бош оғриғи бор, асаби бузук кишилар, фарзандсиз аёллар, турмушга чиқишни ёки уйланишни истамайдиган йигит-қизлар, қовушолмаган келин-куёвлар, бир-бирдан совиб кетган эр-хотинлар оқиб келишади...

— «Одам»ларингиз сизга ёрдам беришадими? — деб сўрайман 13 ёшли Хусниддиндан.

— Бир куни синфда ўтирсам, — дейди кулиб Хусниддин, — одамим кириб келди, мен унга тикилиб қолибман. Муаллимим мени каттиқ хафа қилди. «Ғам ема», деди шунда одамим ва тахта ёнида турган муаллимнинг қорнига тепиб юборди. Натижада у касалхонада даволаниб чиқишга мажбур бўлди.

— Сизга ҳам ёрдам қилишадими? — деб сўрайман 15 ёшли Муҳиддиндан.

— Мактаб учун 3 сўм пул керак эди, — дейди у, — дадамдан олишни унутибман. Эсимга тушиб, хижолат бўлдим. Ховли эшигини очай десам, эшик тиркишида уч сўм турибди.

— Бизда бундай воқеалар кўп бўлиб туради, — дейди сўзга аралашиб Исҳоқжон ака. Сўнг ёнидаги қутичани олиб очди-да, ичидан каттагина манба (батарея) билан ишлайдиган ўйинчок машинани чиқазди ва уни рўпарамга кўйиб, менга қараб тураверди.

— Эрталаб қулфлоглик турган хужрада пайдо бўлиб қолибди, у ерга ҳеч ким киролмайди, қалити менда, — деди Исҳоқжон ака.

Ховлига чикдик. Улар мени ховли этагидаги каттагина ховузбулок ёнига олиб боришди. Нарирокда эса қабристонга айлантирилган кенг ва баланд Алитепа тепалиги қад ростлаб турарди. Бу ерлар эраимиздан аввал Фарғона водийсининг пойтахти Давон шаҳри бўлгани, сўнг Эрон шоҳи Кайхусрав бостириб келиб, ўғли номига Ирши

тиха, Ихлос суралари, «Қаҳри Кулл» дуолари учун чилла ўтирган ва уларга боғланган жин, парию фаришталарни бўйин эгдириб олган экан...

Исҳоқжон ака ҳар бир касал учун варақа очиб кўйибди. 1991 йилники ҳам анча қаппайиб қолибди. Варақалар олдида Фарида Йўлдошева бошлиқ Тошкент экстрасенслар уюшмаси томонидан Исҳоқжон ака номига берилган гувоҳномага кўзим тушиб қолди. Исҳоқжон ака дуохонлик гуруҳининг аъзоси экан.

— Фалажни тузата оласизми? — дедим даб-дурустдан.

У киши жавоб ўрнига бир касаллик варақасини узатди. Ундан маълум бўлишича, Марҳамат тумани яқинига жойлашган Полвонтош кентининг касалхона шифокори Хайитхон икки оёқдан қолиб, ўзи ишлаётган касалхонада 42 кун даволаниб тузалмаган. Уни Исҳоқжон акага олиб келишибди. Исҳоқжон ака 41 марта «Чил Коф»ни ўқиганда, аёл иргиб ўридан туриб кетган. Хайратда қолган онаси: «Нега турдинг, болам йиқилиб кетасан», деб унинг қўлидан тутса: «Йўқ, йиқилмайман, тузалиб қолдим», деган.

— Тутканок ва қуёнчик давосиз дардлардан, — деб гап бошлаган эдим, у киши варақаларни титқилаб, қуйидаги номларни айта бошлади: Андижон вилоят судининг ходими Қаримов Қўчқорнинг ўғли 13 ёшли Сардор тутканокдан қутилди; Кува туманидан толмозорлик Муҳаммедов Музаффар ва бошқалар. Булоқбошилиқ Хабибахон 11 йил фарзанд кўрмаган эди. Мавлудахон эса 7 йил. Хозир фарзандлик бўлишган...

Мен Исҳоқжон акани айтишига қизиётган маҳалда тўхтатдим. Чунки унинг қўлида катта-катта китоб шаклига кирган варақалар бўлиб, улар билан танишишга анча вақт кетар эди. Бунинг устига ховлида қаторлашиб навбат кутиб ўтирган эрқагу аёлларнинг вақтини олгим келмасди...

Маҳмуд ҲАСАНИЙ,
Шарқшунослик илмгоҳининг илмий ходими

БИЗ АВВАЛ ҲАМ ЯШАГАНМИЗМИ?

Ана шу мақола муаллифининг фикрича ҳам бутун дунё бўйича энг юксак даражадаги олимлар қўллаб-қувватлаётган кўп ўлчамлилик назарияси асосида замонавий илм-фанни боши берк кўчага олиб кириб қўяётган мураккаб ҳодисалардан филиппинлик табибларнинг руҳий жарроҳлиги, реинкарнация, ғойибдан кўриш, ғойибдан эшитиш, телепортация, дезинтеграция ва реинтеграция, левитация, шунингдек, ҳозирги фанда ҳали тугал тушунтириб бўлмаётган кўплаб бошқа далилларни изоҳлаш мумкин.

Тадқиқотини яқунлар экан, Ю.А. Фомин бундай деб ёзади: «Рух» тушунчаси дастлабки қарашда кўринганидек мавҳум эмас. Ўз-ўзини англаб етиш билан йўғрилган муайян ахбор мажмуи сифатида тушунилган тақдирда руҳ мавжудлигини тан олиш мумкин.

Олий руҳий фаолият олий ўлчамлар билан боғлиқлигини, чамаси, айнан ўша ерда ахбор тўпланиши ва ўз-ўзини англаш шаклланишини эътиборга олсак, руҳ нима учун замонавий тадқиқотчиларга тутқич бермаётгани ва кўплаб олимлар томонидан тан олинмаётгани аён бўлади.

Энди, юқорида баён қилинганлардан келиб чиқадиган бўлсак, вужудимизнинг жисмоний ўлими унинг ўз-ўзини англаши ва тўплаган ахбори ҳам йўқолишини билдирмайди. Бу саволга узил-кесил жавобни кўп ўлчамлилик сирлари англаб етилгандан кейингина олиш мумкин.

Олимнинг бу хулосалари реинкарнация масаласига ҳам бевосита тегишли, албатта. Бу ёғига эса Ер сайёрасидаги тараққиёт илмининг шу чўққиларига, яъни инсон ўзлигини, Коинот тузилмаси билан алоқасини, Табиатдаги ва Фазодаги ўрнини англай олиши даражасига етсин деб тилак билдириш қолди, ҳолос.

III. ОВРУПОЛИК АЙРИМ МУТАФАККИРЛАР РЕИНКАРНАЦИЯ ҲАКИДА

(Машҳур кишилар фикридан кўчирмалар)

1 **ФИСОҒУРС** (Пифагор) (Юнонистон, милоддан аввалги 582-507 йиллар). «Бу ҳаётида у кўпинча, аввал Эталид бўлганман, руҳимнинг кўчиб юришлари тўғрисидаги хотирани Меркурий (До-нишмандлик маъбудидан) тухфа сифатида олган-

ман, деб юрарди... Шунингдек, унинг руҳи ва бошқаларнинг руҳи ўлим билан янгидан туғилиш оралиғида қандай кечинмаларга учрагани ҳақидаги хотирани ҳам совға тариқасида олган экан». (Диоген Лаэртиций, «Фисоғурснинг ҳаёти»).

2. Юлий **ЦЕЗАРЬ** (Рим, милоддан аввалги 100-44 йиллар). Кельтлардаги жасурлик ва ўлим даҳшати йўқлиги сабабларини ўрганиб чиқиб, шундай хулосага келди: «Бу, руҳлар йўқолмаслигига, ўлимдан сўнг бир вужуддан бошқасига ўтишга бўлган ишончда. Шу тўғрисида ўлим кўрқуви йўқолиб, халқлар довурак бўлади».

3. **ЦИЦЕРОН** (Рим, милоддан аввалги 106-43 йиллар). «Кишилар кўп нарсани ҳатто туғилгунларига қадар билишлари, шунингдек, ҳали ёш бола чоғларидаёқ сон-саноксиз нарсаларни ниҳоятда тез англай олишларининг сирини шундаки, улар бу нарсаларни биринчи бор идрок этишмайди, балки аввалги ҳаётларидан эслашади».

4. Вильям **БЛЕЙК** (Англия, 1757-1827). «Миям кўҳна замонларнинг китоблари ва суратларига тўла хоналар ва бўлмалардан иборат, мен уларни ўлимли ҳаётимгача бўлган беҳисоб асрлар мобайнида ижод этганман». (Ҳайкалтарош Жон Флакманга мактубдан).

5. Вальтер **СКОТТ** (Англия, 1771-1832). «Кеча тушлик пайтида мени ғалати бир туйғу қамраб олди — аввалги ҳаётимни ҳис қилдим, нимаки юз берган бўлса, биринчи марта бўлмаётганини ғира-шира сездим дейишим мумкин...» (Кундалик, 1828 йил 17 февраль).

6. Чарльз **ДИКЕНС** (Англия, 1812-1870). «Менга... ниҳоятда таниш туюлган бир манзарани кўрдим... Олдинда бир тўп қишлоқ қизлари мўъжазгина дарё соҳилидаги тўсиққа суялганча жимгина туришарди... Шом қоронғуси бахмал кўрпасини ёпмоқда. Аввалги ҳаётларимдан бирида шу ерда ўлдирилган тақдиримда ҳам бу жойни бундан яхшироқ эслай олмадим...» (Италия манзаралари).

7. Бернард **ШОУ** (Англия, 1856-1950). «Севви: «Ҳозирги одамларни дунёга қайта келган қадимги одамлар, деб ўйлайман. Френ, назаримда, мен Момо Ҳаво бўлсам керак. Олмани жуда яхши кўраман, лекин у мазамни қочиради». Конрад: «Маълум маънода сен чиндан ҳам Момо Ҳавосан. Абдий ҳаёт давом этаверади. У фақат жисмимиз билан ақлимизни тўзитади ва янги либосдек алмаштираверади...» Франклин: «Ҳа, жисмимиз ақлимиз унинг абдий интилишини адо этмоқ учун тобора яхшироқ мослашиб бораверади». Лубин (лоқайд ишончисизлик билан): «Маъзур тутасиз, мистер Барнаба, қандай интилишни кўзда тутаясиз ўзи?» Франклин: «Чексиз қудратга ва

ҳамма нарсадан хабардорликка интилиш. Чексиз ҳокимиятга ва янада кўпроқ билимга интилиш. Ҳатто таваккал қилиб, роҳат-фароғатдан воз кечи- б, мана, нималарга интиламиз биз. Тараққиёт — интилишлар, бўлак ҳеч нарса эмас. Бу — илоҳийлик сари йўл. Шу йўлда олға кетгани билангина инсон микробдан фарқланади». («Мефиселга қайтиш» пьесасидан).

8. Рейдер **ХАГГАРД** (Англия, 1856-1925). «Замон тарихида нима бўлибди 10 минг йил ёнгики ўн қаррадан ўн минг йил? Бу бир соатлик уйку ёхуд Буюк Рухнинг бир нафаси янглиғ учади-кетеди. Биз уйкуга кетамиз. Ва уйғонамиз, албатта, яна яшаймиз, яна ухлаймиз, даврлар, маконлару замонлар. Эон ортидан Эон ўтаверади, токи олам яксон бўлмагунча, дунёлар бирин-кетин ҳалокат чоҳига қуламагунча, шундай давом этаверади, пировардида эса ҳамма нарса ялпи қирғинга мубтало бўладида ёлғиз Рух қолади, шунинг ўзи ҳаёт- дир».

9. Артур **КОНАН-ДОЙЛЬ** (Англия, 1859-1950). «Туғилмасимиздан аввал қаерда эдик, деган саволга ҳаётлар оралиғида узоқ-узоқ дам олинадиган таносух йўлида аста-секин ривожланиш таркибидан жавоб топамиз. Акс ҳолда биз ҳеч қандай жавобга эга бўлмасдик, бинобарин, абадий вақтлар ичра қайта-қайта туғилишимизни тасаввур этиш қанчалик қийин бўлмасин тан олишимизга тўғри келади. Бироқ ҳар бир кейинги ҳаёт қандай бўлишини аввалгиси белгила беради. Модомики шундай экан, «У ҳолда нега биз аввалги ҳаётларимизни эсламаймиз?» деган савол туғилиши табиий. Биз ушбу саволга, бу хил хотира ҳозирги ҳаётимизни бағоят мураккаблаштириб юборган бўлур эди, деб жавоб берамиз. Чамаси, бу ҳаётлар маълум бир даврни ташкил этиб, ниҳоятга етиб борганимиздагина у бошдан-оёқ яққол намоён бўлса керак, ана ўшанда бир шахсга «кийдирилган» қатор ҳаётларни кўра олармиз, эҳтимол.

Теософик ва Шарқий тафаккурнинг кўплаб йўналишлари шу масалага келганда ўзаро бирлашади. Уларнинг бари яккаю ягона хулосага келиши, шунингдек, ҳар қандай ҳаётнинг бизга ноҳақликдек туюлувчи жамики нарсаларини кўшимча тарзда Карма ғояси билан изоҳлаб беришлари — мана шуларнинг бари ушбу хулосани тасдиқловчи далил-исботлардир.

Гоҳо ўта муфассал даражада кўринувчи нарсаларни ғира-шира таниш ва хотирлаш ҳам, балки аввалги ҳаётларимиздан далолатдир, зотан, уларни шунчаки атавистик таассурот билан изоҳлаб бўлмайди».

10. Сомерсет **МОЭМ** (Англия, 1874-1965). «Қил устида» (1944) номли асарида ёзувчи таносух йўналишини пси-ретроспекция туфайли кейинги бир неча аср мобайнида тўрт марта дунёга келибман, деб хулоса чиқарган одам мисолида қисқача изоҳлаб ўтади. (Шўро китобхони бу асар билан И.Ефремовнинг машҳур романи бир хил номланганига эътибор қилса керак. Ефремовнинг асарида кўплаб қизикarli фикрлар қатори одам сеҳр таъсирида «авлодлар хотираси»га, аввалги ҳаётларига қайтиши, яъни ретроскопия ҳодисаси тўғрисида ҳам сўз юритилишини ҳисобга олсак, буни тасодиф дейиш қийин.)

Мозм шундай деб ёзади: «Ҳаётимиздаги машаққатлар аввалги ҳаётларимиздан бирида йўл қўйилган хатоларнинг мантиқий натижаси, холос, деб ўйлашимиз мумкин бўлганида, бу машаққатларни кўтаришимиз ҳам осон бўларди, эвазига келгуси ҳаётимизда бахт-саодат берилишидан умид қила олганимизда, бу ҳаётда яхшироқ бўлишга уринардик, яшашимиз осон кечарди». («Қил устида»)

11. Ҳенрих **ҲЕЙНЕ** (Олмония, 1797-1856). «Ким билади Афлотуннинг руҳи ҳозир қайси тикувчининг вужудида, Цезарнинг руҳи қай бир мактаб муаллимининг вужудида экан? Ким билади?! Фисоғурснинг руҳи ҳозир, эҳтимол, Фисоғурснинг теоремасини исбот қилиб бера олмгани учунгина имтиҳондан йиқилган шўрлик талабанинг вужудидадир...» («Шимоллий денгиз»).

12. **ВОЛЬТЕР** (Фарангистон, 1694-1778). «Авваламбор, метам-психоз назариясини бемаъни, бекфойда деб аташ керакмас. Дунёга икки марта келиш бир марта келишдан ажбланарлироқ эмас: табиатда ҳамма нарса қайта туғилиши, тикланиш қонунига бўйсунди». (Вольтернинг фалсафий лугати).

13. Виктор **ГЮГО** (Фарангистон, 1802-1885). «Мен — руҳман. Қабрга берган нарсам мен эмаслигимни яши биламан. Менинг «Мен»им бўлган нарса у ёққа кетмайди... Ҳамма нарса узлуксиз юксалиш, ҳайвондан инсонга, инсондан Худога томон юксалиш учун яратилган.

Узимиздан модда қатламларини бирин-кетин олиб, руҳга кўпроқ ўралиб боравериш — Қонундир. Ҳар сафар ўлганимизда ҳаётимиз кўпайиб бораверади. Рухлар бир кўринишдан бошқасига ўтар экан, ўзига хослигини йўқотмайди ва мусоф-фолашиб бораверади» («Ақлий таржимайи ҳол»).

«Мен ўлимда бўлажак ҳаётни ҳис этаман. Мен ўзимни қачонлардир кесилган ўрмонга қийсламан: ёш ниҳоллар қари дарахтлардан бақувватроқ, яшовчанроқ бўлади... Рух — вужуд кучларининг таъсир натижаси, холос, дейсизми? У ҳолда нима учун вужудимдан қувват кетгани сайин руҳим ёрқинлашиб бораверади? Умрим поёнига яқинлашган сари атрофимда мени чорлаётган оламларнинг мангу қуйларини яққолроқ эшита бораман. Бу ғаройиб ва айни маҳалда оддий ҳол. Бу — эртак, бу — тарих.

Ярим асрдирки, фикрларимни наср ва назмда баён қилиб келаман: тарих, фалсафа, фожеа, роман, ҳажв, қасида, қўшиқ — ҳаммасини синаб кўрдим. Бироқ ўзимдаги нарсанинг мингдан бирини ҳам бера олмаганимни сезаман. Қабрга кирганимда, кўп қатори «Мен ўз ишимни тугатдим», дея оламан. Лекин «Мен ўз ҳаётимни тугатдим», дея олмайман. Эрта тонгдан ишим яна бошланади. Улим девор эмас, ўлим — дарвоза. У шом қоронғусида ёпилади ва эрта тонгда яна очилади... («Ҳаёт фалсафаси»).

14. Гюстав **ФЛОБЕР** (Фарангистон, 1821-1880). «Назаримда... мен ҳаммиша яшаб келгандекман. Мен ўзимни тарихнинг турли даврларида хилма-хил ҳунар ва хилма-хил тақдир эгаси сифатида яққол кўраман... Агар биз ўзимизнинг ҳақиқий шажарамизни била олганимизда эди, кўп нарсалар аён бўларди. Ҳулласи калом, ирсият — ишончли белги, лекин уни ёмон қўллашди (Жорж Сандга мактубидан).

15. Ромен **РОЛЛАН** (Фарангистон, 1866-1944). «Ташқи омиллар мен ўзим сезган, лекин ичига киришга қалит топа олман ҳолатни — ўз онгимни моддийлаштириб берди, холос. Менинг ўз ерости шахрим, лава остида қолган Геркуланумим тўғрисида «Сим-сим, оч эшигингни!» дейишдан ташқари на Шекспир, на Бетховен, ва на Толстой бирон бир янгилик айта олишмаган. Имоним комилки, бу хил нарса кўпчилигимизнинг қаъримизда ух-лаб ётибди. Бироқ худди мен каби улар ҳам бундан беҳабар. Қачонлардир, кимдандир олганим мушоҳада сабоқларини тўлиқ бўлмаса ҳам кўп эслаб тураман. (Лекин кимдан олганман уларни? Олдинги ҳаётларимнинг биридан олганман...) («Янги Ҳиндистон пайғамбарлари»).

20. Эдгар **ПО** (АҚШ, 1809-1849). Биз ердаги ҳаётимизнинг тақдирлари орасида адашиб юриб-

миз, бизни каттароқ тақдир тўғрисидаги ғира-шира хотиралар кузатиб юради — улар мудом ёни-мизда. У бағоят олис, ниҳоятда буюк Тақдир... Утиб кетган замонлар Тақдири.

Айниқса, ёшлигимиз бу хил тушларга тўла, лекин биз ҳеч қачон янглишмаймиз — булар туш эмаслигини биламиз. Булар — хотиралардир. Ёшлигимизда бу тушлар шу қадар яққолики, уларга ақалли бир лаҳза ҳам шубҳа қилмаймиз.

Бироқ ёшмиизнинг улғайиши бу туйғуларни унутади, алдамчи деб билади. Аслида эса мавжудлигимиз — ҳар биримизнинг барча замонлар ибтидосидан тортиб Абадийликка қадар — Етуқликка қадар мавжудлигимиз одатдаги ва табиий ҳолдир. Аслида шундай экани учун ҳам бизга шундай туюлади». («Эврика»).

21. Карл Г. ЮНГ (швейцариялик психиатр ва психолог, 1875-1961). Олим «қайта тугилиш» ҳодисасини синчиклаб ўрганиб чиқиб, асосан беш хилга ажратган: метампсихоз, таносух, тирилиш, битта жисмоний ҳаёт мобайнида «қайта тугилиш» ва трансмиграция. Лекин у муаммонинг фалсафий эмас, балки психологик жиҳатига қизиқарди.

«Қайта тугилиш — кузатиш мутлақо мумкин бўлмаган жараёндир. Уни на ўлчаш, на тортиш ва на суратга олиш мумкин. Бизнинг беш туйғумиз уни сира сеза олмайдди. Бу ўринда гап биз фақатгина бевосита, хусусий мулоҳазаларимиз орқалигина идрок этадиган руҳий воқеийлик ҳақидагина бораяпти... Биз уни етарлича ҳақиқий деб биламиз... Мен руҳият — инсон ҳаётининг энг муҳим нарсаси, деб биламан. Одамлар қайта тугилиш ҳақида гапиришлари, умуман, шу ҳодиса мавжудлигининг ўзи шу атама билан аталадиган улкан руҳий тажриба амалда бўлиши шартлигидан далolat беради». (1939 йили «Таносух масаласи бўйича» ўқилган маърузадан).

22. Ж.Б. РАЙН (Дюк дорилфунунининг парапсихология тажрибахонаси директори), (1895-1980). «...Бу — Колорадо штатининг Пуэблo шаҳрида яшовчи уй бекаси Рут Симмонснинг бошидан ўтган воқеа...»

1952 йилнинг бир куни, оқшом пайти у сеҳрлаш бўйича тажрибада қатнашишга розилик берди. Уни М. Бернстайн сеҳрлади. Аввалига у аёлни одатдаги «эйж регрэшн» мужмуаси бўйича аста-секин орқага қайтара бошлади, яъни турли ёшдаги хотираларини тиклашга киришди. Бунда ғайриоддий ҳеч нима йўқ эди. Бироқ кейинги гал сеҳргар уни «Токи бошқа жойда, бошқа замонда пайдо бўлиб қолмагунингизга қадар... онгингиз орқага кетаверади», деб ишонтирди. Шунда Рут Симмонс ирландиялик кичкина қизча Брайди Мэрфи экани, онаси Кетлин ва отаси Дункан билан Корк шаҳрида яшаши, 1806 йил экани ва ҳоказолар ҳақида ҳикоя қила бошлади. Шу тариқа бутун ҳаётини, 66 ёшида вафот этган пайтигача тасвирлаб берди. Унинг ҳикояси бошдан-оёқ магнитофон тасмасига ёзиб олинган. Кейин аёл Брайди Мэрфи жисмоний ўлимидан сунг руҳий ҳаётда 40 йил яшагани ва ниҳоят 1923 йили қайта тугилгани ва ҳозир исми Рут Симмонс эканини айтди. М. Бернстайн Ирландия консулхонаси, Британия ахборот хизмати, Нью-Йорк халқ кутубхонаси ва ҳоказо манбалар билан боғланиб, айтилганларнинг ақсарияти тўғри эканини аниқлади. Ҳолбуки Рут ҳеч қачон Ирландияда бўлмаган, шунча нарсани билишнинг оддий имкониятларига ҳам эга эмасди. Шунинг ўзиёқ таносух ҳодисаси чиндан мавжуд эканини кўрсатмайдими?

... Балки аёлга телепатия ёки ғойибдан кўриш ёрдам бергандир... Илм-фан синчиклаб ўтказилган тажрибалар ёрдамида шуни исботлаб бердики, одатдаги беш туйғуга алоқадор бўлмаган ҳолда ахбор олиш инсоннинг оддий қобилияти экан.

Аваллабор илм-фан вужуддан ташқарида мавжуд бўла оладиган руҳий шахс бор-йўқлигини аниқламоғи лозим. Шундай уринишлардан баъзиларини кўриб чиқайлик. Модомики, улар шахснинг жисмоний ўлимдан кейинги ҳаётига доир экан, бинобарин, таносух имкониятларини тасдиқлашга ҳам доирдир. Бу борада аллақачон бошланган тадқиқотлар шундай шахсларни ўрганадики, улар транс ҳолатига тушган ҳолда тириклар билан алоқа боғлашга уринаётган руҳлардан ахбор олиши мумкин. Бу хил хабарларнинг айримлари ниҳоятда ишончли кўринади, бироқ Б. Мэрфи мисолида бўлгани каби мулоқотчи билан ётган хабарлария маълумотларни чиндан ҳам Буюк у дундан олаяптими ёки телепатия, ёхуд ғойибдан кўриш ёрдамида олаяптими — бунинг ҳеч қим исботлаб беролмапти. Бу ерда — Дюк дорилфунунда шунга ўхшаш минглаб ҳодиса тўғрисида маълумот тўпладик: улардан бир неча юзтаси трансга тушган одам чиндан ҳам руҳлар билан алоқа боғлай олишини кўрсатади, деб ўйлайман.

... Ушбу тажрибаларни аниқ ва узил-кесил далил-исбот деб бўлмайдди, албатта. Бироқ айни вақтда уларни ҳеч қандай аҳамиятга эга бўлмаган хурофот ёки шунчаки тасодиф, деб ҳисоблаб эътибордан соқит қилиш ҳам тўғри эмас. Бу тажрибаларда инсон табиатининг ҳали англаб етилмаган жиҳатларидан бири ошкор бўлиши мумкинлигини билишнинг ўзиёқ кифоя ҳозирги босқичда...» (1956 йили апрель айнда «Эмэриксэн. Уикли» ойнамасида чоп этилган «Аваллари ҳам яшаганмизми?» сарлавҳали мақоладан).

23. Ян СТИВЕНСОН (Виржиния дорилфунунини шифокорлик куллиётининг психиатрия бўлими психиатри), АҚШ, 1918 йил.

Доктор Стивенсон болалар ёки катталар аввали ҳаётларини эсланган юзлаб ҳодисаларни ўрганиб чиқиб, улардан айримлари тўғри баҳоланган тақдирда таносух «бу — эмпирик далилларнинг жиддий ва энг ишончли изоҳидир», деган хулосага келди.

Стивенсоннинг хулосаларига сабаб бўлмиш хотиралар онгнинг оддий ҳолатида ҳам табиий равишда ва ўз-ўзидан пайдо бўла олади. Тадқиқотларни шу йўлда олиб бораверсак, деб ҳисоблайди олим, пиروвард оқибатда, вужуди ўлганда инсоннинг ҳамма нарсаси ўлиб кетмаслигининг бошқа ҳар қандай далил-исботларига нисбатан ҳам ишончлироқ бўлган асосларни қўлга кирита оламиз. (1968 йили чоп этилган ва Амриқо Руҳий Тадқиқотлар жамиятининг президентларидан бири-Вильям Жеймс номидаги совринга сазовор бўлган «Авалги инкарнациялар ҳақида хотиралар» китобидан.)

24. Альберт ЭЙНШТЕЙН (1879 — 1955). «Коинотнинг мўъжизавий тузилиши устида ўйлаш учун абадийликaro давом этишчи онг ҳаётининг сирлари устида мушоҳада юритишим кифоя, ҳолбуки Коинот тўғрисидаги тасаввуримиз ниҳоятда хира, онгнинг табиатда намоён бўлмаган заррадек қисмини тушуниш учун уриниб кўришга эса аҳмоқона ғуруримиз йўл қўймайди...» («Мен Оламни қандай кўраман?»).

25. Л. КУРТИС (1872—1942). «Биз умумий тарзда инсон руҳи деб атайдиган нарса... атом кучларини бошқаради, Ер юзини ўзгартиради, янги шакллarga ҳаёт бағишлайди, миллионлаб ҳайвонлар ва ўсимликларга берган ҳаётини қайтиб олади... бу ҳодиса — қалб, онг ёки руҳ — умумий қоидаларидан истисно бўлиши мумкин эмас. У ҳам ҳозирча аниқлаб бўлмаётган қандайдир усулда издошликка эга бўлиши керак. («Лос-Анжелес-Таймс», 1926 йил 31 декабрь).

26. 2-Константинополь (Истамбул) (ва V Бутун-

жаҳон насронийлар) йиғинининг нуқтаи назари — 553 йил, 1-пункт: «Башарти кимдир инсон руҳи у туғилгунига қадар ҳаёлий бир тарзда мавжуд бўлади деса ва шундан келиб чиқадиған муддиш хулосада қатъий туриб оладиган бўлса, унга лаънатлар ёғилсин».

ХУЛОСА

Ута қисқача ҳолда келтирилған кўчирмаларнинг ўзиданоқ ҳатто энг бадғумон китобхон ҳам тегишли хулоса чиқармаслиги мумкин эмас.

Ҳозирги вақтга келиб, таносух ҳодисасини тасдиқловчи юзлаб, минглаб далиллар маълум, шу ҳодисага машҳур физик, руҳиятшунос, биолог, риёзиюн, файласуф ва бошқа олимлар берған мутлақо асосли илмий изоҳлар баён қилинған китоблар босилған, кўплаб мамлакатларда (шу жумладан, ушбу сатрлар муаллифи томонидан) ўтказилаётған тажрибаларнинг натижалари бутун дунёда кенг маълум, клиник ўлимдан кейин ҳаётга қайтған кишиларнинг таассуротларини ҳамда кишиларнинг аввалги ҳаётларга оид хотираларини тўплаш ва таҳлил этиш бўйича талай муаллифлар олиб бораётған тадқиқотлар ва ҳоказолар — ана шу далиллар ва олимлар олиб бораётған тадқиқотларнинг барини инкор этиш нодонликдан бўлак ҳеч нарса эмас. Буни ҳар қандай мамлакат ва замондаги жамиятнинг маҳдуд ва чекланған қатламлари учун хос бўлған «келажакдан кўрқиш» касалига ўхшатиш мумкин.

Жамики жиддий, чуқур билимларни, маънавий-ахлоқий ҳақиқатларни суриштириб ўтирмай, кўр-кўрона, жоҳилона инкор этаверишни илм-фанга мутлақо алоқаси бўлмаған хилма-хил яширин сабаблар ва мулоҳазалар билан изоҳлаш ҳам мумкин. Шунингдек, муайян тоифадаги кишиларнинг илм-фанда инқилоб ясаётған ахбор оқимини идрок этишга қодир эмаслиги ҳам оқибатда ана шу хил ўжарликка, тажовузкорона инкорга олиб келаётир. Бундай одамлар ўз ожизликларини ошкор қилиб қўйишдан кўрққанлари сабабли ҳам доимо исталған нарсага қарши чиқишга тайёр турадилар. Ундан кўра, илм-фан тараққиётини, билимлар ривожини инкор этиш, одамлар учун, уларнинг маънавий ўсиши ва камол топиши учун муҳим жамики жиддий нарсалар йўлига тўғаноқ бўлиш ва шу билан ўзларининг одатдаги, барқарорлашиб қолған, «қулай» қарашларини (айни вақтда лавозиму мансабларини ҳам) сақлаб қолиш анчагина осон, албатта.

Бироқ онг ривожини ва, умуман, сайёрамиздаги бутун цивилизация тараққиётининг диалектикаси, пировард оқибатда, ўз йўлидаги ҳар қандай тўсиқ-ғовларни супуриб кетади. Бу — муқаррардир.

«Сирлар китоби»дан Рустам **ОБИД** таржимаси

ҲИКОЯ

Шовуллаётған теракзор орасида чўзиқ, хунук увлаётған Шамол ариқ ёқасида ўтирған Шайтонни кўриб, тинди.

— Мен чар-ча-димм...

Сувоқлари кўчиб, ёштлари кўриниб қолған уйнинг бўёқсиз эшиги кимнидир қарғандай норози ғийқиллаб очилди. Хароб хонадан чиқиб келған Аёл кўлидаги кўрсичқонни тушириб юбормасликка уриниб, бўш қўли билан кулбадан қайингача тортилған чилвирни ушлаб-ушлаб қадам босди. Заранг дарахтлари остидаги ўриндиққа етиб келгач, уни тозалаған бўлиб, ўтирди. Муюлишдаги чинор ортидан келаётған одамнинг оёқ товушларини ердаги япроқлар аёлнинг қулоқларига сотиб қўйишди.

Одам Аёлнинг ёнига ўтирди.

Кўрсичқон, бекасининг юзларидай заъфарон, ниҳоятда ориқ қўллар орасида қийналарди. Ожи-за бечорани худди ҳўл кийимни сиқаётғандай ғижимлади, жониворнинг оппоқ юнгини кўринар-кўринмас сарғимтир доғлар қоплаган эди.

Куз... Барғихазонларнинг шивиридай сотқин куз.... Заранг дарахтларининг сўнгги япроқлари кечираётған охириги кунлар...

«Мен АЕЛ ва кўрсичқон суратини чизишни қанчалик истасам, ундан рухсат сўрашга шунчалар қийналардим. Тангрининг битған қисматига кўниккан, мендай бечора рассомнинг ҳурматини қозонған мана шу абад сўқир, паришон аёл мени тушуна олармикан?»

Ҳар жумада заифа қошида соатлаб қолиб кетардим. Кетардим... Хонам итдай ириллашини қўймасди. Айқаш-уйқаш қилиб ташланған расмлар ичида ёлғиз унинг ва кўрсичқоннинг тасвири етишмаётғандай бўлар, тўшакка чўзилишим билан устимга қумсоатнинг сурати бостириб келаверарди.

...Қумсоат... кимнингдир ҳайкали устида ўтирған тўтиқуш... узундан-узоқ занжир... йўлбарсдан бўшаған қафас... ва ўзимга ўзим уқтира бошлардим: йўқ, буларни мен чизмаганман: қизиқ, нимага йўлбарсдан бўшаған қафас, нега тулқидан бўшаған қафас эмас ёки нимага ҳайкалнинг устида тўтиқуш ўтиради, занглаған занжирни ҳайкалга ушлашиб қўйсам бўлмасмиди?! Йўқ, айна пайтда мени чизған суратларим қийнаётған эмас эди...

Хайрулло

МУЗ

ҚОТГАН

ТЎФОНЛАР...

ҲИКОЯ

Хазондай сарғайган юзлари кўзларига ўргимчаклар тўр тутган тасаввургина илғашга қодир нигоҳлар, озгин қўллар исканжасиди ўлимига рози кўрсичқон, заранг дарахти...

Ана шундай бўлиши керак ҳали чизолмаган суратим! Мен хаёлларимга андармон бўлиб қолганимда шифтни қуртлар қитирлатиб кемираверади. Унсимон губор қандайдир мен англамаётган оҳангларга чулғаниб, устимга тўкилаверади, тўкилаверади... Аёлнинг розилигини олиб, суратни чизиб бўлганим ҳақида хаёл қилгудай бўлсам, уйимнинг шифтини кемираётган қуртларга «Сизларни севаман...», деворгим келарди. Ходаларнинг тўкилаётган дардлари...

Майли, аёлнинг юзлари ойдаи сариқ бўлсин, қўллари ингичка, кўзлари... у бари бир ҳурлик эди. Усмирнинг илк муҳаббатига йўлиққан киздай гўзал, маъсума...

Жума куни унинг қошига етиб боргунча «заяфарон юзини, қаламдай қўлларини, кўрсичқонни» йўл-йўлакай ҳар қадам масофага қурбонлик қилиб борардим. Етиб келгач, ёлғизгина «сурат чизиш» ҳақидаги хаёлларимнинг ўзи қоларди. Лекин ҳар гал, худди ҳозиргидай, унинг суратини чизиш мақсадим борлигини, ҳатто бу суратни хаёлий «Кўрсичқон ва кўр аёл» деб номлаб қўйганимни айтишга чоғланар эдим-у, калом келганда ният ўларди...

Йигит аёлга гапи бордай, бир нарсани айтмоқчидай узоқ чоғланиб турди. Кейин... орқасига ўгирилдию чопа кетди. Кетди! Бу маҳал аёл кўрсичқонни сувоғи кўчиб кетган уйига элтиб, эшикчасиз қафасга солаётган эди.

Келаси пайшанба туни бўйи қумсоат тасвири атрофида гир-гир айланиб, мижжа қоқтиргани қўймади. Тўтиқуш, занжир, қафасга қуёшли кунда ёнаётган шамнинг хира ёғдуси туширилган, тугалланмаган расм келиб қўшилди. Йигит безгакка йўлиққандай ўрнида ётолмай ён-верига ағдарилар, «бас қилинглр, бас, бас, ахир...»лаб ниманидир уқтирарди.

Жума куни у яна сотқин япроқларнинг хоинона шивирни остида аёлнинг ҳузурига келди. Уйдан шу ергача такрорлаб келган гапларини тўкиб солди.

— ...Сизнинг суратингизни чизмоқчиман, майлими?..

— Ммен... чизишим керак, чизмасам... бўлмайди... сиз...

— Мен ҳозир... бўёқларимни...

Йигит уйига сой бўлиб оқди, сой бўлиб қайтди: ўриндиқ бўм-бўш эди. Қуёш Тангрига таом ҳо-

зирлаш учун кетган, зулмат пардаси аро ожизанинг уйи мунғайиб турарди. Заранг япроқларининг мунгли кўшиқлари остида уйига қайтган йигит, бисотидаги ҳамма суратларини ҳовлига тўплаб, энди ўт кўймоқчи бўлиб турганида, шариллаб ёмғир қуйди. Беғуноҳ ёмғирнинг тиловати хотимасида кулбаи вайронанинг тўртдан уч қисмини яна суратлар ишғол қилди.

Навбатдаги жумادا рассом қўлидаги гулдастани яширган ошиқдай бўёқ-мўёғини ортига беки-тиб турар эди. Уйнинг очиб қўйилган эшигидан қоп-қора кўйлак кийган Аёл чиқиб келди-да, сўз қотмай заранг танасига суянди.

Мен... анави, сиз... кўрсичқон қани... кўр..?

— Усиз чизиб кўринг-чи...

Йигит титраб кетди. Одатда, фавқулодда ҳолатга дуч келган ҳар қандай одам «Чиқиб кетолмасам-а?...» деган шубҳанинг асири бўлади. Аёл қўлларини қовуштирганча йигитнинг кўзларига тикилиб турарди. Чорасиз рассом қайиғи денгизда тешилган балиқчидай мувозанатини йўқотиб қўйди.

— Йўқ! Бас! Й-ў-ў-ў-ўққ!!! Қийнаманг мени! Яхшиси, атиги бир кеча менинг қумсоату занжирларим, занглаган занжирларим оғушида ётиб кўринг! Атиги бир кеча, ў-ў! Ахир, сиз кўрмайсиз-ку! Кўр-майсиз! Кўр... У сиз чизолмайман, қараманг менга, керакма-аааааа!!!

Аёл ниҳоятда босиқлик ила:

— Қумсоатлар, занжирлар... аллақандай қафаслар... билсангиз, агар кўзим очилиб кўрадиган нарсаларим шулардан иборат бўлиб, гўримгача сўқир ўтишга розиман!... Кутинг! — деди.

У қўлларини ҳамон бир нарса ёғимлаётгандай ҳаракатлантирганча кулбасига кириб кетди.

Остонада оппоқ кўрсичқон пайдо бўлди. У ҳар бир қадамни аввал искаб олиб, кейин илгарилар, зиналардан қуртлаган олмадай пўкиллаб тушар, ҳар пастлаганида оғриқдан ғужанак бўлиб ўн сониялар чамаси кимирламай ётиб оларди. Сўнг яна сакрар, ҳар сакраганда чийиллаб овоз чиқарарди. Ерга тушганидан кейин пилдираганча ўриндиқ остига келиб ётиб олди. Жонивор бекасиз юришга кўникмаганиданми вужуди юракдай гупиллаб урарди. Йигит уни силамоқчи бўлган эди, тилга кирди:

— Сур-ратингни чиззз!!!

Рассом қўлини тишламоқчи бўлаётган кўрсичқонни кўтариб, уй томон югурди. Даҳлизда ўтирган ожизага омонатини топшириб, тиз чўкди. Аёл кўрсичқонни эзгилаб туриб сўзлади:

— Эрим менга туғма касалликдай садоқатли

эди. Кўрсичқоним эса битта, холос! Сизга унинг тасвирини ҳам раво кўрмаслигимни энди англадим...

— Тиз чўкманг. Мана шундай кузнинг илимилиқ куни, бундан салкам ўн йилча олдин, ташқарида челақлаб ёмғир қуярди. (Аёлнинг шу сўзларидан кейин йигит ҳақиқатдан ҳам ердаги хазонларнинг шивирини эшитди. Ожиза бўлса, қўлларини бошига соябон қилганча гапида давом этди.) Соҳибим супага жамики пиёламизни олиб чиқиб қуярди. Ҳаётимдаги энг бахтли дамлар пиёлалар ярим бўлгунга қадар томчиларнинг уларга урилишидан чиқадиган ажиб мусиқани йўлдошим билан тинглаш эди. Қулоқларимни қар қилиб яратмагани учун худойимга шукр қилардим... Сўқирлигим ҳақида ҳеч нарса демайман, ваҳоланки, ... тан олмайман кўрлигимни!.. Эрим билан пиёладаги хиёл лойқа сувда кўзларимни ювганларимиз ҳақида бир умр гапириш мумкин. Ҳар сафар унинг кўллари кўзларимга текканида, ҳозир кўра бошласам-а, деган ширин, лаззатбахш туйғу ортидан, севинганимдан юрагим ёрилиб кетса-я, дея ундан-да ширинроқ талвасага тушардим. Соҳибимнинг ҳам кўллари титрарди, балки мендаги ҳолат унга ҳам кўчганлигидандир... балки акси...

Тасаввур қилингики, баҳор кунларининг бирида эримни... Шайтон олиб кетди. Ҳа, Шайтон!

Аваллига менинг суратимни кўрсичқонсиз чизмаганингиз учун севиндим... уйга кириб ўйланиб қолдим; қани, фақат кўрсичқоннинг ўзини чизармикан?... Уни кўлимга тутқаздингиз! Адашдим! Бизни қоғозга кўчиришингизга йўл қўймайман! Худойимга аён, эримни олиб кетган ўша шайтон сиздирсиз! Бизни қоғоз қилиб йиртиб, ёқиб ташларсиз! Балки кўзларимизни очиб тасвирлаб, бир умр ўша қум с о а т у з а н ж и р л а р и н г и з г а термултириб, асир қилиб қўярсиз! Мен ҲЕЧ НАРСА ИСТАМАЙМАН! Бордию чизгудай бўлсангиз, кўзларингиз... йўқ, кўрликни раво кўрмайман! Агар мен билан кўрсичқонни қоғоз қилсангиз, анави қари зарангнинг охириги япроқларидаги титроқ кўлларингизга кўчсин! Боринг! Кетинг!

«Мен кетмадим, мен чиздим, мен кетолмасдим, кўрсичқон ва кўр аёл қатори йиллар давомида санъат аҳлининг диққат марказидаги сурат:

Энгил шамол титратаётган заранг япроқлари, тим қора кўйлақдаги кўр...

Аёл кўлида кўрсичқон, тасаввургина илғашга қодир нигоҳлар...

Ҳозир титроқ кўлларим билан оддийгина ҚОШИҚНИНГ ҳам расмини чизолмайман! Шайтон...»

...Паришон қиёфа ерости йўлларига уст-бошидай юпун, афтода хаёллари билан кириб келди. Норасида гўдакникидай беғубор нигоҳини мартартошларга тикканича нақшинкор ўриндиқларнинг бирига ўтирди. Паришон қиёфадан беш қадм нарида уни кузатаётган бир жуфт кўз, кўллари титраётган одамнинг нигоҳи мартартошлар сувратига эмас, балки қандайдир ич-ичига, сийрат-сийратига тикилаётганини илғади. Мартартошларга урилганидан сўнг, нигоҳи оқ-қора, булутсимон кўринишни чегаралаган чизик ва ранглар орасини ёриб кирар, одатдагидай ОҚЛИК-ҚОРАЛИК бир-бирига қўшилиб кетгани етмаганидай, аллақандай соҳир-ёвуз тўқ кулрангликка айланганини кўриб, беҳад азобланар, ачинар эди. Худонинг берган кунини захлик салтанатида ўтказиш, тунлари хиёбонларни кезаётганида ҳам вагонларнинг тўфондай гувилдоқ овозларига руҳан асир бўлиб яшаш душвор,

зеро бундан ҳам мушкулроғи унинг руҳиятию ҳозирги хароб ҳолатидан қутулишни қанчалик истамасин, унинг иложи йўқлиги ҳақидаги аччиқ ҳақиқатни тан олиб яшаш эди.

Сунбула этакларида хиёбондаги ўриндиқларда ётиб юраркан, мрамртошлар кўз ўнгидан кетмас, улардаги тўфонлар силсиласи қачонлардир озодликка эришиб, унинг ҳаётига янгилик киритадигандай ишониб, сабрини улғайтирарди. Тунлари вагонларнинг овозлари қулоқларида, кўзларида мрамртошлардаги ранглар уйғунлашиб ҳақиқий, аммо ниҳоятда кучсиз тўфонни вужудга келтирар ва шунинг эвазига у хаёлларини узо-о-ооқ ўтмишига бадарга қиларди...

«...болалигимда шаҳарда энг ёмон кўрган... бино бўларди. Тўғрироғи, бу мўъжазгина устахона бўлиб, одамлар энг оғир кунларида (нажот учун эмас...) келадиган ер эди. Устахона пештоқига бесунақай ҳарфлар билан «МАРМАРТОШЛАРГА ЕЗУП» деб чаласаводларча ёзиб қўйилган эди. Дўконга қарашим билан кўз ўнгимда қўлига тиг ушлаган жаллод ва видео сўзларини пичирлаётган фарзанд гавдаланарди. Ёзда қишлоққа боришим маълум бўлгач, лъзнати...ни ҳеч бўлмаса икки ой кўрмаслигимдан суюнганим ёдимда.

...Савр ойида амакимнинг хотини қазо қилди. Амакимниги келган кунининг эртасига амакиваччам (ёшим 8—10 ларда эди), мендан тўрт ёш катта Комил билан янгамнинг қабрига отландик. Комилнинг қўлида сув тўла пақир, менда супурги, гулқайчи... қишлоқнинг тупроғи тўпикача чиққан кўчаларидан кетяпмиз... кетяпмиз... кетяпмиз... кўрқаяпман... кўрқаяпман! Комил ёнғи демайди. Бир нарса дегудай бўлса, «кўрқаяпман, уйга кетамиз», деб хархаша қилишни билади. Дафъатан, дўппайган қабрлар орасидаги янтоқлар остидан чиққан йириккина калтакесак пилдираганча оёқларим тагидан ўтиб қолди. Чинкирганмча, орқа-олдимга қарамай қоча бошладим, Комил кетимдан бақириб қувди.

— Тўхта, аҳмоқ, тўхтасанг-чи, калтакесак чақмайди! Жинни! Тўхта, тўхта дедим!

Қаршимдан чиққан бўйим тенги қабртош мени жойимга михлади. Авваллари мен бунақа рангни кўрмаган эдим. Мрамртошдаги ранглар камаланинг етти жилосида ҳам йўқ эди. Қизилроқ-қизғишми, яшил-ҳаворангми... ишқилиб, ожиз тасавурум хазиналарида бу рангининг оти йўқ...

— Кетдик, нима, гўр кўрмаганмидинг?!

— Комил, анави тошдаги рангининг отини биласанми? Кўрганмисан олдин... — дедим томдан тараша тушгандай.

— Йўқ! Кўрмаганман, юр!

Шаҳарга қайтгач, бўёқларимнинг ҳаммасини титиб чиқдим. Унақаси йўқ эди...

Эсимда, қишда қор учқунларининг хонага киришга чоғлангандай деразага урилишларини кузатавериб зерикдим. Бўёқларимни юлиб, расм чизишга тутиндим. Қош. Бурун. Кўзлар. Қулоқ. Қирқ кокил. Хол.

Бувим кириб келганларини пиёлага чой қуйилганидан сездим.

— Й-йэ! Яна одам чизаяпсанми?! Сенга панднасихат қор қиладими ўзи? Тоғавачанг Равшанга ўхшаб ошпазликка ўқи, расм чизгандан кўра...

— Ошпаз бўлмайман! Рассом бўламан, рассом!..

— Жон болам, — дея юмшадилар бувим, — агар-чи, одамнинг расмини...

— ...чизсам, нариги дунёда жон ато қилмасам, — деб давом этдим мен, — Мункар-Накир гурзиси билан чунонам урадики...

Бувим жуда хунук қарадилар ва пиёладаги

ховури чиқиб турган чойни қизининг, расмининг бетига селиб...

...қизининг қора кўзлари оқиб тушди, сочлари тўзғиди, лаблари буришди. Ортиқ қараб туролмасдан расм устидан мўйқаламни беш-олти юргиздим. Ранглар бир-бирига қоришиб кетди... ва...

...ва мен ўша болалигим ёзидаги йўқотган, исмсиз рангимни ҳосил қилдим: мрамртошдаги ранг...».

Кейин бу расмининг тақдири эгасиникига ўхшаб бўлди, балки бунинг аксидир; кимдир сув сепди, нимадир бузилди, нимадир йўқолди... Ажойиб кунларнинг бирида расмини, тўғрироғи, рангини... қумсоат тасвири туширилган суврат билан икковини сичкон қоқ ярмигача кемириб қўйди.

Ва яна тахта ўриндиқларда тонг чоғи бир жон кўзини очди. Миясидаги ўйлар остин-устин бўлиб, кечаги кунни бугунга қоришди.

...Охири чақаларига олган овқатидан чиққан калтакесак... ҳақорат... шундоққина тўғрисида заран дарахтининг остида тўрт осий зот хизматидаги бечора қиз... туйғусини сотаётган, алдаётган-ўлдирётган шайтон... шайтон...

Хаёлотиданми, теварагиданми сас келди.

— Мен чарчадимми...

Паришон қиёфа юрагига яқин бўлиб қолган мрамртошлар макони томон юрди. Темир қисқичлар ўрнатилган ерда узоқ кутди. Қайсидир раҳмдилунинг учун ҳам тешикка беш тийин ташлади. Мрамртошларни босиб ўтаркан, агар шуларнинг барини устага олиб борса, ҳаммасига видео сўзларини ўйиб берса керак, деб ўйлади.

— Э-э, четласанг-чи, текинхўр! Галварс!!!

Паришон қиёфа юз-кўзини юваётган кўзёшларига парво қилмай, ўлимидан сўнг кимдир қатига тўфон яширинган мрамртош топиб, бир сўз ёзмай қабрига ўрнатишни орзу қилди. Вагонларнинг гулдираган овозлари эшитилганда, бир кўнгли одамларга қараб, «Ўзларингни қутқаринглар!» демоқчи бўлгандай аччиқ тиржайиб қўйди. Ҳаётини, ҳаётни ўзгартиришга қурби етмаган мрамртошлардаги тўфонга сўнги бор илинж-ла бокди. Тўфонлар муз эди...

Укириб келаётган вагонларга ўн қадам қолгач, ўзини уларнинг остига отди. Мрамртошлар худди шу қурбонликни кутиб тургандай озод бўлдилар.

Банда қўлига кўзгуни олгач, одатдаги ваъзини бошлади.

— Қара, қошларига қара-я буни! Кўзларига қара! Сени севаман, кўзгудаги одам, севаман! Банда бора-бора ҳатто ўз аксини мақташдан ҳам бош тортди. «Ҳеҳ, керак бўлса мени мақтасин, бор-йўғи аксим бўлса!!!»

Ваъзига ўзгартириш киритди.

«МЕН! БУ МЕН! МЕН! МЕН! МЕН!»

Шовуллаётган теракзор орасидаги Шайтон қўлларини осмонга чўзиб, Тангрига муножот қилди: «Худойим, мени маконингга қайтар! Шайтонлигимдан кечиб фаришталигингга ўтай, гуноҳдан холи маъвом — Илоҳим, ўтинаман, қайтар мени... Бандаларинг йўлдан оздирди!.. Қайтар мени, қайтар!..

Фаришталар Шайтонни қувилган салтанатига олиб бордилар.

Шайтон ватанда етти кун юрди!

Саккизинчи кун Тангрига хабар келди.

— Оллоҳчи, бандаларинг сендан юз ўғирмоқда. Улар Шайтонга сигинаяпти...

— Бандаларим йўлдан оздирган Шайтоннинг касофати урди мени, мўминлар!..

Ўтган йили 29 октябрдан 2 ноябргача София шаҳрида София Матбуот Агентлиги ва Булғория Психотроникалар Жамияти томонидан уюштирилган «Психотроника инсон хизматида» деган мавзуда халқаро учрашув бўлиб ўтди. Учрашувда ССЖИ, Польша, Чехословакия, Булғория ва Қибрисдан (Кипр) вакиллар қатнашди. Иштирокчилар орасида хислатёр кишилар жуда кўп эди. Анжуманда даволаш, башорат қилиш, олам тузилиши, ўзга сайёраликлар билан мулоқотлар хусусида бир-бирдан қизиқ маърузалар бўлди. Қуйида ана шу маърузалардан икkitасини эътиборингизга ҳавола этамиз.

КЎНГИЛ ЭКОЛОГИЯСИ

Алан ЧУМАК

Психотроника нима? Унинг электроника ва бошқа троникалардан фарқи нимада? Бу — эски қарашлару эски тасаввурлар қолипида янги фан яратишга уринишдир.

Психотроника — тадқиқот билан шуғулланувчи ажойиб фан. У қандай яшашимизни, қандай ўйлашимизни, бир-биримизга қандай муносабатда бўлишимизни ўрганади. Масалан, менинг сизга муносабатимни ўлчаш ва бунни қандайдир яширин имкониятларда ифода этиш мумкин. Бу нимани билдиради? Бу шуни билдирадики, психотроника қувватий яширин имкониятларни, қонуниятларни ўрганувчи фандир.

Биз теварак-атрофимиз ўлик жонларга тўлиб кетган бир асрда яшаймиз. Онгимиз қандайдир маҳдуд ҳолда яшаймиз, янги фанлар, янги тушунчалар яратяпмиз. Биз борган сари дунёни парчалаб ташлаяпмиз, демак, ўзимизни ҳам парчалаяпмиз. Биз ўзимизнинг борлиқ билан бир хил одамлар эканлигимиз ҳақидаги тасаввурларни ҳам парчалаб ташлаяпмиз. Биз қадр-қиммати ўзимизга тенг бўлмаган нарсага яратяпмиз. Инсон — Борлиқдир. Инсон Худого монанд, Худо тимсолида яратилган. Бу гапнинг маъзини чақинг. Бунни қандай тушуниш керак?

Инсон — бунёдкор. Аммо инсон — жисм эмас. Жисм болга билан мих қоқиши мумкин. Инсон кўнгилдир. Бу — бизнинг изтиробларимиз, бир-биримизга меҳр-муҳаббатимиз ёки ғаюрлигимиздир. Биз дунёни бузаяпмиз. Дунё ҳалокат ёқасига келиб қолди. Биз ўзимиз яшаб турган уйни йўқ қияпмиз. Уни йўқотяпмиз дея қоп-қоп гап сотаяпмиз-у, лекин, бари бир йўқ қияпмиз.

Биз бугунги кунда экологик муаммо энг кескин муаммолардан биридир, деймиш. Лекин бунни тозалаш иншооти ҳал қила олармикан? Ахир, оламни энг аввал экологик қора кўнгиллар булғаяпти-ку. Ана шулар ҳақида ўйлаш керак. Қандай қилиб кўнгилсимизни экологик тозалашимиз мумкин? Ўйлаб кўринглар. Кўнгилларингизни шуурга очинглар.

Биз система билан бир хил одамни вужудга келтирдик. Биз инсонни ҳур қилишни, унинг шуурини очишни ўйлашимиз керак. Ушанда инсон очилади, очиқ системага, очиқ борлиққа айланади. Кўп муаммолар йўқолади. Чунки мана шу ишончга киритилган ҳолат йўқолади. Биз оламни система орқали билишга ҳаракат қилиб келганмиз, ана шу система йўқолади.

Вужуддаги инсон — ёпиқ система, кўнгилдаги инсон эса — очиқ системадир. Ҳамма динлару ҳамма маслаклар одамни ибодатга, руҳий олам билан мулоқотга чорлаб келади. Бу — онгни қутқазिशга, уни бизнинг маҳдуд тафаккуримиздан ҳалос этишга чорловчи усуллар.

Ҳозир, чамаси, ҳар бир анжуману ҳар бир олий мажлисининг бош вазифаси дунёни ва табиийки, ўзимизни ҳам ҳалокатдан сақлаб қолиш йўлини ўйлашдан иборат. Бу, гарчи психотроникани ўз ичига олса-да, психотроникадан кўра

муҳимроқдир. Зеро, табобатни ўз ичига олса-да, бу табобатдан ҳам кўра муҳимроқдир. Бу ҳамма нарсадан муҳимроқдир... Назаримда, биз ўз-ўзимизни англашга тўртки берадиган кучни топишимиз керак. Лекин уни илмий усуллар воситасида эмас, ўзини ўзи англаш воситасида топишимиз шарт. Ана ўшанда кўпгина ғайритабиий ҳодисалар тушунарли бўлади. Бу ҳодисаларда ҳеч қандай фавқуллодлик йўқ. Бу — бизнинг ҳаётимиз. Инсоннинг сўнгсизу чексиз имкониятлари бўлган чексизу сўнгсиз ҳаёт бу. Ҳаётимизни илму фанга, анжуманлару машваратларга, йиғинлару ялпи мажлисларга бўлиб ташлаш мумкин эмас. Ҳаёт бўлинмасдир, биз эса ана шу бўлинмас ҳаётда яшаймиз. Лекин биз чексиз тушунчалар миқдорини вужудга келтиряпмиз, бу тушунчалар эса бизни борган сари ўзимиздан узоққа олиб кетяпти, биз тобора ўзимизни ўзимиз англамай қоляпмиз.

Даруш ШВЕРК

1990 ДЕКАБРЬ УЧИНЧИДАН ТЎРТИНЧИГА ЎТАР КЕЧАСИ

Даруш ШВЕРК — Польшанинг Вроцлава шаҳридан. «АНТРОВИС» деб аталувчи Ерлар ва одамлар бирлиги халқаро марказининг вакили. У илгари сурган фараз ана шу марказда тарихий асарлар ва билимнинг турли соҳаларига оид замонавий тадқиқотлар асосида ишлаб чиқилган.

Борлиқ — мусбат қутблаган яримкура — модда (материя), манфий қутблаган яримкура — аксилмодда (антиматерия) ва ҳолис (нейтрал) қутблаган экватордан иборат уч ҳолатдаги курадир. Иккита қувват (энергия) ташувчи асосий частота бор. Бинобарин, Борлиқда 144 коинот мавжуд. Коинотлар нур йўналиши бўйлаб модда минтақасидан экваторга қараб силжийди. Бу ҳаракат даври қарийб ўн миллиард йил давом этади. Ҳозир бу давр Ер мансуб бўлган коинот учун тугаяпти.

Бундан буён коинотимиз бир неча ўн йил мобайнида экватордан ўтади. Ер ҳозир нақ экваторда турибди. Айни пайтда аксилмоддий яримкура ичига кириб боряпти. Ун миллиард йилдан сўнг бизнинг коинотимиз аксилмодда минтақаси яқинида асосий бўлақларга бўлиниб кетади. Бу ҳодиса айни пайтда ўн икки коинот

нинг ҳаммасида рўй беради. Пировардида озод бўлган қувват ўн икки янги коинотни яратиш учун асқотади. Борлиқ абадий ҳаракатдадир. Ҳар бир коинот бир-бирига ўхшаш таркибга эга, яъни моддий яримкура, аксилмоддий яримкура ва ҳолис экватордан ташкил топган. Ун икки асосий частота коинотни кўтариб юрвучи тўлқиндир. Ана шу тўлқинларнинг ҳар бирида галактика ҳаракат қилади. Бу шакл такрорланаверади. Ун икки галактика — Коинот. Ун икки система — Галактика. Ун икки муртак ҳолидаги (эмбрионал) система — Системадир. Ун икки сайёра — Муртак ҳолидаги система. Муртак ҳолидаги система — Борлиқда биологик ҳаётни вужудга келтиришнинг асосий бирлигидир.

Бизнинг Муртак ҳолидаги системамизда ўн икки сайёра қувват маркази бўлмиш Қуёш ёнидаги қувват туйнугдан ўтади. Ҳар бир сайёранинг маълум нустадан бор: Уторуд (Меркурий), Ер, Вулқон, Плутон, Уран, Нептун, Зуҳал (Сатурн), Петра, Зуҳра (Венера), Миррих (Марс), иккита кичик сайёра (астероид), Атланта, Муштарий (Юпитер).

Етти қувватдан ташкил топган шакл Борлиқда модда деб аталади. Хуллас, Ер жисмида етита қувват тўплагич — чакр мавжуд.

Коинотнинг яхлитлиги тирик вужудга ўхшайди. Инсон — ана шу вужуднинг бир узвидир. Бизнинг коинотимизда Ер ҳалигача ўз вазифасини бажаргани йўқ. Бу ерга ўзларининг сайёраларидаги иш маромидан чиқиб кетган мавжудотлар келиб қолган. Бизнинг Қуёш системамиздаги етти сайёрада одам яшайди. Тараққиётда бошқаларга етиб олиши учун, ердаги бу одамларга эрк берилган. Аммо бу одамларнинг ҳаммаси ҳам ўз устида ишлашга қодир эмас. Ер паст частота — қувватга тўлиб боряпти ва системаларнинг қувватий ҳаракатидан чиқиб кетяпти. Сайёраларнинг қувватий мувозанатини тутиб туриш учун Ерга ўз Коинотимиздан, нафақат ўз коинотимиздан, бошқа коинотлардан ҳам яхшироқ тараққий этган мавжудотлар ташриф буюраёпти. Улар Сайёралар, Системаларга раҳбар сифатида — олий даражаларда ишлаш учун тайёрланиб келяптилар. Уларнинг зиммасига халқларга раҳбарлик қилиш, ўз биродарларига таълим бериш, янги динлар яратиш, Ер одамларининг умумий тараққиёт даражасини кўтариш учун илмий ихтиролар, кашфиётлар қилиш вазифаси юкланган.

Илму фанда юзага келган аҳволдан маълумки, ҳозир биз учун таълим даври тугади. Энди ишга тайёрланиш даври бошланди.

Бошқа ўн бир коинот ўн икки герц частотали нурда жойлашган бизнинг коинот қаторида иссиқ иқлимли минтақага кирди. Ер бу ҳолис муҳитга илк бор 1983 йилнинг учинчи декабридан тўртинчига ўтар кечаси кирган эди. Энди бир неча йил мобайнида Ер ўзининг янги вазифаси — Коинотимизнинг қувват маркази вазифасини бажариш учун тайёргарлик кўриши керак.

Аксилмоддий қувват моддадан ташқари ҳар қандай муҳитга сизиб кира бошлади. Шунинг учун ҳам Ерга янги, шу пайтгача билгисиз бўлган кўпдан-кўп ҳодисалар рўй бераётир. Бундан ташқари, барча мавжуд жараёнлар тезлашяпти. Бутун бошли сайёра ҳам қуввати, ҳам қурилиши жиҳатдан ўзгариб кетяпти. Ер улку (идеал) кура шаклига қайтапти. Айни пайтда унинг ҳаракат йўли ва у юрадиган қувватий чизиқ ҳам ўзгариб боряпти. Сайёралар ўтадиган қувват туйнуқлари саккиз рақами шаклини олаётир. Саккиз рақами шаклининг бир доирасида Қуёш, бир доирасида Зуҳал қувват маркази бўлиб қолади.

Ерга келадиган қувватлар атом таркибидан тортиб то инсон миясигача ҳамма нарсани ўзгартириб юборади, биламизки, ҳозирга қадар инсон миясининг ўндан тўққиз қисми ухлаб ётибди, бу қувватлар миянинг ана шу қисмини уйғотиб, ишга солади. Бу эса Борлиқнинг қурилишини тушуниб етишга имкон беради, авлиелик ва шунга ўхшаш қобилиятларни ўстириб юборади.

Ер 1990 йилнинг учинчи декабридан тўртинчига ўтар кечаси аксилмоддий яримкурага кирди.

Илму фан кишилари бирлашишлари керак. Одамлар қайта қурилиши ўз бошларидан кечиринлари учун сайёрада қайта қуриш жараёни ҳаддан ташқари суронли кечади. Одамлар Коинотга кўчирилиши лозим. Бу жараён аллақачон бошланди. Айрим онгли кишилар сайёрамизни тарк этиптилар. Одамларни бир, бир ярим йил ичида кўчишга тайёрлаш керак. Ана шу вақт мобайнида одамларни Коинотнинг асосий қонун-қоидалари билан таништириш, уларга сайёрамизнинг вазифасини, инсонларнинг бурчини тушунтириш лозим. Буларнинг ҳаммаси имон билан эмас, онгли равишда бажарилиши керак. Билим ана шу жараённинг мақсадини англаб етиш ҳуқуқини беради. Кўчиш ихтиёрий бўлади. Одамлар қайга ва қачон боришлари ҳақида тушлариди ҳам, ўнгларида ҳам хабар оладилар.

Ернинг қайта тикланиш жараёни тугаганидан сўнг одамларнинг бир қисми шу сайёрага қайтиб келади, бир қисми таълим олиш ва билимини чуқурлаштириш учун Коинотда қолади.

Р. СУЛАЙМОН таржимаси.

МАКТУБЛАРДАН САТРАЛАР

... «Сирли олам» ўз номига яраша иш тутиб, олам сирларини рўйроқ очиб беришига, покизалигига, гуноҳсизлигига доғ туширмаслигига ишончим комил. Ойномани ўқиб, кўпдан-кўп сирлар тафсилни билиб олдим. Айниқса, ойноманинг бош шиори «Бешиқдан қабргача илм изла!» деб танланиши диққатга сазовор. Бу билан мусулмон дунёсига ҳурмат, эҳтиром ифодаланганлиги, исломга покиза онг билан қайта кириб келинаётганлиги сезилиб турибди. Бу ойнома ўсмир ва ёшларгагина эмас, балки ҳаммага мўлжалланган.

Ойномада оламнинг яратилиши, одамнинг пайдо бўлиши тўғрисидаги ислом таълимоти очиқ-ойдин баён этиб берилса. Ўзбек хонадонларида бўлиб келаётган таъзия, худойи, кичик қирқ, катта қирқ, йил оши, ис чиқариш, хатми қуръон ўқитиш, ифторлик қилишнинг туб моҳияти, унинг мазмун-мақсадлари муфти-уламо-лар томонидан тушунтириб борилса. Шунингдек, суннат тўйи, қиз чиқариш, ўғил уйлаш мусулмончиликда қандай бўлиши ва утказилиши ҳақида ҳам муфти-имомларнинг чиқишлари уюштирилса.

1991 йил Навоий йили деб эълон қилинди. Бу улкан мутафаккир ўзининг фалсафий қарашларида динни улғўлаган, муайян борлиқни илоҳиёт билан бўлган. Демак, буюк бобокалонимиз эъозлаган ислом таълимотидан нега биз бебаҳра бўлишимиз керак?

Набижон ТОЖИБОЕВ
Наманган вилояти,
Учқўрғон тумани

...Бир вақтлар Амриқолик олимлар сайёра-лар тўқнашиш хавфи бор деганларида ваҳима тарқалган эди. Миш-мишларнинг эса, қадами тез. Учар ликопчалар тўғрисида ҳам шунчалик кўп хабар тарқалдики, айримлар уни ҳар куни ўз кўзлари билан кўргандек, ўзга сайёралик кишилар билан бир дастурхондан нон-қатиқ егандек ишонарли қилиб гапирмоқдалар.

Муқаддас китоб Қуръоннинг жамиятни тарбиялашдаги ўрнини инкор этиб бўлмайди. Шунингдек, инсон руҳига таъсир этувчи афсун, бионур, кинна, фолбинлик хусусиятлари каби нодир қобилият кишилари азалдан бўлганлиги маълум.

Етмиш йилча муқаддам кишиларнинг худога ишончи шунчалар баян бўлганки, ҳатто энг бадбин кимсалар ҳам «тепамда худобор-да...» дейишган. Бу ишонч одамнинг ҳар қандай ёвуз ниятларидан устун келган. Халқимиз «худодан қўрқмагандан қўрқ» деб бежиз айтмаган.

Шу боисдан дингами, фирқагами эътиқодли бўлмаган кимсалардан кўпроқ салбий ҳаракатлар кутилиши сир эмас.

Буюк кишиларнинг эътиқоди кучли бўлганлиги тарихий манбалардан маълум. Масалан, олмон олими Ҳенрих охирги тўрт аср мобайнидаги энг йирик олимлардан 290 тасини ўрганганда, шундан 242 таси динга эътиқодли, яъни очиқчасига Оллога имон келтирувчи, 28 таси бетараф, 20 кишининг эса дин билан иши бўлмаганлигини аниқлаган.

Ҳозирги демократия, ошкоралик даврида 4 киши гувоҳлигида ҳар қандай ёлғонни ҳам чинга айлантириш ҳеч гап эмас. Шу ўринда бир мисол келтирмоқчиман: бир куни гапдан-гап чиқиб қайнарлик танишим оқшом томига ликопча тушиб, ичидан уч киши чиқиб кўрқитди, деб ҳазил қилган эди. Миш-мишнинг қўлоғи узун деганларидек, бир ҳафта ичида бу ёлғон гап бутун туманга ёйилиб, чинга айланиб кетди. Афанди ёлғон айтиб болаларни ёнғоққа юбориб, орқасидан ўзи ҳам юрганидек, танишим айтган бу гапга ўзим ҳам ишонишимга сар қолди.

Атрофимизни ўраб олган, бизга номаълум сирли ҳодисалар оз эмас, албатта. Лекин ана шу ҳодисаларни изчил ўрганиб, аниқ бир хулосага келмай туриб, қўшиб-чатиб ёзишдан кимга фойда? Шусиз ҳам жамиятимиз ҳангоматалаб бўлиб қолди-ку! Жамиятимизда порохўрлар устига порохўрлар, юлғичлар устига юлғичлар қўшилмоқда. Ростгўйдан кўра ёлғончининг, меҳнатқашдан кўра ялғоннинг ошиғи олчи.

Жойларда сохта табиблар, биоқувватчилар сони кундан-кунга ортмоқда, хасдан нажот излаётган қанчадан-қанча беморлар уларнинг эшигига қатнаб овора.

Инсонлар бир-бирларига меҳрибон, аҳил яшашлари, бировнинг ҳақиқага хиёнат қилмасдан ҳалол меҳнат қилишлари, бева-бечоралар ва қашшоқ кишиларга ёрдам беришлари кераклиги Қуръони Каримда таъкидланганини кўпчилик билади, лекин бунга амал қилмаймиз.

Мухтор Шапсанов ўз маблағи ҳисобидан бир қишлоқ болалари учун мактаб қурдирганини кўпчилик яхши билади. Жумҳуриятимизда М. Шапсановдек пулдор кишилар йўқ дейсизми? Ундан 5—10 баробар пулдорлар юзлаб, минглаб топилади, лекин бундай кишилар кийган этигининг эски пошнасини бировга раво кўрмайдилар...

Абдулла СУЛТОНОВ,
қишлоқ хўжалиги фанлари номзоди
Қашқадарё вилояти

Муҳаммад Сиддик РУШДИЙ

Нашрга тайёрловчилар: Ҳамиджон ҲОМИДОВ, Икром ОСТОНАҚУЛОВ

...Шайх Боязид Басломий аввал вақтнинг авлиёлари ва шайхларининг улуғи эрди. Ва халифай барҳак ва кутби олам эрди. Тула риёзатлар тортқон ва бисёр қароматлари бордур. Шайхнинг ҳолатлари ва айтқон сўзлари беандоза ва бенихоятдур. Айтиб ва китобга тутуб рост келмагусидур. Ҳақиқат асрорин баён қилурда нозик назари ва диққатлик фикри бир эрди. Ва ҳамиша қурб, яъни ёнуқлик ва ҳайбат мақомида бўлур эрди. Ва доим муҳаббат ўтида оғрик эрди ва муттасил баданини риёзат бирла ва кўнглини ҳақ таолонинг хузурида тутар эрди. Ва ҳадисда олий ва баланд сўзлар улардин келибдур. Ва шайх Боязиддин илгари ҳеч киши тариқат бобида улардек мазаб чикарғон эрмасдур. Ва деса бўлурким, бу ишваи тариқат аввал улардин илм саҳросига ёйилди ва анинг тариқатда камоли ва вилоятда улуғлиқи равшан ва ошқорадур.

* * *

Келтирибдурларким, Боязиднинг бобоси Қабар оташпараст киши эрди. Ва отоси Басломнинг улуғларидин эрди. Боязиднинг воқеаси Иброҳим Адхамга ўхшар келибдур.

* * *

Накл қилибдурларким, Боязиднинг волидаси айтур: ҳар қачонким, шубҳалик таом есам, Боязид курсоқимда тепишур эрди, то ул лукмани ёндуруб ташламагунча ором олмас эрди. Бу сўзининг муосадаки улдуким, Боязиддин сўрдиларким, йилга кирган кишига на иш хўброқдур?

Боязид жавоб бердиким:

— Давлати модарзод хўброқ, — деди.

Деди:

— Агар давлати модарзод бўлмаса на иш хўброқдур?

Дедиким:

— Қувватлиғ бадан хўброқдур.

Дедилар:

— Агар қувватлиғ бадан бўлмаса, кўрар кўзда ва агар кўрар кўз бўлмаса?

Дедиким:

— Эшитур кулок.

Дедилар:

— Ва агар эшитар кулок бўлмаса?

Дедиким:

— Доно кўнгил.

Ва кўнгил ҳам бўлмаса марги мағожа.

* * *

Келтирибдурларким, Боязидни қачонким мактабхонага бердилар, эрса Қуръон ўқиди ва сураи Лукмонга етиб бу оятка еттиким, яъни Худойинг буюрдиким, менга хизмат қил ва отангга хизмат қил.

Боязид бу оятнинг маъносин устоддин эшитти эрса, кўнглига таъсир қилди, тахтани ерга ташлади. Рухсат тилаб уйга келди. Волидаси сўрди:

— На ишга келдинг ва на узре тушти?

Боязид деди:

— Ҳеч ишқа келмадим ва ҳеч узр бўлмади. Ва лекин бу кун мен оятнинг маъносин устоддин эшиттим эрса, мени худди таоло ўзининг ва сенинг хизматингга буюрибдур. Ва мен икки ерга хизмат қилолмасман.

Бу оят менинг жонимга ўрнади ё мени худодин тилаб олғилким ёлғуз сенинг бўлай ва ё худога бергилким, ёлғиз анинг бўлай.

Волидаси деди:

— Сени худойимга бердимким, анинг хизмати ни қилғил ва ҳар ҳуқуқимки, сенда бордур, сенга бердим. Андин кейин Боязид Басломдин чиқти. Ва ўттуз йил Шомнинг даштида бўлди ва риёзат онча тортти — очлик ва уйқусизлиқни доим ўзига лозим тутти. Ва юз ўн уч пирнинг хизматиға ҳамадин файз олди. Ушал жумладин Ҳазрати имом Жаъфар Содик эрдилар розиллоҳи анҳа.

* * *

Келтирибдурларким, бир кун имом Жаъфар Содик Боязидка дедиларким:

— Токчадаки китобни келтур.

Боязид деди:

— Қайси токчадин?

Имом дедиларким:

— Нечанд муддатдурким, мунда бўлурсан, токчани кўрмадингму?

Боязид деди:

— Кўргоним йўқтурким, бу ишлар билан на ишим бўлғайким, сизнинг олдингизда бошимни устун кўтарғайман ва ман мунда томоша учун келгоним йўқтур.

Имом Жаъфар Содик дедилар:

— Мундоғ бўлса, сенинг ишинг тамом бўлибдур, эмди Бастомга ёнғил.

* * *

Нақл қилибдурларким, Боязидка нишон бердиларким, фалон ерда бузрук киши бордур.

Боязид ани кўргали борди. Чун ёвук етти эрса, ул бузрук қибла тарафка бокиб тупурди. Боязид муни кўрди эрса, мулоқот қилмади. Эврилиб ёнди. Ва дедиким, бу киши тарикатда бир зарра кадри ва манзалати бўлса эрди, хилофи шаръи қилмас ва анингдин бу зухурга келмас эрди.

* * *

Нақл қилибдурларким, Боязиднинг уйдин то масжидка қирқ кадам эрди ва уйдин чиқиб масжидка борғунча масжиднинг хурматини сақлаб харғиз йўлда тупурмас эрди.

* * *

Нақл қилибдурларким, Боязид ўн икки йил йўл юриб, Қаъбага борди. Ва хар кадамда икки раъкаат намоз ўтаб борур эрди. Ва айтур эрдиким, бу дунё подшоҳларининг эшиги эрмаским, бир йўли анда борғоли бўлғой. Андин кейин Қаъбага етти ва Қаъбани тавоф қилди. Ушал йил Мадинага бормади. Ва дедиким: «Қаъба тавофининг таъбиятида Мадинага бормок адабдин эрмас. Хазрат Расули Акрам саллоллохи вассалламга алоҳида эҳтиром боғлаб келгумдур», деб ёнди. Сўнггики йили Мадинага эҳтиром боғлаб чиқти. Йўлда келгунча, бир улуг шаҳарга келди. Халойик Боязидка тобе бўлдилар. Қачонким шаҳардин чиқиб йўлга кирдилар, хама Боязиднинг орқасиндин келдилар. Боязид кўрдиким, бисёр халқ хамроҳ келадур.

Сўрдиким:

— Бу не халқдур?

Дедиларким:

— Сенга эргашурлар ва сенинг бирла суҳбат тутарлар.

Боязид деди:

— Худовандо, мени бу халқнинг суҳбати пардаси бирла ўзингдин маҳрум қилмағил. Андин кейин хошиш қилдиким, бу халқнинг эътиқодини ўзиндин ёндирғай ва ўзини улардин кутқарғай. Намози Бамдоддин кейин уйрилиб халойикга бокиб ўлтуруб бу оятни ўқидиларким, «Анал лолло ло-илаха иллоллох анол фо абдуфи». Боязид ўз кўнглида «ур ўзинг» ўрнида ўқидим деди, аммо халойик бўлак англаб дедиларким, бу киши девона эркон деб ташлаб, ёниб кеттилар.

Бу оятнинг таржимаси ва ҳақдурки, «мендурман худоки, йўқтур мендин ўзга ҳеч худо, бас, манга бош уринғлар». Шайх ул вақт худонинг сўзини худои таолонинг тилидин ҳикоят қилғон бўлиб айтти. (Чунончи минбарлар устида ўқурлар.) Андин кейин халойик Боязидни ташладилар ва Боязид бу халойикдин кутулиб, ўз ҳамроҳлари бирла йўлга кирдилар. Кетиб борғунча

бир одамнинг калласи йўл узра ётибдур ва ул калланинг пешонасига бу оятни битибдурким, «самаҳ накум умми фаҳм ло яъқалун». Боязид бу каллани кўриб наъра урди ва ердин олди. Кўзина суртти ва суйди ва дедиким:

— Бу бир яхши сўфи кишининг калласи эркондурким, худои таолога ўзини тошлаб анда фоний ва ножиб бўлғон ва на кулоғи бордурким, хитоби «лам язаё»ни эшиткой ва на кўзи бордурким, жамоли язални кўргай. На тили бордурким, маърифатдин сўз дегай. Бу оятнинг шоънида келгандур.

* * *

Зуннун Мисрий бир муридни Боязид қошига юборди ва дедиким:

— Эй Боязид, биёбонда йўл узра тамом кечани уйкуда рохат бирла ўтқарурсан. Карвон ўтиб кетти.

Мурид келиб пайғомни етқурди.

Боязид жавоб бердиким:

— Зуннунга айтғилким, тамом киши улдурким, тонг отқунча уйқулағай, вақти бамдод бўлса, карвондин илгари манзилга тушқай.

Зуннун бу жавобни эшитти эрса йиғлади ва дедиларким:

— Муборак бўлғай анга бу даража, бизлар ҳолимизга бу даража ва макомга етмади ва улдурким, тарикатнинг даштида юруб бу янглиғ ботиниб йўлини кезадур ва кўнғил йўлида асир қиладур!

* * *

Нақл қилибдурларким, Боязид ҳажга борурда теваси бор эрди. Тамом нарса — керакларини анга юклаб эрди. Бир киши кўруб дедиким, бечора тевадурким юки оғир, бу ажаб зулмдур!

Боязид деди:

— Эй йигит, кўргилким, бу юкни кўтаргучи тева эрмасдур, боқғилким, теваининг устидаму? Кўрдилар эрса, юк теваининг ужасиндин бир қарич устун турубдур.

Боязид деди:

— Субҳонолло, ажаб ишдур, агар ҳолимни сизлардин пинҳон тутсам маломат қилурсизлар, агар ошкор қилсам тоқат қилмасизлар. Сизлар бирла на йўсин қилмок керак?

Андин кейин бориб, Мадинани зиёрат қилдилар. Хотирига кечтиким эмди ёниб волидаси хизматиға борғай. Нечанд ёронлари бирла Бастом тарафга ёндилар. Бастомга овоза туштиким, Боязид келур эрмиш. Бастом халқи тўла хужум қилди. Боязид хошиш қилдиким, буларнинг эътиқодин ўзимдин ёндурай. Шаҳарга кирди эрса новонининг дўконидин бир нон олди, бозор уза ўлтуруб еди: (моҳи рамазон эрди) халқ муни кўрдилар, ҳаманин кўнғли ёнди. Боязидка эътиқоди қолмади. Хама тарқаштилар. Асхоблариға дедилар:

— Кўрдингизму бир масалан шарнатка амал қилсам хама халойик мени ташладилар ва мен улардин халос бўлдум. Ондин кейин сахар вақтида ховли-эшигига борди. Ва кулоқ солди эрса волидасин овозин эшиттиким, таҳорат қилиб ўлтуруб айтодурким:

— Худовандо манинг ул мусофир, ғариб боламни саломат тутқил ва машойихлар кўнғлини анга мойил қилғил.

Боязид волидасининг бу янглиғ муножотини эшитти эрса, йиғлади ва эшик қокти.

Волида деди:

— Кимсан, на кишисен?

Боязид деди:

— Мен сенинг ўшал ўғлингман.

Волида юғуриб йиғлаб, эшик очти. Деди:

— Эй тайфур, яъни тезхуш фарзандим, кўзим хира бўлди. Андоғким сенинг фироқингда йиғладим ва қаддим ҳам бўлди. Ончаким сенинг га-минг юкини кўтардим.

Айтибдурларким бир назари шафқат бирла волидага қаради. Ҳар икки кўзи равшан бўлди ва қадди рост бўлди.

* * *

Накл қидибдурларким, Боязид айтур:

— Ҳама ибодатдин кейин қилур иш деб билгоним волиданинг ризоси ва анинг хизмати эрмиш!

* * *

Накл қилибдурларким, Боязид дебдур:

— Тортқон риёзат ва кўторгон машаққатлардин ва кўргон гурбатлардин излайдурғон ишларимни бу бир ишда топтимким, бир кеча волидам мандин сув тилади. Кўзада сув йўқ эркан. Ва соғуда боқтим — сув йўқ эркан. Ночор ориқдин бориб сув олиб келдим ва мен сев келтургунча волидамнинг кўзи уйқуға борибдур. Мен сувни тутуб, волидам бошида ултурдим. Қачонким волидам уйғонди ва сув тилади, илкимдин сувни олғунча қамоли совукдин жом илкимга туташибдур.

Волидам деди:

— Эй фарзанд, на учун жомни ерда қўймадинг?

Мен дедим:

— Қўрқутмки, сиз уйғониб сув тиласангиз, мен ҳозир бўлмасам бефармонлик бўлғой.

Андин кейин сувни олиб ичти. Менга дуо қилди. Андин кейин деди:

— Эшиқнинг бир тарафини очук қўйғилким, сахар бўлғонини англағойман ва то сахар бўлғунча мен гумонда турдуким, эшиқнинг ўнг тарафини очик қўйғоймен ё чап тарафини очик қўйғойменму?

Волидам истаги хилофини қилмағоймен. Қачонким, вақти сахар бўлди эрса не вақтдин бери умид эткон ва кўз тутконим эшиқдин кира бошлади, яъни ҳарна қарз ва раҳматеки ҳақ таоло даргоҳидин умид тутуб эрдим, ушбу вақтда ҳосил бўлди.

* * *

Келтирибдурларким, Боязид Маккадин ёниб, Ҳамадон шаҳрига келди. Ва бозордин нимшақ зиранга олди. Ва ҳожатиға сарф қилиб, бир овуч қолиб эрди жанда бурчиға тўқуб қўйди ва Бастомға келиб эрди. Жандадин зарангзани олди эрса, кўрдиким икки-уч чумоли заранга бирла келиб эрмиш.

Дедиким:

— Оҳки, буларни ўз уйидин овора қилибдурман, деб қўпти ва ул чумолиларни олиб Ҳамадонға элтиб, чумолиларнинг манзилиға еткуруб қўйди. (То ҳеч киши «Ал-таъзим ал амри олоҳ» — худонинг амрини улуғлашда ҳеч кимса Боязиддек эрмас эрди. Ва ҳеч кимса «Ал-шафқата лаҳавла олло» — худонинг шафқатиға марҳамат қилурда Боязидка ўхшаса ҳам бўлмағай.)

* * *

Накл қилибдурларким, Боязид айтур:

Ўн икки нафсимга темирчи бўлдумким, нафсим темирини риёзат болтасига солиб, истикомат ўтида кизитиб, хорлик сандали узра қўйиб, маломат болғасин сўқтум то ўзумдин бир ойна пайдо қилдим. Беш йил ўз вужудимнинг ойнаси бўлдум. Неча турлук тоат-ибодат била ул ойнани сайқал қилдим. Ондин кейин эътибор кўзи била ўзумга қораладим. Тоатқа эътиқод қилмоқ ва ибодат гурурида худписанликдин ўзумда зунноре кўрдум. Яна беш йил онча жидду жаҳд кўргу-

зиб, ул зуннорни уздум. Имонни саломат — тоза қилдим. Ва қароладим эрса халқни ўлук кўрдум. Халойик жанозасига бордим. Ҳаммага бир уй жиҳозлик айтиб ёндим. Халойикдин беташвиш ва беминнат улоштим.

* * *

Накл қилибдурларким, Боязид ҳар қачонким, масжид эшигига келса, бир соат туриб, зор-зор йиғлар эрди. Сўрдиларким:

— Бу на ҳолдур?

Боязид дер эрдиким:

— Мен ўзимни ҳайз кўрган хотундек топарман ва кўрарман, агар масжидка кирсам кўркарманким, масжидни ориғсиз қилғайман.

* * *

Накл қилибдурларким, Боязид бир дафъа ҳажга чиқти. Неча манзил борғандин кейин эврилиб ёнди. Сўрдиларким:

— Ҳаргиз ботил сафар қилмас эрдингиз, на учун ёниб қайтиб келдингиз?

Боязид дедиким, ўтиб борғунча бир занги учради. Қўлида қилич йўл тўсуб турубдур, менга боқиб дедиким:

— Тарақат алло би Бастом ва қасда ал-байт ул-ҳарам худони Бастомда қўйиб, байт — ул-ҳарамға борурмусен? Агар мундин ёнсанг хўбдур, бўлмаса ушбу қилич бирла бошингни кесарман.

* * *

Боязид айтур: ҳажга борғунча бир киши ўтру келиб деди:

— Қаён борурсан?

Мен дедим:

— Ҳажга борурман.

Дедиким:

— Жабдуғинг надур?

Дедим:

— Икки юз руфия бор.

Дедиким:

— Ул икки юз руфияни менга бергилким, аёл-манддурман ва мани яна бир дафъа турулгилким, сенинг ҳажинг ушбудур ва мен ўшал киши айткондек қилиб, ўшал ердин эврилиб ёндим.

* * *

Қачонким, Боязиднинг мартабаси ва иши кундин-кунга улуг бўлди, анинг сўзи халойикнинг фаҳм-идрокига сигмади эрса, етти марта Бистом шаҳридин қуғулаб чиқардилар.

Боязид дедиким:

— На хуш, ўбдон шаҳарким, ёмони Боязид-дур!

* * *

Накл қилибдурларким, Боязид бир кеча қарвонсаройнинг ўтгасига чиқти. То зикр айтқой. Намози бамдодғача ҳеч нима демади. Боқтиларким, қон пешоб қилибдур.

Сўрдиларким:

— Бу на хол эрди?

Боязид деди:

— Икки сабабдин бекор ўтқарибман:

Биринчи улки, гўдақ вақтидин бир сўз жорий бўлуб эрди, ёдимга келди. Онча бошим узра улуглик сояси туштиким, кўнглим ҳайрон қолди. Иккинчи улдулки, агар кўнглим ҳозир бўлса, тилим ҳаракатга келмас эрди ва агар тилим сўзга келса, кўнглим холидин кетар эрди. Тонг отқунча ушбу хол бирла кундузга келдим.

ДАВОМИ БОР

ИЛТИЖО

Эй, олам бағрига жо бўлган Қудрат,
Эй сен, Рух, руҳимга куч берган пойдор.
Сенга сифинурман, ер ўпиб абад,
Мангу Жамолингни кўрсатгин бир бор.

Келиб ер парчин қил шум ниятларни,
Менга идрок бергин ҳаётбахш, ўлмас.
Келиб халққа айтгил Ҳақиқатларни,
Сенсиз менинг камим — бўшлиғим тўлмас.

Орзулар ўзини хаёлга урар,
Хаёлнинг бағрида тилсимот йўқдир.
Хаёлларнинг расми товланиб турар,
Барқарор манзара — эътиқод йўқдир.

Қанча инсон умри учар шамолга,
Умри кечмишида йўқдир ҳеч ҳуқуқ.
Сонсиз ғояларга, тубсиз хаёлга
Шакл бермоқ истар қайдадир маҳлуқ.

У туш таъбирини айтувчи мисол
Изоҳлаб бермоқчи бизнинг қисматни.
Биз ҳали билмаймиз нимадир Висол,
Сукунат сўйламас асил ҳикматни.

Замоннинг ойнаси-пинҳоний сўзда
Бекиниб ётибди тақдир мезони.
Рухимиз талпинар олис юлдузда,
Тақдир башоратин ўқиш-армони.

Эй, Рух имконингда мавжуд бу олам,
Идроким етмаган мўъжиза асос.
Истасанг, жонимга айларсан қарам,
Истасанг, сен ундан олурсан қасос.

Бунда пинҳон турар бетакрор афсун,
Чексизликда сирлар кезиб юрибди.
Белгилаб қўйилган азалий қонун,
Бўшлиқ жараёнга тўлиб турибди.

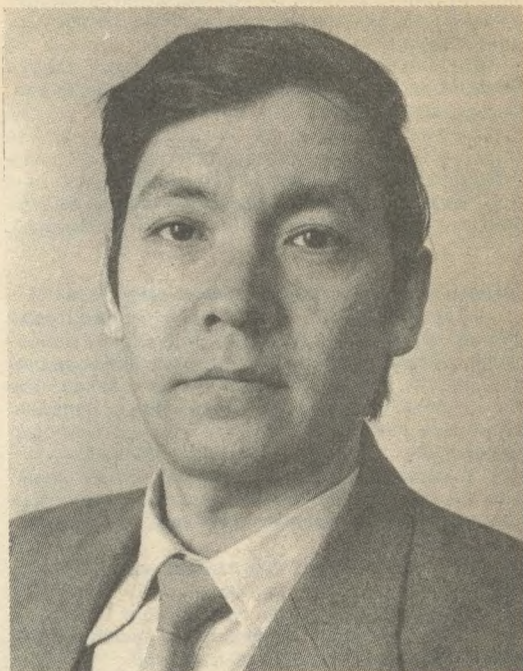
Сирли вужуд билан топсам мулоқот
Ёвузлик кучини енгар хаёлим.
Энг қийин ҳолларда келтирар нажот
Менинг овунчоғим—илму аъмолим.

Аллоҳ имконида йўқ бирор ҳудуд,
Унинг ҳимматидан руҳим жовидон.
Унинг маҳсулидир ишқ тўла вужуд —
Туйғуларда оқар моҳият томон.

Жон абадий, зеро, абадий дунё,
Дунёнинг жонидан заррадир жоним.
Ақл имкони ҳам абад беадо,
Чексиз ўзгаришда турфа жаҳоним.

Тафаккур муқаррар тақдирни кўрар:
Худонинг ҳикмати табиат-инсон.
Йўлимда ёвузлик, саховат турар,
Инкор этолмайди ақлий жараён.

Нимадир мендаги илоҳий мақсад,
Худо ва Ўзлимга англаб етишим?
Ўз инимга орсиз айлашни ҳасад,
Дунёга мантиқсиз келиб кетишим?

Қаттиқ ухляяпман, балки тушимда
Кечмиш суратини томоша қилиб.
Бир кун мўъжизалар кўргим ҳушимда,
Фафлат олаmidан мутлоқ ситилиб.

Борлиқ бағридаги эй, сирли Хилқат,
Мен бедод сенга гоҳ тошлар отурман.
Сенинг имконингга йўқ эса адад,
Мен шўрлик ақлимни пулга сотурман.

Сендан зуҳурини топар ҳар ўйим,
Замирингда борин этмасман инкор.
Хаёлимнинг етим боласи — куйим
Ўзгалар қўлида айламагин хор.

Наҳотки борлиқнинг юксак бир тарзи
Мени эрмак учун этмоқда тадқиқ.
Магар сенга етса руҳимнинг арзи
Айтгил, қачон йитар армонбахш тақиқ?

Рангларга ёзилган хотира бўлиб,
Рухнинг манзараси — гўзаллик кулар.
Беадад ғам-қувонч мазмунга тўлиб,
Вақт кечмишида тўғилар-ўлар.

Афсонага кирган ўтмиш — келажак
Имконсиз оламда термилиб турар.
Хаёлга илоҳий сеҳр елажак,
Умид боғларида Ҳумолар юрар.

Тўлдириб туради бўшлиқни хаёл,
Висолга интизор кеча-кундузлар,
Сонсиз жисми йўқ жон-сабаби мажол
Ва ҳикматларни жо этган Сўзлар.

Рухим кўринмас нур-тез учар тўлқин
Тугал Ҳақиқатни тополмай қайтар.
Аммо оламларни кезганда ҳорғин,
Юлдузлар нур тараб қўшиқлар айтар.

Аллоҳ ҳам нажотин нораво кўрмас,
Ғойибдан кўнглимга каломлар келур.
Ҳаттоки сукут ҳам бир зум жим турмас,
Сукутдан даъватлар руҳимга елур.

Кечмиш вақт сурати учар абадий,
Кўринмас сўзларни ўқийди руҳим.
Бу борлиқ наздимда бўлур жаннатий,
Дилимда уйғонар меҳрим—Аллоҳим.

Дунёга асосдир сирли бир ғоя,
Зарралар ғояга тўлган лиммо-лим.
Улмас Одамларни кашф этсам дея
Олам қийналмоқда гуёки олим.

Ғавғолардан безган дарбадар шайтон
Ерда соялардан одамлар ясар.
Уларни инсон деб ҳисоблар нодон,
Шайтон нодонларни ғафлатга босар.

Одам тимсолида юрган соялар,
Танимас Кўёшдек Озодлик аксин.
Алдамоқ қуроли — ёлгон ғоялар
Кўзлардан тўсади Ҳақиқат расмин.

Қисматни қарангки, қарғалган халқлар
Нурмас, соялардан тарих яратар.
Соялар замонда дарёдек оқар,
Хаёл ойнасидан нурларни артар.

Бир кун тинармикан юрган йўлларин
Қисматнинг қўллари — соя — бандалар.
Қачондир боғланган тилу қўлларин
Наҳот ечолмасдан ўлади улар.

Замон тартибига мувофиқ тарих
Етаклаб бормаган тенгликка ҳеч вақт.
Бунча фоже, бунча эркидан фориг
Хазинаси — бўҳтон, халққа душман Тахт!

Қулмисан, кўрмисан, ожиз ё нодон,
Ёвлар бор-бутингни талар беаёв.
Энг даҳшатли ҳужум бошларкан пинҳон
Қаҳқаҳа уради Ватанингда ёв.

Мансабга интилган ҳар заиф кимса
Адолат — манзилга интилмас сира.
Унинг мақсади шу: ўйнаса-кулса,
Бошқалар яшаса қуллуқлар ичра.

Замонга дарғадир тўрт-бешта тентак,
Мансабга жон тиккан, молпараст, айёр.
Улар учун халқнинг қисмати эрмак,
Улар халқни қурбон этишга тайёр.

Улар келажакни ёндирар лов-лов,
Муқаддас ўтмишни ўчирар дилдан.
Боғларни куйдирар ёғдириб олов,
Тортиб олар ҳуқуқ, имконни элдан.

Улар нафратланар ҳақ-ҳақиқатдан,
Юксак хаёллардан қўрқиб қочади.
Улар чарчаб кетган эски ҳасратдан,
Ёлгонларга ёниб бағрин очади.

Шундай ғаройибдир бу дунё, дўстим,
Севаман деганлар — бевафо бу кун.
«Коммуна» дегани бир рўё дўстим,
Эҳ, дардимиз кўп-у, йўқ даво бу кун.

Адолат соҳиби—адолатга зор,
Ҳақиқат куйлаган — ноҳақ, беобрў.
Софликни куйлаган—нософ, нобакор,
Ҳуқуқ эгалари жаллод, бетуйғу.

Гарчанд мусулмонлар кофирлар бўлди,
Кофирлар бўлмади асло мусулмон.
Боғимиз булбулмас, зоғларга тўлди,
На бир ишонч қолди, қолди на имон.

Олий даргоҳдаги олим-муаллим
Ашаддий порахўр—билмас диёнат.
Улар илм-эзгуликдан бермагай таълим,
Уларнинг касбидир элга хиёнат.

Қасамхўр табиблар қассоб, таъмагир,
Раҳбарларнинг иши кўрсатмоқ савлат.
Мардлар ҳам худбиндир, юрар бетадбир,
Ботирларни қўрқоқ айлаган давлат.

Қаёққа бормагин ватанфурушлар,
Барқарор айёрлик, буюк тенгсизлик.
Гўдаклар тушига кирар урушлар,
Умрини сув қилиб ичар Ҳақсизлик.

Рангсиз оғриқлардан олгайман нафас,
Мендан фазоларга сачрайди оғриқ.
Чексизлик — руҳимга, сўз — менга қафас,
Руҳимнинг кучини симирар борлиқ.

Дунёни бошқармас истак — Ҳақиқат,
Имконим жаҳолат, таъқиб ўлдирар.
Онгга етмай сўнар эзгу тариқат,
Кўзларимни ғамлар лим-лим тўлдирар.

Бу кун доноларни енгмоқда ахмоқ,
Халқлар ватанида ватансиз жим.
Наҳот менинг ишим фақат жим турмоқ.
Ахир, яхшиликлар бўлмоқда адо.

Сигинмоққа йўқдир муқаддас тимсол,
Бақамтиман, даҳшат — бу замон билан.
Чексизликда истаб энг олий Висол.
Кетурман манзилга дард-армон билан.

Бу кун изларингдан ваҳима ўнар,
Тўхтай олурсанми, бир зум эй, фурсат.
Наҳот охир замон Кўёш ҳам сўнар,
Йўлни Ҳаққа буриб каромат кўрсат.

Бу қандай ҳаётдир, бу қандай замон,
Фарзанд онасини ўлдирар, эвоҳ!
Одамзод манзилга етурми омон,
Аллоҳ, гуноҳига ўзингсан гувоҳ.

Мен-ку барчасига қилурман тоқат,
Сен қандай чидайсан бунга Худойим.
Сендан сўнги нажот кутурман фақат,
Бандангни йўлга сол ўзинг, Фидойим.

Истайман, зулматни эритган Кўёш,
Теран нигоҳимда сўнмасин асло.
Истайман, бўшлиқда беҳуда, бебош
Улик шарпа бўлиб кезмасин дунё!

КАШПИРОВСКИЙ- ГА ХАТ

Билса... чин
билмаса... ҳазил

Вақти-соати келганда, кишининг сочи оқаради. Аммо оқарган сочининг қорайишини ким эшитган? Сеҳргар руҳий муолажакор Анатолий Кашпировский бунга ҳам қодир экан! Буни мен ўзимда синаб кўрдим. Шунда хаёлимга ногаҳонда бир фикр келди. Анатолий Михайло ўғлига атаб бир ҳазил шешъ ёзмақчи бўлдим: гўё менинг оқарган сочларим қорайиш ўрнига... сарғиш тусга кирган эмиш. Ана халос! Нима қилиш керак?..

Қарангки, орадан ўн-ўн беш кунлар ўтмай, менинг бу фавқуллода фаразим ҳам рост бўлиб чиқди. Марказий ойнаижаҳондан намойиш этилган олтинчи кўрсатувда бир «оқсоч» аёл сочлари... кўнғир тусга кирганини айтиб қолса бўлади!.. Бир қанча одамлар эса Кашпировскийга телеграмма йўллаб, ўзларининг «улуғсифатлиги» йўқолгани, оқ соч толалари қорайиб қолганидан норози (!) эканликларини баён қилганлар. Уларга — сариқмағиз одамларга қора соч ёқмас экан. Бошқатдан оқартириб беришни талаб қилишибди.

Хоҳ кул, хоҳ ўл!..

Хуллас, бизнинг кунларда ҳаёт билан афсона, ҳақиқат билан мўъжиза, чин билан ҳазил ўртасидаги чегара тез йўқола бошлади. Бири иккинчисига айланадиган бўлиб қолди. Ҳатто илғаш ҳам мушкул: чин қаерда бошланадию ҳазил қаерда тугайди. Ёки аксинча. Бугунги афсона эртага қарасангиз ҳақиқатга айланиб турибди. Бизнинг давримизда, афсуски, буниинг акси кўпроқ юз берадиган бўлиб қолди... Рост деганимиз сароб бўлиб чиқаётир.

Ровийлар андоғ ривоят қилибдурларким, ҳар бир кимсаки, ихлос билан Саховат денгизига шўнғибдур, бир нимарсалик бўладур: кўлига ранго-ранг қимматбахо тошлар илашиб чиқаду экан. Умидли дунё-да. Бир фақир ҳам «Ё пири дастгир!» деб ўзини денгизга солибдур. Қарасаким, кўлга бир дона қайроқ бирлан битта устара илинмиш. Не ажаб: тасодиф санаб, бу ашёларни йироққа отиб юборибдур. Иккинчи дафъа сувга шўнғиса, боз ўша-ўша: қайроқ бирла устара. Учинчи топқир яна ўзини сувга ботирибдур. Не кўз била кўрсинким, бу сафар ҳам дастада устара ила қайроқни ушлаб турган эрмиш!..

Шунда фақирининг, ниҳоят, фаҳм-фаросати «ғимирлабдур»:

Ҳар касе баҳри Сахийдин топибдур,

во ажаб:

дуру гавҳару олмосу забаржад,

Мен фақирга этмиш насиб бор-йўғи

бир қайроғу бир устара.

Денгизнинг ҳиммати, сахийлигин қара!

Аммо кимдану нимарсадан менинг фаразим?

Денгизу дуру гавҳару олтиндан эрмас аразим.

Бу кўргулик асли азалдан менинг тақдиримда. Сар набишт хира,
Ақл бовар қилмайди сира:
Тақдир кажрафторлигин кўр —
нечоғлиқ сара!..

(Тўқсон беш яшар падари бузрукворим Мулла
Тожи Саломдан эшитганим.)

Эркин Воҳид ҳам хўб демиш:

Кимда асли толе йўқ, бори ҳам кетар қўлдан,
Берганинг билан бўлмас олтину гавҳар зое.

О, руҳий кашшоф
Кашпировский!
Аврайсан милёнларни
Кашмирий сеҳринг билан,
Нақадар кароматинг зўр!
Сенда йўқ хурофот,
Бидъат,
Бармоқларинг — кўз,
Кўзларинг — жоду,
Салламно,
Соҳиби қудрат!
Сенда мужассам
Инсоний зако,
Илоҳий ибтидо.
Ўзига қилдиму
Иқтидо,
Келдим
Сифини —
Буюк бир
Тилак билан,
Қанд касали,
Асаб ҳорғинлиги,
Майиб бир оёғу
Чайқалган мия,
Ёрилган юрак билан.
Содир бўлмиш
Рухлар туғёни,
Қалбларда туйғулар,
Ҳислар исёни.
Бировлар чинқириб йиғлайду,
Яқо чок,
Кимлардир
куладир,
телбанамо,
Бир гуруҳ одамлар,

Уриб қарс,
Кифт уриб, қош қоқиб,
Тушиб рақс...
Бир кимса,
Қарангки,
Уридан туриб шу заҳот,
Масалага берди
Сийсий бир тус:
«Ўзбеклар ишин» қолди
Эслатиб.
Вақт бўлса-да
Тифиз,
Кашпировский қилди
Сидқидил таъриф,
Уч-тўрт оғиз
Амри маъруф:
— «Ўзбеклар иши»?..
Нечук иш?
Шарқда бор,
Адашмасам,
Шундай бир нақл:
Карвон

ўтаверар,
хуради
кучук...

Фирибгар, талончи,
имонсиз эмас
Мен билган ўзбеклар.
Муттаҳамнинг бўлмас
Дини,
мазҳаби,
миллати,

Ҳар бир қавмининг бор
Ўз иллоти,
Ўз фазилати.
Мана, ўзбек халқи —
Менинг қаршимда
Турадир қалқиб,
Пардоз-андозсиз.

Унга — муҳаббатим,
Унга — ихлосим,
Меҳрим поёндоз
Хокипойига.
Чайқалиб турадир
Мисоли денгиз
Фақир фуқаро:
Аёлу эркак,
Бола-бақра,
Ярадор,
майиб-мажруҳ,
бахти қора.

Бир тўда
Бўз йигит,
Тушкун ва хаста,
Афғондан қайтибди
Чекиб афғонлар...
Мана, ўзбек халқи —
Менинг кафтимда,
Ўқиялман уларни —
Улар афтидан...
...Алқисса,
«Тамоша» бўлди тамом.

Ана, мўжизаю
Мана каромат!
Ақлим шошар эди
Дамба-дам.
Юрак равон урар,
Шаҳдам қўйилар қадам...
Рухий инқилоб!
Шу топ,
Айтсам ишонмасиз,
Биллоҳи?
Тушимми, ўнгим?
Алҳол.

Содир бўлди менда яна,
Яна ажиб ҳол.
Эвоҳ!..
Уч-тўрт кун ўтиб орадан,
Ойнага қарасам
Ногоҳ,
Алам устига алам,
Ун чандон янгиланди
Ярам:
Не кўз билан кўрайки...
Ё халлоқи олам!
Сийрат сувратга
Бўлмишди қарам.
Ўзимдан ўзим шу топ
Бўлиб турибман
Ихрож:
Ойна дерди, наздимда,
Чекиб изтироб —
Қоч нарига,
Нари қоч!..
Ишонинг-ишонманг,
Оқарган кумушранг
Сипо сочларим,
Шўрлик
Қовоқ
Бошимда
Ниш уриб чиқибдир
Ғайир... малла соч.
Ё раббий!
Нечун менга
Бунчалик зеб?
Хоҳ чин деб билинг,
Хоҳ лоф,
Табиатга эди бу
Хилоф.
Бинобарин, орадан чиқди
Ихтилоф.
Гарчи менда бор
Азалдан
Ихлос
Самовот яратмиш
Барча
Рангларга.
Лек бандаи ожиз:
Емон бир одатим —
Сариқ рангга
Сира йўқдир
Тоқатим.
Илло омухта эмас эркан
Қора танга
Малла соч.
Ё илоҳий азизлар,
Ё оби оташ,
Ё Баҳоваддин,
Ё зилли балокаш,
Ё оташпарастлик,
Ё аҳли насрон,
Куйдиринг бошимни қатрон,
Жингиртоб қилиб.
Ё соҳир,
Ҳар ишга қодир
Кашпировский,
Майли, қайтаргил
Бекаму кўст,
Яримта юрагу
Дил мажруҳларимни,
Минг қатла розиман,
Майли,
Устига устак,
Маҳрум эт
Тилимдан ё кўзимдан,
Аммо
Ягона истак:
Халос этма мени
Ўзимдан!..

Марсия

Таниқли афсунгар, марҳум
Қодир Қори ўғли хотирасига

Ениб келиб дунёга,
Ениб кетган Қодирхон,
Бевақт ажал шарбатига
Қониб кетган Қодирхон.

Қора ажал тузоғига
Елдай келиб илинган.
Қирчиллама қирқ ёшинда
Қирчинидан қийилган.

Қирқ баҳодир ичинда
Нақшин олма, бўз йигит,
Чаҳ-чаҳлаган қумридай
Ширин-шакар сўз йигит.

Чўққиларга от суришиб,
Эниб кетган тулпорим,
Бўлар-бўлмасга бўлишиб,
Кўниб кетган тулпорим.

Нурга белаб қалбларни,
Сўниб кетган шунқорим,
Дарёи сир сувларига
Шўнғиб кетган шунқорим.

Етим қилиб, хувиллатиб
Дунёи бевафони,
Сўнмас меҳри гиеларга
Кўмиб кетган бийроним.

Ўзбегим деб чор атрофга
Ўзин ургай аямай,
От йилида бўз отининг
Ўзин бурган аямай.

Эл қалбида Орол бўлиб,
Чўмиб кетган денгизим.
Қошу қабоқ остида кўз
Юмиб кетган кундузим.

Бодроқдайин чарақлаган
Кўрар кўзим, кундузим,
Дунёнинг чин туманига
Кўмиб кетган юлдузим.

Гулдай келиб, селдай елиб,
Шошга шошган шамолдай,
Сабр косаси тўла-тўла
Тошиб кетган ҳилолдай.

Увуз этим ув бўлиб,
Тўла баданим сув бўлиб,
Кўздан оқар какра дурдай
Кўз ёшларим дур бўлиб.

Сени бундоқ кўргунча,
Басир бўлсам бўлмасми?
«Ёв қўлига таслим бўлиб,
Асир бўлсам бўлмасми?»
Бахши иним, Қодирхон,
Яхши иним, Қодирхон,
Ениб келиб дунёга,
Ениб кетган Қодирхон.

Таллиндаги «Ильмарине» завўтиннинг тархсоз-муҳандиси Михкель Юримяэ оилада муросаси келишмай, бор буд-шудини хотинига ташлаб, бош олиб чикиб кетди. Эрталаб, оддий иш кунларидан бири эди: эру хотин кечаси билан бири олиб, бири кўйиб, бир-бирига мағзава ағдариб чикканларидан кейин хотини эрининг бахридан ўтди: хайдади. Эр — хотинга, хотин — эрга юзингда кўзинг борми, демади. Эрман, деб, униси, хотинман, деб, буниси бир гапдан қолмади. Муросаю мадора қилиб яшаб кетишларига кўзлари етмади — гишт қолипдан кўчди.

Михкель Юримяэ аламинн ишдан олди — соат саккиз яримдаёқ хайр-ўшши насия қилиб завўтга жўнаворишдан бошқа тузукрок чора тополмади. Пиллапоядан тушиб, дарвозадан энди кўчага чиккан ҳам эдни, учинчи кават деразасидан улоқтирилган эски чамадон тарақлаб келиб оёғи остига тушди. Чамадоннинг бир биқини пачок бўлди. Михкель Юримяэ ҳаминша унча-мунча хотинининг раўйига қарайдиган одам эди, шунинг учун чамадонни олди-да, индамай трамвай бекатига қараб кетди.

Завўт дарвозахонасидан ўтаётганида, чамадон кўтариб юрганидан андак хижолат бўлди-ю, лекин сабабини тушунтириб ўтирмади. Иш куни тугаганидан кейингина ҳамкасабаси Гвидо Оотерга дардини ёриб, бу кеча сеникига бориб ётсам, майлими, деб сўради. Гвидо Оотер сўккабош эди, бир ўзи бир хонада турарди, йўқ демади, лекин шарт кўйди, шартига кўра, у киз-пиз олиб келганида, Михкель Юримяэ у ёқ-буёқка чикиб кетиши ёинки тўсикпарда ортида нафасини ичига ютиб, овоз чиқармай ўтириши керак эди.

Хуллас, Михкель Юримяэ ҳамкасабасига дардисар бўлиб қолди, бундан ўзи жуда эзилиб юрди. Завўт маъмурияти ахволини тушуниб, уни биринчи навбатда уй олувчилар рўйхатига тиркаб қўйди. Технолог Вольмер Томп, йўлини қилиб, поря кистир, деб маслаҳат берди, лекин Михкель Юримяэ бунн эпполмади, негаки, бизда мансабдор шахслар порани унча хушламайроқ оладилар.

Михкель Юримяэ бошпана берган ҳамкасабасининг жонига тегиб, кўнглини қолдирмасликка тиришди, унинг раўйига бориб, кўп тунларини Болтик бекатида мудраб ўтказди, бу ерда у гарчанд хаётнинг янги томонларини кўрган бўлса-да, лекин меҳнат қобилияти анча сусайди. Гвидо Оотер эса бу ахволда уйланолмас, шунинг учун соғлигини хавф остига кўйиб бўлса ҳам дуч келгани билан дон олишиб юришга мажбур эди. Яхшиямки, у табиатан тиниб-тинчмас одам, Михкель Юримяэга уй олишнинг йўл-ўриқларини тушунтиравериш сира чарчамас эди.

Ишни бир тасодиф ўнглади. Михкель Юримяэнинг узок бир қариндоши дунёдан ўтдию Мустамяэда унинг бир хонали ширкат уйи сабил қолди. Михкель Юримяэ ҳам дафн маросимига айтилди, у қариндошининг ўлимидан жуда қаттиқ азият чекди, нега десангиз, ўлимда ҳар доим бир адолатсизлик бўлади. Қариндошининг уйи ҳақидаги гап ундан эмас, ишдан, ишқу мухаббатдан бўш пайларида қалласи нуқул уй олиш муаммоларидан бўшамайдиган Гвидо Оотердан чикди.

Марҳумнинг асосий меросхўрлари олишнинг иложи бўлган ҳамма нарсани олдилар, арақилару чилчирокларгача юлқилаб кетдилар, лекин уйнинг уларга кераги йўқ эди, уйни олишнинг турган-битгани ғирт даҳмаза эди. Табиийки, Михкель Юримяэнинг бу уйда ҳеч бир ҳақки йўқ эди, шунга қарамасдан, Гвидо Оотернинг кистови билан у ҳам бўшаган уй даъвогарлари сафидан жой олди. Гвидо Оотер бу рўйхатга чап-

дастлик билан ўзининг кўпдан-кўп таниш-билишларини тикиштирди, у қилди-бу қилди, охиروқибатда Михкель Юримяэ бош даввогар бўлиб қолди. Табиийки, бизнинг жамиятимизда таниш-билишчилик ҳал қилувчи аҳамиятга эга эмас, ҳамма нарсани қонун ҳал қилади, лекин баъзан шундай мужмал вазиятлар ҳам бўладики, бундай кезларда қонунни ишга солишда таниш-билишчилик кўмак бериб юборади. Уй олиш билан боғлиқ бўлган вазиятлар деярли ҳар доим ана шундай мужмал вазиятлар сирасига қиради.

Шундай қилиб, бир йил ўтар-ўтмас, Михкель Юримяэ алоҳида кичкина бир ўйнинг эгаси, турган гапки, ширкат мулк эгаси бўлиб қолди. Меросхўрлардан биттагина шалағи чикқан чўлоқ курси қолган эди, унга кўз олайтирадиган киши топилмади. Михкель Юримяэ ана шу курсига учта мих қокди, курси бемалол ўтирса бўладиган аҳволга келди.

У ўзининг янги бегим қунларига кўникиб кетди, вақти-вақти билан ўтмишини кўмсаб, дилгир бўлар, лекин бошқа пайтлари истиқболда ўзини кутаётган нарсаларни ўйлашга кўпроқ қизиқар эди. Хона аста-секин майда-чуйда рўзгор ашқол-дашқолларига тўла борди. Хотини доғ-дуг бўлиб сарғайиб ётган ички кийимлари, эски соколтарошилик усқуналари, жун шарфи, пайпоғи, қачонлардир чўкиб кетаётган бир одамни кутказгани учун олган нишони, бир даста хати ва бошқа майда-чуйдалари билан, чамаси, анча илгари тўлдириб қўйган пачок кулранг чамадон хонанинг энг кўзга кўринарли жойида турарди. Баъзи-баъзида ифлос оёқ кийимини ечмасдан хонага тап тортмай бемалол кириб келар, маза қилиб у бурчакдан бу бурчакка юрар, бу қилиги учун қойиб-нетадиган, танбех берадиган кимса йўқлигидан хурсанд бўлар, кейин поллатта хизматини ўтаётган эски иштонни олиб, ўзи ифлос қилган полни ҳафсала билан артиб чиқар эди.

Ниҳоят, унинг ҳаётига аёл кириб келди. Майре Лоок Мустамяэда, Сипруз пуйестеэ, 249-уйда, кимсасиз, азоб-укубатлару гам-гуссалар ичида ёлғиз яшарди. У ўзини қоним ақидалари бўлган адабли қиз ҳисобларди, шунинг учун ҳам қарқиз бўлиб қолган эди. У билган йигитлар жуда бесабр кишилар эди, кейин, Майре Лоокнинг фикрича, бир умр таъсирида яшаш мумкин бўлган ғаройиб сирү синоатлар қолмаган эди. Эркаклар назарида у қўл уриб бўлмас даражада хунук, на афти, на ангори бор қиз; аммо қизнинг юраги эса ҳақиқий муҳаббатга ташна эди.

Майре Лоокнинг кечқурунлари зерикиб дераза ёнида турадиган одати бор эди. Қаққайиб турганча одамларни томоша қилгани-қилган эди. Иш-хонасидагилар (у «Пунане қойт» корхонасида, тўқув шўъбасида ишларди, даромади анча тузук эди) ҳаммаси бир ёқадан бош чиқарадиган, ҳамжихат кишилар, шунинг учун ҳам улар ўртасида бирор сир ётмасди. Қолаверса, уларнинг аксарияти хотин-қизлар, фақат барқозлар, чилангарлар, қозон гўлаҳларигина эркаклар эди.

Уй ёнидан ўтиб-қайтиб турган одамлар Майре Лоок учун жумбоқ эди, у ўзича одамларнинг ҳар бирига яраша фелъ-атвор, тақдир, қизик-қизик муносабатлар, ғалати рўзгор тутуми, маълум бир мақсадга қаратилган ҳаёт тарзини ўйлаб топиши мумкин эди. Аввалига у яёв йўловчиларни кўпроқ кузатарди, лекин улар дарров кўздан гойиб бўлардилар. У ҳатто баъзи бировларини танир ҳам эди, бундайларни таниш-билишлари рўйхатига тиркаб қўярди. Майре Лоок уларга

кўпинча, масалан, Қизил Қалпоқча, Ландовур, Шўтқари дегандай... лакаб тақарди.

Уни рўпарадаги ширкат уйдагилар билан бутунлай бошқа муносабатлар боғлаб турарди. Ҳар бир деразанинг ўз одами бор, уларга лакаб тақашнинг кераги йўқ. Улар ўткинчи эмас, Майре Лоок деразаларга ўғринча қараб, маза-хўрак бўлганидан кейин, ўткинчи йўловчиларга қарашни бас қилди. У фақат айрим танишларинигина кузатарди, ҳолос, деразаларнинг нарёғидаги одамлар эса унинг доимий «мижозлари» эди.

Аввалига Майре Лоок қоронғида туриб, катта қисми қалин, кенг дарпарда билан тўсилган деразаларни томоша қилди. Кўзи фақат сояларнинг у ёқ-бу ёққа ўтиши ёки пардалар орасидаги очик жойдан лип-лип ўтган гавдаларни илғарди, ҳолос. Кейин, болалару катталар ёруғ жойга чиқиб, деразаларни ланг очиб ташлаб, хийлагина очилиб-сочилиб яшашга ўтдилар-у, ўша кунни у кўп нарса олди. Дераза олдида туравериш оқибатида Майре Лоокда янги бир одат пайдо бўлди: у кўпинча ўз хонасидаги чирокни ўчиришни эсидан чиқариб қўярди, худди ниманидир кутаётгандай, сояга ўхшаб тургани-тургани эди. Майре Лоок ўзи ҳақида аччиқ истехзо билан: энди у қарқиз, энди у ўзини кўз-кўз қилмоқчи, ўзининг хафахол қиёфаси билан шаҳзода диққатини тортмоқчи, деб ўйларди.

Бир кунни кечқурун Майре Лоок рўпарадаги уйнинг деразасида эркак кишини кўриб қолди: эркак ўзига яраша бўйчан, ўзига яраша гамгин эди. Эркак пайдо бўлган дераза Майре Лоок Мустамяэда яшаётганидан буён унга номатълум бўлиб келаётган эди, шунинг учун қиз ажабсиниб, унга диққат қилди. Кейинги ойларда бу деразага ҳатто парда ҳам осилмаган, унда мутлақо жон асари кўринмас эди. Буни қарангки, қутилмаганда ана шу ўлик деразада эркак киши пайдо бўлди. Майре Лоокнинг савқи табиийси бу одамнинг сўккабошлгини, у ўз ҳаётини эндигина бошламоқчи эканлигини бехато айтиб турарди. Қўрғиниб турибдики, бу одам унча ёш ҳам, унча келишган ҳам эмас, ўзига унчалик бино ҳам қўймаган, у қадар одамоҳун ҳам эмас. Шу хислатлари билан улар бир-бирларига узукка кўз қўйгандек мос келар эдилар. Йигит бу ерда янги эди, Майре Лоок эса фақат янги одамлардангина умид қилиши, фақат янги одамлардангина илинж қутиши мумкин эди, қолган барча кишилар унинг онгида тегишли баҳосини олиб бўлган, ҳаммаси ўзининг жой-жойига қўйиб қўйилган эди.

Михкель Юримяэ ўша оқшомдаёқ пайқадикни, аллақандай бир аёл дераза ёнида узок-узок турган қўйи кўчадан кўз узмайди. Ўзича, аёлнинг нигоҳи Михкель Юримяэ яшаётган уйдаги одамлардан қай бирига қаратилганини билмоқчи бўлди, лекин ўзини жалб этадиган ҳеч нарса кўролмади. Бир кунни кечқурун, бўм-бўш хонада зерикиб кетдию беъмани, безовта ҳаёллардан ўзини чалғитиш учун дераза ёнига келди. Хуллас, шундай бўлдики, улар бир-бирларини пайқаб қолдилар ва бир-бирлари билан атай кўз уриштиришни одат қилиб олдилар. Бора-бора Михкель Юримяэ дераза олдида биринчи бўлиб кетиш одобсизлик ҳисобланади, дея ўйлай бошлади, шу-шу то аёлнинг ўзи, энди бас, деган бир тўхтамага келмагунча, сабр-тоқат билан дераза олдида тураверадиган бўлди. Ўша кунни ярим кечада аёл сояси деразадан бир неча бор лип-лип этиб, у ёқдан-бу ёққа ўтиб турди, Михкель Юримяэ билдики, у ҳам ўз ўйи, ўз ташивиши, ишлари бўлган тирик жон. Эртаси кунни кечқурун Михкель Юримяэнинг дераза олдида

бориб тургиси келди, лекин у ўзини қўлга олди. Ниҳоят, жувон яна ўзининг қузатув нуктасида пайдо бўлди, ана шундан сўнг муҳандис Михкель Юримяэнинг ҳам ўз ўрнини эгаллашдан бошқа чораси қолмади. У бир нарсани билиб, хузур қилди: жувон фақат унга, ҳа, ёлғиз унгагина кўз узмай қараб турарди. Фақат ахён-ахёндагина унинг нигоҳи одатдагидай тафтишона сайр учун, бошқа деразаларга ҳам бурилиб кўярди.

Шундай қилиб, улар ҳар куни кечкурун бир-бирлари билан кўз уриштириб турадиган бўлдилар, кечкурунги кўз уриштириш гашти иш куни тугар-туғамасданок — киз дастгоҳини тартибга келтира бошлайдиган, йигит эса ўзининг ижодий тафаккурини ниҳоясига етказадиган пайтданок, уларни ўз сеҳрига тортаверарди.

Бир куни кечкурун жувон дераза олдида кўринмади. Михкель Юримяэ на ўқий олди, на ишлай олди, таниш деразага қараш учун ҳадеб ўрнидан туриб кетаверди. Шунда у ниҳоят ағлаб етдики, жувон унинг хаётига кириб келибди. Дераза жуда кеч ёришди. Михкель Юримяэ бу пайтда қаравотда ётганда китоб ўқирди, ичини ит тирнаб, аллақандай ғашлик юрак-бағрини эзарди, чироқ ёнгандан кейин ҳам бир жаззасини тортсин деб дераза олдига бормасликка аҳд қилди. Ёлғиз соя тез-тез ҳаракат қиларди, чамаси, ўрни солар, ошхонадан алланималарни олиб, йўл-йўлакай қовзаниб ишларди. Жувон бир дакика деразага яқинлашганда, Михкель Юримяэ ўжарикка чек қўйиб, ўрнидан турди, лекин аёл кишига пижамада кўриниш қандок бўларкин, деб иккиланиб қолди. У ҳали бир қарорга келар-келмас жувон ғойиб бўлди, шу захотиёк хона чироғи ўчди.

Михкель Юримяэнинг кўнглига гулгула тушди. Ўзига ўзи: ким бўлибди менга бу бегона хотин, билганини қилиб яшайвермайдимки, менга нима, деди. Лекин бир кўнгли бу гапни астойдил айтмаганини сезиб турарди. У ҳатто, жувон йигити билан келди, деган хаёлга ҳам борди, беомон рашк юрак-бағрини ўртаб юборди. Агар бордию шундай бўлса, у ҳолда жувон умуман ойнага яқин келмасди, кўпни қўриб, дийдаси қотган Михкель Юримяэ, қўрайлик-чи, охири нима бўларкин, деган тўхтамага келди. Лекин бир нарсадан хурсанд бўлдики, бу ахди у қутган натижани бермади — унга лоқайд хотиржамлик олиб келмади.

Жувон бир хафтагача кеч қайтди — чироғи ҳам доим туннинг маълум бир вақтида ёнадиган бўлди, шундагина Михкель Юримяэ билдики, жувон иккинчи навбатда ишлаётган экан. У қалласига келган бу фикрдан шу қадар хурсанд бўлиб кетишини ҳеч ҳам қутмаган эди.

Кейинги хафтада улар яна садоқат билан ўз жойларини эгалладилар. Такдир уларга муҳаббат ата шу этди. Назарларида, улар кечкурунги ана шу кўз уриштиришларсиз яшай олмас эдилар.

Михкель Юримяэнинг ана шу ҳаяжони устига баъзан ғам-аламлари ҳам келиб қўшилар, вақти-вақти билан эски дарди кўзиб турарди: ўзидан ҳам, аёл зотидан ҳам ҳафсаласи пир бўлиб кетар, бахт борлигига ишонмас эди; ёши қирқдан ўтган, назарида, энди севиши мумкин эмасдай эди; баъзи-баъзида рўпарадаги дераза олдида турадиган жувонга таниш бўлган, у билан қўл бериб қўришадиган, гаплашадиган эркакларга нисбатан аллақандай тушуниб бўлмас бир рашк туяар, бундай кезде ич-ичидан безовталанар, ўзини кўярга, жой тополмай, янги маҳбубаси тўғрисида қабих хаёлларга борар, ундан нафратланар, ҳатто қўпол сўзлар билан сў-

кар, жаҳли чиқаётганини кўрсатиб қўйиш учун дераза олдига келар, бордию жувоннинг, аксинча, унинг ўзидан бошқа ҳеч қимга қарамай, маъюс, аллақандай бахтиёр ҳолатда турганини кўрса, Михкель Юримяэ тамоман бўшашиб қолар, ҳис-туйғулари бошқа томонга қараб шохлай бошлар эди: бутун олам, бутун туйғулар уларнинг нигоҳларини бирлаштириб турган мана шу яққаю ягона йўлакка жо бўлиб кетгандай туюларди. Шиддатли ҳиссий ҳаёт уни толиқтириб қўйди, лекин у гоҳи-гоҳида, айнан ана шу жувон шарофати билан «Ильмарине» завўтидан чиққан темиртан эмас, тирик одам бўлиб юрибман, дея ўйларди.

Майре Лоок ҳислари лойқаланмаган, соф ҳислар эди. Ёши ўзидан катталари аниқ кўриниб турган бу йигит, ё зериканидан ёки қони қайнаганидан ахён-ахён қиздан муродини ҳосил қилмоқчи бўлган йигитларга ўхшаб, бир оғиз беҳаё сўз айтган эмас. У Майре Лоокнинг ўзи ҳақидаги тасаввурига доғ туширгани йўқ, азбаройи шу жувонни деб дераза олдида туради, ундан бошқа ҳеч қим кўзига кўринмайди. Чамаси, илгариги турмуши барбод бўлган, бошидан кўп фожиалар кечган кўринади. Майре Лоок буни аниқ-тиниқ ҳис қилар, ўзича ҳар хил воқеаларни кўз олдига келтирар эди. Завол топган турмуш бу йигитнинг қаддини букиб қўйган эди, лекин унда янгилиниш рўй берди, унинг хаётий қуч-қуввати янги-янги новдалар чиқарди, умр дарахти Майре Лоокга бўлган муҳаббат шарбати билан тўлди. Жувон бундан ортик улқу йигитни тасаввур ҳам қила олмасди, шунинг учун ҳам ҳиссиётга берилиб, лаззатланарди. Назарида, у биринчи марта астойдил севиб қолган эди, ҳеч қандай аниқлик унинг ҳис-туйғуларига соя ташлай олмасди. Дераза олдида турган ана ўша одамга бу жувон ўзининг ҳамма ҳис-туйғуларини тўкиб солди, унинг олдида ҳатто қалбидидаги энг сирли гўшаларни ҳам очиб ташлашга таппа-тайёр эди. Энди Майре Лоокнинг ҳам йигити бор эди, яққаю ягона, бир умрлик, танлаб-танлаб топган йигити, энди ундан айрилмайди. Майре Лоок ўйлаб ҳам ўтирмади, шубҳаланмади ҳам, тарозуга ҳам солиб кўрмади, ҳеч қанақа расмиятчиликни ҳам талаб қилмади, унга ҳеч қандай аниқлиқнинг ҳам ҳожати йўқ. Унинг бундан буёнги хаёти ҳам, насл-насаби ҳам, ташвишларию оналик қувончи ҳам ана шу одам билан боғлиқ.

Майре Лоок кўнглидан кечган ўз туйғуларидан хурсанд бўлди: сездики, у олижаноб қалбли асл эстон қизи, сездики, эркак унинг учун восита эмас, сездики, ихтиёри ўзида, ҳурмат-эҳтиромга лойиқ аёл, сездики, у ўзини зўрлик олдидаги ширин қўрқув туфайли эмас, ўз ихтиёри билан бахш этаётир. Эвазига ҳеч нарса сўрамай, ҳеч нарса таъма қилмай, фақат дил амрига бўйсунган ҳолда бахш этаётир.

Кечкурунлари бир-бирларига махлиё термулишлар улар учун ҳам турмуш, ҳам муҳаббат эди, бу термулишларда бегоналар мутлақо тушунмайдиган жуда кўп инжа жилолар жилваси бор эди. Бу термулишларнинг ўз майда-чўйда ижикликларини истиғнолари, ишқий туғёнларини қаноатлари, баъзан эса арзимас баҳсу низолари, голибона муросу мадоралари бўлар эди. Ҳатто Майре Лоок иккинчи навбатда ишлаган кезларида ҳам, улар, вақт алламаҳал бўлиб қолганига қарамай, озгина бўлса-да, дераза олдида туриб, бир-бирларига кўриниш бериб қўяр эдилар. Бундай пайтларда улар бир-бирлари учун фақат соя эдилар, бу эса уларнинг хаётларини яна ҳам рангоранг қилар, оралари-

даги майлу хаваснинг тўмтоклашиб қолишига йўл қўймас эди.

Ажойиб кунларнинг бирида Майре Лоок кўнгли беҳузур бўлаётганини сезиб қолди, кўнглини алланечук бахт ҳисси чулғаб олди. Ҳайз кўрадиган куни ўтиб кетди, Майре Лоок яна бир неча ҳафта сабр қилди-да, кейин Пянруман-тездаги хотин-қизлар маслаҳатхонасига борди. Маслаҳатхонадагилар унинг она бўлишини айтиб, хомилдорлик варақаси тўлдирдилар. Шушу у энди доим мағрур юрадиган бўлиб қолди, ихтиёрсиз табассум чехрасини тамом чараклатиб юборган эди.

Майре Лоок бунга узок сир сақлаб юролмади. Бир куни кечкурун, улар бир-бирларига одатдагидай юзма-юз турганларида, жувон унга қоринни кўрсатди. Майре Лоок йигитга қараб табассум қилди. Ичинга эса, у нима деркин, дея ит тирнарди. Йигит аввалгига кўрқиб кетгандай бўлди — балки суоқли хотинидан бола кўрмоқчи бўлган эркакларнинг аксарияти ҳам ўзини шундай тутар. Лекин Михкель Юримяз аёлга табассум билан қаради. Балки унинг табассуми бироз зўракироқ чиққандир, лекин Майре Лоок бунинг учун уни ёзғирмади, ҳис-туйғуларнинг илк туғёнида баъзи ўйинлар бўлиши муқаррар. Бу сафар жувон онага хос ажойиб кўнгличанлик билан жилмайди, имо-ишора қилиб, ўзининг яққаю ягона йигитини жон-дилдан севишини билдирди.

Аввалгига Михкель Юримяз чиндан ҳам кўрқиб кетди, балки бу кўрқув эмас, анчадан бери унга бегона туйғу — бошқа одам учун жавобгарлик туйғусидир. «Ильмарине» завўтининг тархсозлик хайъати устолида аллақандай пудаш ускунасининг чизмаси ўлик, мавҳум ҳолда ётгани бошқа гап, аммо бу жувон ва унинг туғилажак боласи бутунлай бошқа гап. Кўрқувга тезда барҳам беришда, балки Михкель Юримязнинг ҳаётини тажрибаси қўл келгандир, негаки, у эркак киши ўз қимматига наслини қолдиришга эҳтиёж сезаётган бир ёшда эди.

Хомилдорлик вақтида Майре Лоок тез ўзгариб кетди. У худди аввалгидай бахтиёр эди, лекин дастлабки ойларида кўнгли каттик беҳузур бўлиб, кўп қийналди, кўпинча дераза олдидан кетиб қолишига тўғри келди. Михкель Юримяз унга жилмайиб қарар, бу билан ҳамдардлигини билдирар, уни бардам бўлишга ундарди, лекин жувонга шундан бўлак ёрдам бериш қўлидан келмасди.

Хомилдорликнинг охири ойларида Майре Лоокнинг юзига доғ тушиб кетди, лекин у ўзига хос табиийлик билан эркаклар кўзига кўринишдан уялмади. Нима, жувоннинг изтиробига йигитнинг даҳли йўқми? Ахир, у ҳам ўз тегишини олсин-да.

Бир куни, хомилдорлик таътилига чиқшдан олдин, Майре Лоок ишдан қайтди-ю, сабри чидамай, оғироёқ бўлишига қарамай, ширкат ўйининг учинчи даҳлизига кириб, бу ерда яшовчиларнинг исми шарифлари ёзиб қўйилган лавҳани кўздан кечирди. Тўртинчи каватнинг ўртадаги бир каватли уйи Михкель Юримязга тегишли эди. Майре Лоок шу тарика ўз маҳбубининг исми шарифини билиб олди. Уйига келиб, унинг исми шарифини қатта-қатта ҳарфлар билан ёзди-да, қоғозни овознигор устига ташлаб қўйди. Ҳаёлида ҳадеб Михкель, Михкель, Михкель дея қайтаргани-қайтарган эди. Майре Лоок назарида бу исмда алланечук бекиёс гўзаллик, ўтган замонлар мусикаси бор эди.

Кейинги кунларда қорни қаппайиб кетган Майре Лоокнинг дераза олдидан туриши анча қийин бўлиб қолди, шунинг учун курси олиб келди, ле-

кин курсига ўтириш ундан ҳам мушкулроқ бўлди. Шундай қилиб, у гоҳ ўтирар, гоҳ турар, вақти-вақти билан ўз хонасида соқчиликда садақат кўрсатиб турган маҳбубига қараб жилмайиб қўяр, лекин унинг хаёли кўпинча қорнида қимирлаётган гўдақда бўлар эди.

Ана шундай оқшомларнинг бирида уни тўлғоқ тутди. Тўлғоқ бир тутиб қўйиб юборганидан сўнг, Майре Лоок уйда телефони бор қўшнисини эшигининг кўнғирогини босди, орадан кўп ўтмай, 249-уйга тез ёрдам машинаси келди.

Михкель Юримязнинг юраги уриб кетди, бир лаҳза нима қилишини билмай довриаб қолди, тинмай бармоқларини букди, зеро, ақлан ҳаёт ва туғилиш табиий ҳодиса эканлигини сезиб турса-да, жувонга бир қор-қол бўлмасайди, деб кўрқди. Жувонни машинага олиб чиқдилар, тез ёрдам машинаси уни олиб кетди.

Шу куни кечаси Михкель Юримяз мижжа қоқмади. Жувон хаёлидан ҳеч нари кетмади, унинг ҳам аёлга қўшилиб дард чеккиси келди, вақти-вақти билан кўз олдидан туғилишга ҳам, келажакка ҳам алоқаси бўлмаган аллақандай муғлақо ғайриоддий оч-яшил шарпалар ўтиб турди.

Балки у бироз мизғиб ҳам олган чиқар, нега десангиз, эртабало совуқ душдан кейин бир пиёла қаҳва ичди-ю, ўзини тетик, бардам сездди, ишга отланганида хаёли тиник, ҳал бўлишини кутиб турган муаммолар билан банд эди. Уни бу хаёллар бир дақиқа ҳам тарқ этмади, ҳатто бўлим мажлиси пайтида ҳам миясидан шу ўйлар аримади, шу куни у ўз хисобига ҳеч қандай фойдали бир иш бермади.

Кечки пайт дераза олдига келиб туришдан ҳеч бир маъни йўқ эди, тўғри, одатига кўра, у бир неча сония келиб турди ҳам, унинг турмушини ҳеч тушунтириб бўлмайдиган бир бўшлиқ тўлдирган эди. Бир йилдан ортик вақт ичида уни ниманики ҳаяжонга солиб турган бўлса, ҳаммаси шу аёл билан, унинг деразаси билан боғлиқ экан, бугун эса аёл ишончли жойда, шифокорларнинг меҳрибон қўлида, хонаси бўмбўш. Михкель Юримяз хонасида бир пас у ёқдан бўй ёқка юрди, кейин кўчага чиқди, 249-уй олдидан туриб, ўша аёл Михкель Юримязга тикилиб туриб, қўнғилдан кечирини лозим бўлган туйғуларни ҳис эттишга тиришган қўйи ўз деразасига қаради.

Эртасига «Ильмарине» завўтида маош берилди. Михкель Юримяз гул дўконидан бир қучоқ чинигул харид қилди, ён-верига хавфсиз рақ кўз ташлади-да, гулни қора жуздонига тикиб, Сакал кўчасидаги туғруқхонага қараб жўнади. Қабулхонада рўйхатни кўздан кечира туриб, таажжуб билан, суоқли аёлининг исми шарифини билмаслиги эсига тушиб қолди. У ўзининг қичкинагина халқига янги элдошлар инъом этган шавкатли эстон аёлларининг бири-бирдан чиройли исmlарини ўқир, назарида, бу исmlар турлитуман миллий қийимларини кўз-кўз қилиб рақ тушаётган шўх бир давра эди-ю, у эса ана шу давра ичидан ўзининг ўша яққаю ягона дилбарини фарқлаб ололмасди.

Таассуфки, эркак киши бундай ишларда ҳаддан ортик нўноқ бўлади, лекин Михкель Юримяз беморни кўргани келганларнинг нарсаларини элтиб берадиган оқ яқтакли аёлга ўзи гул бермоқчи бўлган туғармон жувоннинг исмини билмаслигини, амал-тақал қилиб зўрға тушунтирди, бир иложини топиб, ёрдам беролмайсизми, деди. Навбатчи хотин, табиийки, бу ерда бировни топиш учун албатта унинг исми шарифини билиш керак, яхши йигит, демокчи бўлди-ю, лекин нукул дудуқланаётган Михкель

Юримяэнинг гапларига бироз кулок бериб туриб, юз-кўзига синчиклаб каради-да, йигитнинг чиндан ҳам ҳомийга муҳтожлигига ақли етди. уни бир лаҳза, эркак жинси ожиз, аянчли аҳволга тушиб қолганида аёл зоти қўнгида туядиган меҳрибонлик хисси камраб олди. Михкель Юримяэга ёрдам берадиган бўлди. Омадни карангки, навбатчи ҳақиқий аёлларга хос ҳаёлот бй хотинлардан чиқиб қолди, нима, қайда, нега, деб эзмаланиб сўраб-суриштириб ўтирмади, бошига қутилмаганда шу ҳаёл келди: бу одам тўппа-тўғри кўчадан туғруқхонага жўнатилган аёлга ёрдам берган. Аёл фақат туғармон хотин туғруқхонага қачон олиб келинганини сўради, буни соатма-соат, дақиқама-дақиқа айтиб бериш Михкель Юримяэнинг қўлидан келарди.

Оқ яқтакли аёл то қайтиб келгунча кута-кута кўзлари тўрт бўлган Михкель Юримяэ, унинг сўзларидан билдики, худди ўзи айтган пайтда камида учта аёл олиб келинган экан. Ана шунда унинг ҳаёлига жувоннинг турар жойи келди, уй рақамини айтди, нарса ташувчи аёл ҳамма гапни тушунди, гулларни бериб қўядиган бўлди. Хат-пат ё ташрифномангизни бермайисизми, деган саволга Михкель Юримяэ жуда узок ўйланиб қолди, навбатчининг эса уни кутиб туришга вақти йўқ, нарсаларни тезроқ эга-эгаларига элтиб бериши керак эди, хуллас, аёл туғмайидиганлар кириши ман этилган эшик оркасига ўтиб, кўздан ғойиб бўлди.

Михкель Юримяэ ғалати туйғулар ичида фикзиллаб троллейбус бекатига қараб жўнади, Майре Лоок эса навжувон онани бағоят бахтиёр қилиб юборган бир кучок ажойиб чиннигулни олди, шундан кейин у кизалокни ҳали эмизишга олиб келмаганларига унча парво қилмади.

Тез орада Майре Лоок киракашда уйига келди. У келганида Михкель Юримяэ ишда эди. Қечкурун, одати бўйича, назарида бўм-бўш бўлган деразага қараса, жувон келибди! Аёл ўша-ўша, худди аввалгидай эди-ю, лекин дераза олдида кўп турмас, ҳадеб тез-тез ғойиб бўлиб қолар эди. Михкель Юримяэ унинг қаёққа, нима учун ғойиб бўлишини биларди, шунинг учун ҳам зигирча ранжимасди.

Кейин жувон Михкель Юримяэга кичкинагина йўргакни балинд кўтариб кўрсатди, Михкель Юримяэнинг кўзи узокдан ола-була йўргакдан бошқа ҳеч вақони илғамади. Шундай бўлса-

да, у бахтиёрлигини билдириб, жилмайишга ҳаракат қилди, чунки аёл унга болани кўрсатган эди.

Шу-шу Майре Лоок вақти-вақти билан дераза олдида бола кўтарган ҳолда пайдо бўларди, бир марта ҳатто у чакалоғини эмизди ҳам, лекин уялиб, пардани тортиб қўйди.

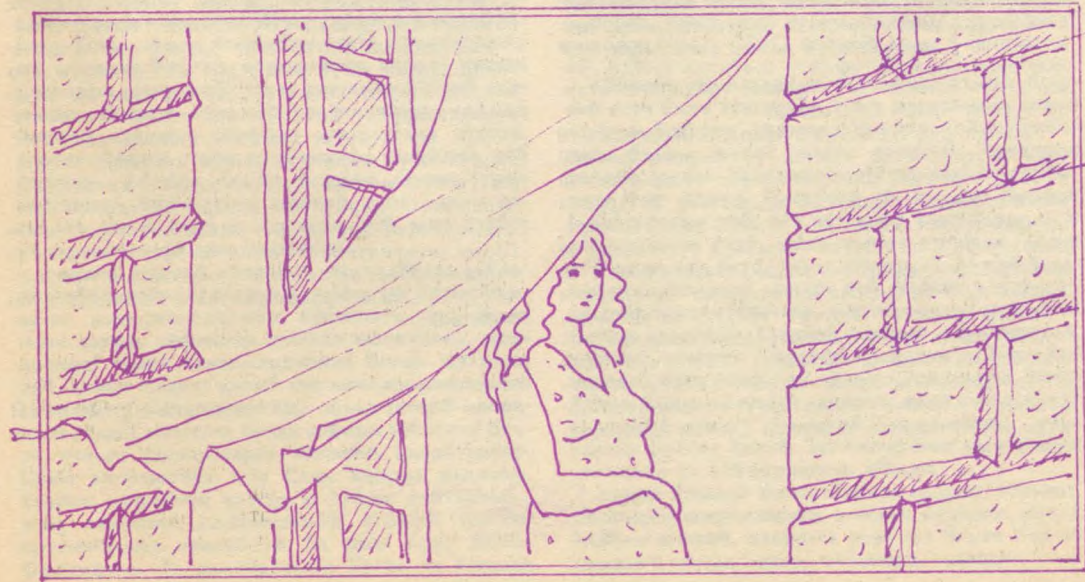
Чакалокка от қўядиган вақт келганда, ЗАГС-дагилар отасини сўрадилар, Майре Лоок аниқ, қатъий қилиб, Михкель Юримяэ, деди. Дейишга деди-ю, бироқ бошқа ҳеч нарса айта олмади — на туғилган йилини, на ишхонасини биларди. Қизалокни Инга Лоок деб ёзиб қўйдилар.

Шу кунларда ўйлавириб Михкель Юримяэнинг боши ғовлаб кетган эди. Унинг ҳаёти ҳам оддий, ҳам ғайриоддий эди. Унга тегишли аёл, унга тегишли йўргак бор эди-ю, аини пайтда ўз орзу-хаваси билан унинг жонига тегадиган ҳеч кими йўқ эди. Қачон кўнгли чопса, дераза олдига келади, дераза олдига ҳар қуни келиш гўё унинг шахсий иши бўлиб қолган эди ва бу хис-туйғуларининг ҳам янги, ҳам қоимлигидан, бир сирдош дўстга ҳаётиёжи борлигидан, иккиёклама меҳрибонлигидан гувохлик берар эди. Ахир, эркак зоти тез-тез орзу қилиб турадиган, кимдандир кўнгли тўқ, аини пайтда эркин қуш бўладиган беармон никоҳ шу эмасми? Тўғри, баъзида унга алланима етишмаётгандай бўлиб туюлади. Айниқса, яқшанба кунлари, эрталабки пайтларда, ҳали ўринда ётган, бадани кимнингдир даҳл этишини кутиб ётган кезларда.

Михкель Юримяэ биринчи маошининг тўртдан бир қисмини 249-уйнинг тўртинчи даҳлиздаги пўчта қутисига ташлаб кетди. Майре Лоок ёлғиз оналарга бериладиган нафақа пули таклиф қилганларида, пулни боланинг отаси бериб турибди, дея ғурур билан ёрдамни рад этди.

Никоҳ давом этди. Ҳадемай рўпарадаги деразада иккита аёл кўринадиган бўлиб қолди: бири — қариб бораётган, иккинчиси эса — жажигина, кундан-кун гўзаллик касб этиб, улгайиб, гул-гул яшнаб бораётган навнихол аёл. Элликни уриб қўйган эркакнинг эса баъзи-баъзида ўзига азиз бўлган бу аёлларни жуда-жуда яқиндан кўргиси, ҳатто ушлаб кўргиси келади.

Сулаймон РАҲМОН таржимаси

«ИСЛОМ ҚОМУСИ» ДАН САҲИФАЛАР

Асрор САМАД таҳрири остида

ВАТВОТ Рашидиддин Муҳаммад ибн Абду-жалил ал-Умарий ал-Балхий (1088—1182) — ўртаосиёлик йирик шоир ва олим, Хоразмшоҳ Отсиз ибн Қутбиддин Муҳаммад (1127—1156) даврида яшаб ижод қилган. Давлатшоҳ Самарқандий ёзишича, Ватвотнинг «...насаби мўминлар аъмири Умар ибн ал-Хаттобга уланади. Улуғ, адиб ва соҳиби илм бўлиб, унинг буюклиги, фозиллигини замондошлари эътироф этганлар. Асли Балхдан, лекин Хоразм вилоятида турғун бўлиб, ўз даврида шуаро ва фусахо (фасиҳлар, сўз усталари) тоифасига устод эди. Теварак-атроф, узок-яқиндан келган шоирлар ҳамма вақт унинг ҳузурида шеър ва бошқа илмларни ўрганиш билан машғул эдилар. У, шоирликдан бошқа (яна бир) юқори мансаб ва мартаба эгаси бўлиб, хозиржавоб, ширинсухан олим эди. Теварак-атроф шоирлари билан баҳслашар, уларнинг камчиликларини топар эди. Шунинг учун (баъзи) шоирлар уни хуш кўрмас, кўпчилиги бенихоя ҳасад ва бахилликдан уни нозик ҳажв қилардилар. Лекин унинг жисми бу бўхтонлардан холидир ва унинг фазли хусусида ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкин эмас». (Давлатшоҳ Самарқандий. «Шоирлар бўстони», 47-б.)

Рашидиддин Ватвот ёшлигида Балхдаги Низомия мадрасасида ўқиган. Бу жуда нуфузли мадраса бўлиб, унинг талабалари (котиблар, ёзувчи, олимлар) учун зарур бўлган Шарқ билимларининг ҳаммасидан имкони борица хабардор бўлиши зарур эди. Ватвот айниқса Хоразм шоҳи Отсиз даврида баракали ижод қилди ва жуда катта шухрат қозонди. Тили ўткирлиги туфайли султоннинг кўп марта қаҳрига учраб, вазифасидан қувилиб, яна қайтадан чақириб олинар эди. У, замонасининг улуғ шоирлари ва алломалари адиб Собир Термизий (ваф. 1150), Авҳадиддин Анварий (1090—1185), Афзалиддин Ҳоконий (1121—1199) ва бошқалар билан дўстона муносабатда эди. Хоразмшоҳ Отсиз билан султон Санжар (салжукийлар давлати раҳбари) урушиб, ўзаро жанг қилган вақтларида Ватвот билан адиб Собир дўстлиги ҳам душманликка айланади. Ҳоконий билан эса унинг йирик — мутасаввиф шоир Санойи (1077—1151) ижодига менсимай қараши туфайли совуқлик тушди. Чамаси, у Санойининг сўфиёна ғояларига етарли ҳурмат билан қарамаган.

Рашидиддин Ватвотнинг ижодий меросидан 19 таси бизгача етиб келган: 1) Форсча шеърини девони, 18,5 минг байтдан иборат 18 та қўлёзма нуска асосида С. Нафисий нашр этган. 2) Арабча шеърини девони. Хали нашр этилмаган. 3) Абқарул-афхар фи-р-ра-соил ва-л-ашъор («Номалар ва шеърлардаги нодир фикрлар») Ватвотнинг 9 та арабча ва 9 та форсча қасидаси ва номаларини ўз ичига олади. 4) «Арусу-л-хавотир ва нафюсу-н-наводур» («Хотирадаги чиройли (келинчакдай) фикрлар ва нодир латифалар») — 25 та арабча ва 25 та форсча номдан иборат. 5) «Расоилу-л-арабия» («Арабча рисоалар») — шоир бунди Хоразмшоҳ Отсизнинг невараси Султон Шох-Мах-

мудга бағишлаган. 6) «Ғаройибу-л-калом фи рағойибу-л-хиком» («Ғаройиб сўзлар ва марғуб (ёқимли) хикматлар») — араб тилида, бу — Ватвотнинг юзта хикматини ўз ичига олади. 7) «Ғурурул-аҳвол ва дурору-л-тамсиъ» («Муносиб, гўзал гаплар ва мажоз дурлари») бу ҳам файласуф шоирнинг юз хикматидан иборат. 8) «Ал каламун-насиҳа ва ҳикаму-с-салиҳа» («Панд-насиҳат сўзлари ва покиза хикматлар»), бу икки асар Истанбулда, Аё-Сўфия кутубхонасида сақланади. 9) «Мафотиху-л-хикам ва масабиҳу-з-зулм» («Хикмат калидлари ва зулматдаги чироклар») — хали нашр этилмаган. 10) «Мунйату-л-мутақаллимин ва гуният-у-л-мутааллимин» («Сўз усталарининг мақсуди ва олимлар ҳимоятпахои») — Ватвотнинг арабча яна юз хикматли сўзи. 11) «Уқуду-л-лаъоли ва суйуду-л-лайоли» («Марварид шодалари ва кечалар саодати»). Чаҳорёрларнинг хикматли сўзлари тўплами. 12) «Матлуб кулли толиб мин калом амурулмўъминин Али ибн Абу Толиб» («Мўъминлар амири Али ибн Абу Толибнинг хикматларини ўрганувчилар эҳтиёжи учун матлуб асар») — Эрон ва Ҳиндистонда форсча ва инглизча, Лейпцигда — немисчада нашр этилган. 13) «Фаслу-л-хитоб мин калом амиралмўъминин Умар б. ал-Хаттоб» («Мўъминлар амири Умар б. ал-Хаттоб сўзларидан парчалар») — Хоразмшоҳ Отсизнинг ўғли Абул Фатҳга бағишланган. Туркияда, Аё-Сўфия ва Станбул дорилфунуни кутубхоналарида сақланади. 14) «Тухфату-с-сидк ила-с-содик мин калом амиралмўъминин Абу Бакрас-Сиддик» (Мўъминлар амири Абу Бакр Сиддик сўзларидан терилган тухфа), шеърини қисмлари форсчада, Аё-Сўфия ва Қўниё кутубхоналарида сақланади. 15) «Унсу-л-лаҳфон мин калом имом алмўъминин Усмон б. Аффон» («Мўъминлар имоми Усмон б. Аффон сўзларидан ғамгинларга юпанча») — Хоразмшоҳ Отсизнинг невараси Абул-Қосим Махмудга бағишланган.

Саид Нафисий ёзишича, юқоридаги тўрт халифанинг хикматли сўзлари жамланиб, «Уқуду-л-жавоҳир ва нуҷум-уз-завоҳир» («Дур шодалари ва порлоқ юлдузлар») тўпламини ташкил этган. Рашидиддин Ватвотнинг бадий санъатларга бағишланган энг йирик асари «Ҳадоийку-с-сеҳр ва дақойику-ш-шеър» («Сеҳр боблари ва шеър нозикликлари») номли илмий-назарий тадқиқотидир. Бу асарда тарсаъ, тажнис, мақлубот, раддул-ажуз, ийнат, тадминул муздавиҷ, истиро, хусну-л-маглаъ, хусну-л-мактаъ, ал-мадҳа-л-муважжаҳ, мураъата-н-назир, муҳтамил ли-дид, илтифот (лутфлар), ийхом, ташбиҳот каби Шарқ шеърятининг нозик шеърини санъатлари пайгамбарлар ва атоқли шоирларнинг хикматли сўзлари ва шеърлари намунаси билан кўрсатиб берилади.

Маҳкам АНДИЖОНИЙ
таржимаси

БАДИА

Алишер Навоийнинг маънавий устози Фариддин Аттор машҳур «Мантуқ ут-тайр» асарида Хожа Аҳмад Яссавийни «Пири Туркистон» деб атаб, унинг шахси ва ижодига юксак баҳо берган эди.

Халқларимизнинг ёруғликка чиқиши, жаҳолатдан қутулиб, эрк ва маънавий камолот сари юксалиши учун жон куйдирган буюк алломаларимиз номлари ва асарлари шу вақтга қадар ноҳақ қораланиб, таъқиқланиб келди. Ғариб-камбағалларни, етим-есирларни ҳимоя қилиб, мол-дунёга ўч золимларни қоралаган буюк Туркистон мутафаккири Хожа Аҳмад Яссавийни сохта олимларимиз шу вақтгача бойлар, эзувчиларга хизмат қилган реакцияон шоир деб, ноҳақ равишда айблаб келдилар. Даҳрий олимлар ва бошқалар «Аҳмад Яссавий ҳукмрон синфлар манфаатини кўзлаб, халқни итоатга, тарки дунёчиликка чақирди», деб ёздилар. Аслида Аҳмад Яссавий «турли-турли кийганлар, турли-турли еганлар, дунё-маним деганлар, тамуғ ичра ётмишлар», деб, мол-дунёга ўч ҳоким синфларни қоралади.

Алишер Навоий «Насойимул-муҳаббат» («Севги шаббодалари») асарида халқни ҳақ йўлга бошлаган азиз-авлиёларнинг кўпчилиги, жумладан мутасаввиф, сўфийлар [покиза яшовчилар, маъносида] турли ҳунармандчилик билан шугулланиб, ҳалол меҳнат қилиб кун кечирганликларини алоҳида таъкидлайди: «Ҳар ойна [қосиб-оллоҳнинг дўсти] мазмуни билан кибори машойих баъзи санъат [ҳунар]ларга иштиғол қилибтурлар. Шайх ул-машойих Абу Саид Харроз эрдиким, аларни машойихи қамар ус-сўфия дебтурлар... алар замонаси машойихининг яғонаси эрмиш, пичоқчиликка мансубдур. Ва шайх Абул Аббос Омулийким, ўз замонасининг Қутби ва Фаввоси

эрмиш ва султони тариқат шайх Абу Саид Абул-Хайрнинг ҳирқа пири эрмиш, қассоблик қилибдур. Ва шайх Иброҳим Ожарий ҳишт улабдурлар ва Мирчан софолфурушки, Хурсон элининг пири эрмиш, дошгарлик қилибдур...»

Алишер Навоий улўғ машойихлар, пайғамбар Муҳаммад алайҳиссаломнинг издошлари Увайс Қароний, Зуннун Мисрий, Иброҳим Адҳам, Жунайд Бағдодий, Муҳаммад ал-Ғаззолий, шайх Нажмиддин Кубро, Хожа Юсуф Ҳамадоний, Жалолиддин Румий, Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувоний каби алломалар қаторида Хожа Аҳмад Яссавий тариқатига юксак баҳо беради.

«Девони ҳикмат»да айтилишича, Аҳмад Яссавий етти ёшга тўлганида буюк мутасаввиф авлиё Арслон Бобнинг назарига тушади. [«Хурмо бериб, бошим силаб, назар қилди»]. Аввалроқ хаёлан, руҳан пайғамбар Муҳаммад Мустафонинг ўзи Аҳмад Яссавийга оқ фотиҳа беради [«Фарзандим деб, ҳақ Мустафо улўғ берди»]. У хаёлан кўкка учиб, Арши аълога етишади [«Арш устида номоз ўқуб, тизим буктум»]. Аҳмад Яссавий ҳикматларида «ҳа-ҳу» деб, жазавага тушувчи, маддоҳ, сохта сўфийлар, «ялғон ошиқ»лар кескин танқид қилинади. Ҳақиқий, илоҳий ишқ пинҳоний, увайсий эканини уқдиради [«Ҳақни топган ўзи пинҳон, сўзи пинҳон»]. Баъзи ўринларда шоир Худои Таоло номидан гапириб, халқ оммасининг этиқодсизлиги, маънавий мудроқлиги учун кескин танқид қилиб, золимларнинг иши ривож топишига ўз айбдорлигини айтади.

Аҳмад Яссавий ҳикматларида шарият, тариқат, маърифат мақомларига етишиш йўллари, руҳий оламни поклаб, охиратга ёруғ юз билан бориш ҳақидаги юксак ғоялар тараннум этилади:

Атоқли мутасаввиф Юсуф Ҳамадоний шоғирдлари орасида тўрт киши тариқат илмида юқори мақомларга эришдилар. Навоий ёзганидек, Хожа Юсуфнинг «Асҳоби» (суҳбатдошлари) орасида хулафоси (ўринбосарлари) тўрт киши эрдилар: Хожа Абдуллоҳ Барқий ва Хожа Ҳасан Андақий ва Хожа Аҳмад Яссавий ва Хожа Абдулҳолик Ғиждувоний... Хожа Юсуф вафотидан сўнгра бу тўрт кишидан ҳар бири иршод (ҳақ йўл — М.М.) ва даъват мақомида эрмишлар. ... Чун Хожа Аҳмад Яссавий Туркистон сари азимат қилди, барча асҳоб (суҳбатдошлари) ва иродат аҳлини (шоғирдларини) Хожа Абдулҳолик мутабаатиға (ихтиёриға) далолат қилди». Навоий яна «Насойим...»да ёзишича, «Хожа Аҳмад Яссавий — Туркистон мулкининг шайх-ул-машойихидур. Мақомати олий ва машҳур, каромати матоволий ва номақсур (қусурсиз) эрмиш.

Хожа Аҳмад Яссавийнинг ботиний жозибаси шунчалик эдики, ҳатто Туркистон подшоҳининг ўғли Қутбиддин Ҳайдар болалигидан Аҳмад Яссавийни пир тутиб, подшоҳ саройидаги зеб-зийнат ва ҳашаматлардан қочган. Отаси — подшоҳ уни дарवेशликдан қутқазиб, уйлантиришга уринганида кучи етмаган. Қутбиддин пири ҳузурига қочиб кетаверган. Хожи Туркистон подшоҳи Аҳмад Яссавийни охафи қилишга журъат этолмай, ўғлини тангри паноҳига топширган. Аҳмад Яссавий ҳузурига тарбият ва камол топган Қут-

биддин кейинчалик устози таклифи билан Хуросонга бориб, у ерда оламга машҳур устоз, валий бўлиб етишган.

Хожа Аҳмад Яссавийнинг иниси Иброҳим ота ҳам авлиё бўлиб, унинг ўғли Исмоил ота ҳам «хожанинг муриди ва назар қилғонидур». Яссавий вафотидан (ҳижр. 562 — мил. 1166) сўнг шоғирдлари ва издошлари Ҳақим ота (Сулаймон Бағирқоний), Исмоил ота, Занги ота, Чўпон ота, Халил ота, Хожа Баҳауддин ва бошқалар унинг элпарварлик тариқатини давом эттирдилар. Унинг таълимоти Туркистондан ташқариларга чиқиб, Хуросон, Озарбайжон, Кашмир ва Кичик Осиёда ҳам издошларини топди. Туркияда йирик мутасавуф шоир Юнус Имроъ ҳам Яссавий тариқатининг ёрқин давомчисидир.

Шарқ халқлари тарихи ва маданиятининг ихлосманд мухлиси ва тадқиқотчиси Евгений Березиков ёзган бадида Аҳмад Яссавийнинг ўн бир исми ҳақида гап боради. Эҳтимол, бу тўғридир. Аъмо Туркияда чиқадиган «Туркистон» ойномасида босилган Аҳмад Яссавий муҳрида унинг ўн бир исми эмас, балки Пайғамбар Алайҳиссаломдан бошлаб, «Аҳмад» исмли буюк авлиёларнинг муборак номлари келтирилган. Шунга қарамай, Евгений Березиков бадиасида асосий манбалар тўри кўрсатилган.

ТАРЖИМОНДАН

Каломи Шарифда Аллоҳнинг минг битта исми борлиги айтилади. Муҳаммад пайғамбар саллаллоҳу алайҳи-вассаламининг олти юз исми бор экан. Урта Осиёда ва бутун дунёда машҳур азиз-авлиёлардан туркистонлик Аҳмад Яссавийнинг табаррук ўн бир исмини ёд этишади. Исломи динида табаррук номлар беҳудага айтилмайди. Бу муборак исмларда теран рамзий маънолар бор.

Зеро, инсонлар ўзига берилган исмлар билан дунёдаги барча жонли ва жонсиз мавжудотлардан фарқланиб туради. Исмларда эзгу ниятлар ёхуд хашаки ҳою-ҳаваслар акс этади. Қадимги Юнонистон донишмандлари «Исм — қисматдир», деб бежиз айтишмаган.

Баъзи исмлар ўша инсоннинг тириклигидаёқ унутилиб кетади, баъзи табаррук исмларни эса асл фарзандларига инсониятнинг ўзи беради. Бизнинг замонамизгача етиб келган қадимий бир муҳрда туркистонлик авлиёнинг ўн бир исми наъш этилган.

Қул Хожа Аҳмад ибн Иброҳим ибн Маҳмуд ибн Ифтихор ибн Исҳоқ ҳазрати Султон-ал-Орифин-Аҳмад Яссавий тарих олдиде, халқ олдиде ва Аллоҳ Таоло назарида қандай хислатлари ва маънавий-маданий мероси билан бунчалар азизу мукаррамлик топди?

Алишер Навоий «Насойим ул-муҳаббат»да ёзишича, Хожа Аҳмад Яссавий «Мақомати олий ва мушҳур, каромати матоволий (кароматгўйлиги юксак) ва номақсур (чексиз) эрмиш. ...Имом Юсуф Ҳамадонийнинг асҳобиндур».

Аҳмад Яссавий Туркистоннинг Чимкент кенти яқинида, Сайрам қасабасида таваллуд топган. Отаси Иброҳим ибн Маҳмуд Ифтихор шажараси пайғамбар Муҳаммад алайҳиссаломнинг қизлари Фотима авлодидан, ўн биринчи бўғинда авлиё шайх Исҳоқ Бобога туташгандир. Аҳмад Яссавийнинг онаси Қорасоч ойим иродали, доно ва гўзал аёл эди. Шайх Иброҳим ва

Қорасоч ойимнинг ҳурмат ва нуфузи баланд эди. Туркистонда, Сайрамда ҳозиргача Иброҳим ва Қорасоч мазоридан зиёратчиларнинг қадами узилмайди.

Аҳмад Яссавий манокӣб (ҳаётнома)ларида унга етти ёшлик чоғида туркий халқларнинг авлиёларидан Арслон Бобнинг назари тушгани айтилади. «Девони Ҳикмат»да ҳам шу ҳақда далолат бор:

**Етти ёшда Арслон Бобға қилдим салом,
Ҳақ Мустафо амонатин қилинг инъом,
Ушал вақтда минг бир зикрин қилдим тамом,
Нафсим ўлуб ломаконға оштим маном.**

Ривоятларга кўра, расули акрам Муҳаммад алайҳиссалом 63 ёшида фоний дунёдан боқий дунёга рихлат этиш олдидан асҳобларини чақириб: «Қай бирингиз омонатини (ислом дини рамзини) келгуси издошларимга етқизгайсиз?» — деб сўраганлар. Шунда авлиё Арслон Боб бу юмушни зиммасига олган. Ривоятга кўра, ўша пайтда сайёҳ дарвеш (қаландар) Арслон Боб уч юз ёшга кириб, дунёдаги ўттиз уч хил дин билан танишиб, шулар орасидан ислом динини танлаган экан. Пайғамбар шундан сўнг омонатини Арслон Бобға топшириб, кўнгиллари тинчигач, Аллоҳ ҳузурига йўл олган экан. Орадан 500 йил ўтганида ҳазрати Арслон Боб чўлда кетаётиб, етти ёшли Аҳмад Яссавийни учратган. Гўдак Аҳмад авлиё Арслон Бобни таниб: «Устоз, менинг омонатини беринг!» — деб сўраган экан.

Ушбу ривоятда теран мажозий маъно бор. Ҳазрати Арслон Бобни бошқа биров эмас, гўдак Аҳмад Яссавий учратгани ва уни таниб, эътиқод ва иймон юкини келгуси авлодларга етказишдек оламшумул вазифани зиммасига олгани бежиз эмас, албатта. Бундай шараф кўнгли пок ва Худо йўлида бегараз жасоратлар кўр-

сатувчи валий одамларга насиб этади. Кўнгилни поклаш учун инсон айниқса ўзидаги сонсаноксиз иллатлардан қўтилмоғи зарур. Бунинг учун одам ўзи билан ўзи олишмоғи, нафс ва ғараз, кибру ҳаво, таъмағирлик аждарларини енгмоғи зарур. Ўз-ўзига аёвсиз танқидий назар билан қараб, ўзига қатъий таънао дашномлар бермоғи даркор.

**Нодонларга эсиз сўзим, ҳайф ҳикмат,
Одамман деб белин боғлар, қани ҳиммат!
Дунё учун бир-бирига қилмас шафқат,
Золимларга асир бўлуб ўлдум мано.**

**Золимларни шиква қилма, золим — ўзунг,
Хўюнг — риё, таъсир қилмас халққа сўзунг.
Дунё молини тўпо бердим, тўймас кўзунг,
Ҳовосларни Сижоин ичра солдим мано.**

«Девони ҳикмат»да айтилишича, ёш Аҳмад пири Арслон Бобни дафн этгач, дунё кезиш учун олис йўлга отланади. Исломи динининг Шарқдаги маёғи Бухорои шариф Аҳмаднинг ўзига тортар эди. Оврүполиклар ўша вақтлардаёқ бу шаҳарни иккинчи Румо (Рим) деб атардилар. Бухорода замонасининг энг буюк алломаларидан шайх Юсуф Ҳамадоний шогирдларига сабоқ беради. Уни зиёрат қилишга Бухорога етти иқлим дарвешлари эзлаб келар эдилар. Сўфийлар устози Юсуф Ҳамадонийнинг шогирдлари бениҳоя кўп эди.

Исломи динида сўфийлик оқими, дарвешлар пайгамбар замонидаёқ вужудга келган. Сўфийлар шариат қондаларини ўрганиб, бу билан чекланмай, яна маърифат ва ҳақиқатга, ҳаққа етишга интилар эдилар. Сўфийларнинг тариқатида зуҳд ва тақвога катта эътибор бериларди. Зуҳд ва тақво — кўнгилни фоний дунё гуноҳларидан, ғараз, тамаларидан тозалаш ва Худо буюрганга амал қилиб, Аллоҳ манъ этган ишлардан сақланиш, демакдир. Сўфийлар фикрича, илоҳий ишқ ҳар қандай ғаразли манфаатлардан холи бўлиши зарур. Тасаввуф таълимотига кўра, борликдаги ҳамма хилқатларда, хусусан, одамзотда ҳам илоҳий зарралар бор, сўфийнинг мақсади — кўнглидаги илоҳий зарраларни узоқ ва машаққатли покланиш йўлидан бориб, яна Аллоҳга қайтаришдан иборат.

Аммо сўфийлик оқимлари яхлит, бир бутун ва бир хил эмас, балки турличадир. Зиддиятли фикрлар ранг-баранглигидан иборатлиги туфайли у ўз тараққиёти давомида кўп машаққатларга, қийинчиликларга учради. Айниқса, уларнинг Аллоҳ жамолига муяссар бўлиб, унга қўшилиб кетиш ҳақидаги таълимоти жуда катта куфр, осийлик, шаккоклик саналарди. Ҳаққа етишиш деган тушунча ҳам турлича талқин этиларди. Ана шундай куфру гуноҳга ботган мутасаввифлардан бири Мансур Ҳаллож шариат қозилари, исломи дини арбоблари ва халифалик томонидан таъқиб этилди. Гап шундаки, кимлардир шайх Ҳусайн Мансур Ҳаллож ҳар кеча ўз уйида шогирдлари, издошларини тўппал, ўзини Худо чоғлаб, шубҳали сўхбатлар қилар экан, деган қақув етказган. Шу қақувга биноан соқчилар унинг уйини ўраб, олиб ҳамма сўхбатдошларини ҳибс этиб, Бағдод зиндонига қамашган. Биринчи сўроқ пайтидаёқ шайх Ҳусайнни шогирдлари Худо даражасида биламиз, унга сажда қиламиз, у само сирларини бизга ўргатади, деган кўфр гапларни айтишган. Бу гапларни Мансур Ҳаллож рад этиб: «Мен ўзимни Худо ёки пайгамбар деб билишимдан Худонинг ўзи асрасин!» — деган экан. (Алишер

Навоий «Тарихи анбиё ва ҳукамо» асарида ёзишича, Жунайид Бағдодийнинг эшигини тақиллатган Мансур Ҳаллож «Кимсан?» деган саволга «Ҳақман» деб жавоб берган. Жунайид Бағдодий унга: «Сен ҳақ эмассан, лекин Ҳақни билурсан», — деган экан. — М. М.) Хуллас, Мансур Ҳалложга оғир айб қўйилиб, мақтал (эшафот) майдониغا олиб борилган. Муслмонлар йўлда уни тошбўрон қилганлар. Шайх уларнинг бу ишидан ғазабланмай: «Эй, Худо, булар не қилаётганини ўзлари билмайди, уларни кечиргин!» — дейди. Шайхнинг бир қўлини чопиб ташлаганларида, у: «Занжирбанд одамни қўлидан жудо қилиш осон, лекин фозиллигини тортиб олиш жуда мушукул санъатдир!» — дейди. Жаллод Ҳалложнинг яна бир қўлини чопиб ташлагач, у тирсақларидаги қонни бир-бирига суртиб: «Аллоҳга ишқимнинг исботи учун қоним билан таҳорат қилмоқдаман!» — дейди. Сўнг у қонли тирсагини яноғига суртиб: «Одамлар мени қўрқувдан ранги оқарди, демасин, бу дунёни қизарган юз билан тарк этмоқдаман!» — дейди. Шайхнинг оёқларини ҳам кесиб ташлагач, у истеҳзо билан: «Менинг яна икки таянчим бор — бири менинг Худога ишқим, иккинчиси — Худонинг менга бўлган ишқи!» — дейди. «Мана шулар охиратда менга таянч бўлғуси, шу таянчларимни чопиб ташлаш қўларингиздан келмас!» — дейди. Мансур Ҳаллож шундай фожиона қатл этилди. (Навоий ёзишича, «Шайх Шублий дебтурлар: «Улча ул (Ҳаллож) деди, мен ҳам дерман, Аммо мени телбалик куткарди ва ани ақл гирифтор қилди» — М. М.).

Аммо Ҳаллож таълимоти тез унутулиб кетмади. Издошлари унинг шухратини жаҳонга ёйиб, ҳақиқат байроғига айлантиришди. Ҳалложнинг ана шундай издошларидан бири, машойихлар устоди Хожа Юсуф Ҳамадоний эди. (Навоий ёзишича, Бухорода улкан тасаввуф мактабини яратган Юсуф Ҳамадонийнинг минглаб шогирдлари орасида Аҳмад Яссавий, Хожа Абдуҳолиқ Ғуждувоний, Абдуллоҳ Барқий, Ҳасан Андақий ва бошқалар бор эди — М. М.).

Аҳмад Яссавий «Девони ҳикмат»да тасаввуф пири Мансур Ҳаллож аҳволини бундай байтларда шарҳ этади:

**Айтмагил «анал-ҳақ» деб, кофир бўлдунг
Мансур деб,
Қуръон ичра булду деб, ўлдурдилар тош
отиб.**

**Ривоятлар битилди, ҳолин ани билмади,
Мансурдек авлиёни қўйдилар дорға осиб.**

**Кулин кўкка совурди, этиб дарёга солди,
Завқ дарёси мавж урди, оқди дарё қайношиб.**

**Ушал куни ул дарё қилди афгон вовайло,
Ошиқларга, Худоё, қилғил дийдоринг насиб...**

Бундай фикрларга келиш учун Аҳмад Яссавий узоқ ва машаққатли муридлик — шогирдлик йўлларини босиб ўтди ва сўфий-дарвешлар пирига айланди. Юқорида айтганимиздек, Аҳмад Яссавий шайх Юсуф Ҳамадонийга шогирд эди.

Етти иқлимга доғи кетган Юсуф Ҳамадоний 95 йил умр кўриб, 38 марта Мовароуннаҳр ҳудудидан пою пиёда Каъба зиёратига борган эди. Юсуф Ҳамадонийни пир тутган муридлардин 213 таси машҳур шайхлар бўлиб етишиб,

Бухородагина эмас, балки Дамашқ, Ҳирот, Марв, Бағдод ва Қоҳира шаҳар, вилоятларида софлик, сўфийлики тарғиб қилар эдилар. (Юсуф Ҳамадоний ҳақида Навоий «Насойим ул-муҳаббат»да бундай ёзади: «Олим ва имоми раббоний ва орифи соҳиб-аҳвол, ва-л-мавоҳибу-л-жазила ва-л-каромат ва-л-мақомо ту-л-жайила. Ибтидода Бағдодга борди ва шайх Абул Исҳоқ Шерозий мажлисида мулозимат қилди ва иши юқорилашди ва ...фиқҳ илмида ва ўзга улумда, хусусан, назар илмида фоиқ бўлди... Тасаввуфда интисоби шайх Абу Али Фарюмадийгадур ва дебтурларки шайх Абдулла Жувайний ва шайх Ҳасан Симноний билан суҳбат тутубтур».) Аҳмад Яссавий мазкур шайх Юсуф Ҳамадоний шогирдларидан ва хулафоси (ўринбосарлари)дан эрди: «Шайх Юсуф Ҳамадоний шогирдлариға тасаввуф, ҳаққа етишиш сирларини ўргатар экан, ёмон ишлардан тийилиш, тавба-тазарру, сабот ва сабр, софдиллик, фақирлик, ва дунё (молу мансаб)дан этак силкиш фазилатлариға эътиборни қаратди.

Шайх Ҳасан Басрийнинг ривоят қилишича, бир куни расули акрам яқин хулафосидан Али ибн Абу Толиб, Абу Бакир Сиддик, Умар ибну-л-Хаттоб, Усмон ибну-л-Аффон ва Онас ибну-л-Маликини ҳузурига чорлаб, уларга Куръоннинг 13, 18, 33-суралари асосида зикр пайтида Аллоҳни қандай шарафлаш сирларини ўргатган. Мутасаввифлар шариат, маърифат мақомларидан ўтгач, ҳақ-ҳақиқатга яқинлашадилар. Юсуф Ҳамадоний айтишича, пайғамбар Мухаммад алайҳиссалом шогирдлари ила дуруд ва зикр пайтида хонақоҳ эшиги ёпиқ турган. Баъзилар айтишича, хонақоҳ эшиги очик эди, аммо ичкари қоронғу эди...

Мутасаввифлар фақир киши панада, дегандай, бирор нарса тамъида у ёқ-бу ёққа бош эгиб бормайдилар. Улар ўзларини садаф ичидаги гавҳарга ўхшатадилар. Ҳеч нарсадан тамалари йўқлигидан ҳирқа (чопон)ларининг энглари жуда узун бўлиб, қўллари беркинган бўлади.

Шундай қилиб, Аҳмад Яссавий йигирма ёшигача Бухорода ва бошқа шаҳар, вилоятларда илм-маърифат ўрганди. Узида барча инсонларга хос хилма-хил иллатлардан қутулишга интилди:

Пири муғон Ҳақ Мустафо бешак, билинг,
Қайда борсанг васфин айтиб, таъзим қилинг.
Дуруд айтиб, Мустафоға уммат бўлинг,
Ул сабабдин олтиш учда кирдим ерга.

Ун тўққизда етмиш мақом зоҳир бўлди,
Зикрин айтиб, ичу тошим Тоҳир бўлди,
Қайда борсам Хизр бобом ҳозир бўлди,
Ғавс-ул-ғиёс май ичурди, тўйдим мано.

Ешим етди йигирмага, ўтдим мақом,
Биҳамдиллоҳ, пир хизматин қилдим тамом,
Дунёдаги қурту қушлар қилди салом,
Ул сабабдин ҳаққа ёвуқ (яқин) бўлдим мано.

Аҳмад Яссавий мутасаввифлар қондасига кўра, илм-маърифат ҳосил қилиб, иршод олганидан кейин ҳам фақирлик йўлини танлаб, бирор ерда муқим уй-жой қилмай, шаҳарма-шаҳар, қишлоқма-қишлоқ юриб, халқни ва ҳукмдорларни иймон, эътиқодга, инсоф-диёнатга, мардлик-эранликка даъват қилган.

Эй беҳабар, ишқ аҳлидин баён сўрма,
Дард истагил, ишқ дардига дармон сўрма.
Ошиқ бўлсанг, зоҳидлардин нишон сўрма,
Бу йўлларда ошиқ ўлса товони йўқ.

Зоҳид бўлма, обид бўлма, ошиқ бўлғил,
Меҳнат тортиб ишқ йўлида содиқ бўлғил,
Нафсни тийиб, даргоҳига лойиқ бўлғил,
Ишқсизларни ҳам жони йўқ, имони йўқ.

Бу ерда Аҳмад Яссавий зухд, тақвони юзаки тушунган, илмига амал қилмайдиган зоҳидларни қоралайди. (Кейинчалик Навоий ҳам ана шундай юзаки зоҳидларни қоралаган — М. М.). Аслида сўфийлар орасида ҳам ўзларини авлиё кўрсатиб, софман деб мақтаниб, нопок ишлар қиладиган риекорлари ҳам оз эмасди. Хожа Аҳмад Яссавий «Ҳикматлар»ида маънавий устози Арслон Боб сўзларини эслатиб, ана шундай тамагир диндорларни қаттиқ қоралайди:

Толибман деб айтурлар, валлоҳ, биллоҳ,
ноинсоф:
Номаҳрамға боқарлар, кўзларида йўқ инсоф.
Киши молин еюрлар, чун диллари эмас соф,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.
Пир хизматин қилдик деб, толибман деб
юрарлар,
Ебон ҳаром-ҳаришни, кўлбориға урарлар,
Кўзларида нами йўқ, халқа ичра кирарлар,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

«Девони ҳикмат» асосида Яссавий ҳаётини ўрганиш шуни кўрсатадики, Қул Хожа Аҳмад фақат йирик дин арбоби бўлибгина қолмай, ажойиб шоир ва буюк мутафаккир, файласуф ҳамдир. Унинг ўз атрофидаги ҳаёт муркабликлари ва зиддиятлари ҳақидаги кузатишлари ғоят нозик ва теран мушоҳадаларга бойлиги билан ажралиб туради. Бир замонлар гуллаб-яшнаган, илму урфон юксакликка етишган Бухорода ҳам, унинг атрофларида ҳам шоҳлар ва ҳокимлар, вазирлар ва ҳатто олимлардан ҳиммат, маърифат, инсоф-диёнат йўқолиб бораётгани шоирни қаттиқ ташвишга солади.

Дунё менинг дегонлар, жаҳон молин олгонлар,
Каркас қушдек бўлбон ул ҳаромға ботмишлар.

Аҳли дунё халқимизда саховат йўқ,
Подшоҳларда, вазирларда адолат йўқ,
Дарвешларнинг дустига ижобат йўқ,
Турлук бало халқ усига ёғди, дўстлар.

На онода раҳм қолди, на отода,
Оға-ини бир-бириға можарода,
Мусулмонлик даъво қилур, ичар бода,
Мастлик билан қариндошин топди, кўрунг.

Нокас, хасис, беდიёнат қуллар ҳоким,
Моуманлик ҳаддин ошиб бўлди золим,
Халқ ичинда хор бўлдилар дарвеш, олим,
Ҳимояти халқни кофир бўлди, кўрунг...

Кўриниб турибдики, Аҳмад Яссавий таркидунё қилган ҳужранишин эмас, балки ҳаётнинг барча ноҳақликларидан, барча ижтимоий ҳодисалардан тўлқинланувчи нозик қалб эгиси, руҳан бой, комил инсон эди. Тарихдан маълумки, Аҳмад Яссавий халқ орасида катта шуҳрат топган, камбағал, ғарибларнинг ҳимоячиси эди. Бухорода пири-муршиди Юсуф Ҳамадоний қазо қилгач, халифаларидан энг етуги сифатида солиқлар (сулук) етакчиси бўлиб қолди. (Кейинроқ, Яссавий ғойибот давлатига

кўра, шогирдларнинг мутобаатини (тобеълигини) Хожа Абдухолик Фиждувонийга қолдириб, ўзи Туркистонга кетади — М. М.) Ҳаётнинг барча тамаларидан, ғаразларидан узоқликда, покдомонликда Хожа Аҳмад ҳаққа етишган валиилардан эди. У энг кўп обрў, шуҳрат орттирган пайтларида ҳам фақирона кийинар, ғарибларча еб-ичар, аввалгидан кўпроқ тиловат ва ибодат қилар эди.

Аммо ўша замонларда ҳам руҳонийлар орасида бадавлат муридлар ҳисобига мол, дунё орттирадиган тамагир шайхлар, пирлар топилар эди. Аҳмад Яссавий ана шундай риёкор шайхларни кескин танқид қилади. Хожа Аҳмаднинг бизгача етиб келган «Расоил» («Рисола-лар») асарида бундай фикрларни ўқиймиз:

«Охир замон келганида шундай осий ва хофий шайхлар чиқадуриқ, алар шайтонга алайҳи-лаънага устозлик қилурлар, барча халқ уларга (ипсиз) боғланур ва алар фирибгарлик ва муридларни овлаюрлар. Ушал осий шайхлар муридларидан мол-пул ундирурлар ва аларнинг кўнгиллари куфру залолатдин кутуллолмас. Андоқ пирлар кофир ва золимларга хайрихоҳ бўлурлар ва совға-салом бермаганларни писанд этмаслар ва алар учун шариат қонунларининг қадри сариқ чақача бўлмас. Андоғ пирлар номаҳрам аёлларга кўз олайтурурлар ва гуноҳ ишлар қилурлар ва яна Худои Таоло марҳаматига умид боғлаюрлар. Андоғ пирлар чин шайхларга нафрат билан қарарлар, аларнинг шогирдлари залолат-ойин ва ўзлари оин бўлурлар. Ва яна алар хорлик ва кўзда ёш ила муридларининг уйларига бош уриб, хайр-садақа талаб қилурлар ва агар муридлари алар тилаган нарсаларни бермасалар, сўкиб, қарғаб, «сендан юз ўгурурман, Худо ҳам сендан юз ўгирур, деб дўқ ва пўписа қилурлар».

Аҳмад Яссавий «Расоил» асарида қодир холикқа ҳам, ожиз ҳалойиққа ҳам садоқатли, Худо суйган чин сўфийлар ва шайхлар қандай йўллардан бориши зарурлигини тушунтириб шундай ёзади: «Чин шайх олган садақаларини шунга эҳтиёж сезган муҳтожларга ва ғарибларга улашур. Мабодо олган садақаларини ўз нафсига ишлатса, ит теккан таомдай ҳаром бўлур. Агар закотга олган матоҳидан либос тикиб, ўзи кийса рўза-намози Худо даргоҳида қабул бўлмас. Агар шайх олган садақаларини ўзи еса, охиратда Ҳақ-Таоло унга дўзахда турли азоблар берур. Андоғ шайхларга қўл берган муридлар ҳам кофир бўлурлар. Охир замонда мундоғ лаънаткарда шайхлар кўпаюр; улар кўзгаган ғалаёнлар Дажоҳол ғалаёнидан ортиқ бўлур. Мундоғ шайхлар шариатга ва тариқатга ва ҳақиқатга ва маърифатга хиёнат қилурлар...»

Аҳмад Яссавий ҳикматлари ва ўғит-насиҳатлари шогирдларга ва барча ҳалойиққа тез етиб борар ва таъсир кўрсатарди. Чин мусулмон шайхлар ва сўфийлар шоирга хайрихоҳлик ва эҳтиром билан қарар эдилар. Хожанинг «Расоил» каби асарлари Бухородагина эмас, балки Урта Осиё ва ундан ташқарида ҳам кенг тарқалган эди. Тарихчилар гувоҳлик беришича, Қуръони карим ва Сунна-пайғамбар ҳадисларидан кейин Аҳмад Яссавий ҳикматлари кўп шуҳрат топган эди. Бу асарларида Хожа руҳоний устоз-пир бўлибгина қолмай, муридларидан ташқари, барча давлат арбобларига муносиб, ҳалол ва адолатли яшаш йўлларини ўргатарди. Шеърӣ ҳикматларида Орифлар султони халқ ҳаётига доир барча долзарб, муҳим муаммоларга фаол муносабатини билдирарди. Хусусан, шоир мусул-

монларга ғайри миллат вакилларига ҳам озор берманг, деган пайғамбар сўзларини эслатарди.

**Суннат эрмиш, кофир бўлса берма озор,
Кўнгли қаттиғ дилозордан худо безор.**

**Бу дунёда югрук отға минғучилар,
Ҳарб кунида муборизлик қилғучилар,
Олмос-пўлод қилич-қурни чорғучилар
Ажал келса бегу хонни қўйма эрмиш.**

**Банда неча ёш яшаса ўлмаги бор,
Кўрар кўзга бир кун туфроғ тўлмаги бор.
Бу дунёда сафар қилгон келмаги бор,
Охиратға сафар қилгон келмас эрмиш.**

Бундан 800 йил муқаддам валиилар султони Аҳмад Яссавий шундай оддий ва доно сўзларни айтган эди. Ул зот бу сўзларни замондошларига қарата айтган бўлса ҳам, бу сўзлар бизнинг кунларда ҳам замонавий жаранглайди. Ҳар қандай куч-қудрати, мол-давлати бўлса ҳам, охири бир кун ўлишини билмаган одамлар ўзаро низолашадилар, мол-дунё талашадилар, Қорабоғда, Осетияда, Фарғонада, Уш ва Ўзганда, Болтиқбўйида хунрезликлар қиладилар. Утган 800 йил давомида инсониятнинг заррача ақли ўсмаганга ўхшайди. Аслида бу ёвузликларни халқларни алдайдиган дажджисифат «рахнамо-лар» уюштирадилар. Аммо, ўзгаларни алдаб, мол-дунё йиғувчи баднафслар ҳам халқ орасида камми? Шундай кезларда Хожа Аҳмад Яссавий ҳикматларига қайта-қайта мурожаат этиш эҳтиёжи сезилади.

Хожа Аҳмад Яссавий шеърларидагина эмас, амалда ҳам адолатли ва мардона иш тутар эди. У Бухорода чексиз муридлари, шогирдлари орасида ҳурмат-иззатда яшаётганига қарамай, илохий даъват билан ёлғизликини ихтиёр этди ва Туркистон сари отланиб, Ясси шаҳридаги мазорда ер остига кириб яшади. Ривоятларга кўра, Аҳмад Яссавий ўз устозлари Арслон Боб ва Юсуф Ҳамадонийнинг ҳам устози бўлган, шариат ва ҳақиқатда энг комил инсон — пайғамбар Муҳаммад алайҳиссалом 63 ёшда вафот этганига мотам туттиш учун шу ишни қилган, дейдилар. Ҳикматларда ҳам шунга яқин фикр бор:

**Олтмиш учда нидо келди, қул, ерга кир,
Ҳам жонинг мен, жононинг мен, жоингни бер,
«Ху» шамширин қўлга олиб, нафсингни кир,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму!**

**Қул Хожа Аҳмад сўзлагани Ҳақни(нг) ёди,
Эшитмаган дўстларига қолсун панди,
Ғурбатланиб ўз шаҳрига қайтиб ёнди,
Туркистонда мазор бўлиб қолдим мано.**

Аслида ҳам Аҳмад Яссавий 1103 йилда туғилиб, 1166 йили вафот этган, деган фикр бор. Аммо баъзи ривоятларда уни 130 йил яшаган, дейишади (Туркияда нашр этилган мўтабар «Ислому қомуси»да Аҳмад Яссавий Бухородан 1160 йили кетгани айтилади. — М. М.).

Ривоятлар замирида ҳақиқат борлиги шубҳасиз. Азиз-авлиёларнинг моддий ҳаёти эмас, руҳий ҳаёти асосий эканини назарда тутсақ, унинг руҳи ҳамон яшаётганини эътироф этишимиз керак. Бу табаррук зотнинг валийлиги ҳам шундай ноёб ва покиза руҳ соҳиби эканлигида-ку!

Хожа Аҳмаднинг 63 ёшида Яссиди ер остига кирган вақтидан унинг ҳаётида сифат жиҳатидан янги ҳаёти бошланади. Бу ердаги ҳаёт ўзгача вақт қонуниятлари асосида кечади. Бу дунё ташвишларидан қутулиб, фақат илоҳий, руҳий оламда яшаш барчага ҳам насиб этавермайди. (Бундай олий ҳолатни Яссавий ҳадиси шарифга асосланиб, «ўлмай туриб ўлиш» («Мўта ло тамўтад») деб атайди — М. М.). Бундай одам моддий ҳаёт чегарасидан ўтиб, нури Муҳаммадийга яқинлашади. Бундай авлиё энди сўфий дарвешлардай жарангли зикр билан шуғулланмай, дилида тоат-ибодат қилади. Валий Аллоҳ жамолани ўзидан фақат жон пардасигина тўсиб турганини англайди.

Аҳмад Яссавий («Расоил»да) инсон кўрагида беш гумбаз борлигини айтади: 1) қалб ёки кўнгил (чап эмчақдан икки энлик пастда); 2) руҳ (ўнг эмчақдан икки энлик пастда); 3) сирр (қалбнинг юқорисида); 4) хофий, яъни махфийлик гумбази; 5) ихфо, яъни эзгулик гумбази. Демак, Аҳмад Яссавий руҳий оламнинг барча гумбазларини дилига жо(й) этган. Энди уни Ҳақ-Таоло билан мулоқот қилишига кундалик икир-чикир ташвишлар халал беролмайди. Донишманд «Девони ҳикмат»да шунинг учун «Ҳақнинг сўзини эмас, ўзини бил.» дейди.

**Чин ошиқлар доим тирик ўлган эмиш,
Арвоҳлари ер остига кирган эмиш,
Зоҳид, обид бу маънони билган эмиш,
Чин ошиқлар халойиқни Хизри бўлғай.**

Хожа Аҳмад Бухородан она юрти Туркистонга қайтиб, ер остидаги ҳужрага кириб яшай бошлагани хабари тез орада чўл ўлкасининг олис гўшаларигача маълум бўлди. Шу кундан бошлаб, ёшу қари бу табаррук зотни зиёрат қилиб, этагини ўпиш, ҳақ сиррини сўраб билиш учун дарёдай оқиб кела бошлади. Аммо шайх Амад улар қошига фақат онда-сонда чиқар ва ўғитларини айтар эди. Кўп вақтини ер остида тоат-ибодат билан ўтказарди. Олий руҳий олам сирларига етишигани учун у нафсидан, кибру ҳаводан кечган эди. Қуйидаги байтларида буни яққол кўриш мумкин:

**Жондин кечган чин ошиқлар дунё демас,
Нафси ўлук, об-таом ғамин эмас,
Бу дунёда суду зиён бўлса билмас,
Дунё келиб, жилва қилса боқғони йўқ.**

Айни вақтда шоир ўзини ўзгалардан устун қўймайди, валийман деб, кибру ҳавога берилмайди, аксинча, ўзига танқидий руҳ билан қарайди. Ўзини ва ўзгаларни камтаринликка қақиради.

**Йўлдин чиқиб озғонимни билмадим мен,
Ҳақ сўзини қулоғимга олмадим мен,
Бу дунёдан кетаримни билмадим мен,
Сўрар бўлса мен қул анда не қилғайман!**

Айрим манбаларда айтилишича, Аҳмад Яссавий 4400, бошқа манбаларда 9900 ҳикмат айтган дейишади (Шоирнинг ўзи девонидида «Тўрт минг тўрт юз ҳикмат айтдим, ҳақдин фармон», дейди. Иброҳим Ҳаққулов ёзишича, турк олими Комол Эраслон бу рақамни кейинги шоирлар тўқиган, деган фикрни айтади — М. М.). Бизнингча ҳам 4400 рақами рамзий маънода ишлатилган. Аслида гап шоир ҳикматларининг сониди эмас, мазмунидир.

Яссавийнинг «Рисолалари» ва «Ҳикматлари» ҳақида гапирганда, бир масалага эътибор берайлик. Аслида шоир шайх Юсуф Ҳамадоний-

дек улуғ пирлар устозлигида Бухорода (ва шоир ўзи айтганидек, устози билан юртмаюрт кезганида — М. М.) ҳаётни, араб ва форс тилларини яхши ўрганган. Аммо шеърларини фақат туркийда, халқона вазн ва оҳангларда ёзган. Аниқ, равшан, тушунарли ва теран фикрларга бойлиги учун барча туркий халқлар бу ҳикматларни қизгин кутиб олган ва суйиб, куйлаб юрган. Эҳтимол, Ясси шаҳри «Турклар пири» шаарафига Туркистон номи олиб, барча туркий мусулмонларнинг пойтахтига айлангандир? Туркистон шаҳри ҳар ҳолда орифлар султони Хожа Аҳмад Яссавий номи билан боғлиқдир.

1397—99 йилларда Амир Темур Туркистонда Яссавий мазорини обод қилишга катта эътибор берди. (Амир Темур устозлари Шамсиддин Кулол ва Абу Бакр Тойбодийдан Яссавий ҳикматларини кўп эшитган бўлиши мумкин, унинг адолат ўрнатишга жиддий киришгани бежиз эмас — М. М.) Соҳибқирон кичик мазор атрофини обод қилиб, муҳташам мақбара қурдирди. Мақбара тарҳини меъмор Ҳасан Шерозий (ёки Тарозий) чизган дейишади.

Мақбара ва мачит биноси атрофидаги иморатлар боғлари билан тўқсон гектар ерни ишғол қилади. Мақбара эгаллаб турган майдоннинг ўзи уч минг квадрат газни ташкил этади. Мақбара жуда катта пештоқ-гумбазли иморат бўлиб, эни ва бўйи 46,5×18,2 газдир. Каттакон дарвоза пештоқининг узунлиги 50 газ, арки 18,2 газ. Мақбара гумбазларига ферузаран нақшлар берилган. Марказий даҳма атрофида турли мақсадлар (тоат-ибодат, маросимлар)га мўлжалланган 35 та хосхона ва ҳужралар бор. Гумбазлар тоқининг энг баланди 41 газга етади. Мақбара ташқи деворларининг қалинлиги 1,8—2 газ, марказий даҳма деворларининг қалинлиги 3 газга етади.

Мақбара биносининг асосий пештоқи жануби-шарқ, яъни қибла томонга қаратиб қурилган. Ён тарафдаги пештоқлар шунга мувофиқ жануби-ғарб ва шимоли-шарқ тарафга қараган. Марказий даҳма гиштин гумбазининг бўйла-маси 18,2 газга боради.

Ҳазрати султон-Аҳмад Яссавий хоки устида қад кўтарган ушбу мақбарани муҳташамлиги жиҳатидан дунёда нодир саналувчи Мисрдаги Хеопс эҳромига ва Ҳиндистоннинг Агра шаҳрида шоҳ Акбар қурдирган Мумтоз-Маҳал (ёки Тож-Маҳал) мақбарасига қиёслаш мумкин. Аммо ҳар йили дунёнинг ҳамма бурчларидан Туркистонга минглаб ва ўн минглаб зиёратчилар мақбаранинг муҳташамлиги учун эмас, балки Аҳмад Яссавийнинг табаррук хотираси учун келадилар. Кейинги вақтларда Яссавий мақбараси яхшилаб таъмир этилганидан ва қирқ қулоқли дошқозон каби нодир осори-атиқалар қайтариб берилганидан сўнг бу ерга келувчи зиёратчилар оқими янада кўпайди.

Амир Темурнинг авлиё Хожа Аҳмад Яссавий мақбарасини қурдириш тарихига доир бир қанча ривоятлар бор. Бир ривоятда айтилишича, «Соҳибқирон Олтин Урда хонларини енгиб, уларнинг ерларини фатҳ этгач, мўғул хонлари билан яхши муносабат ўрнатиш мақсадида вилоят ҳокими Хизр Ҳўжа хоннинг қизи малика Тугал (ёки Тўқал) хонимга уйланишга аҳд қилган. Самарқандда келини кутиб олиш учун жуда ҳашаматли бир боғ барпо этилиб, унга «Боғи дилқушо» деб ном берилган. Тўйга ҳамма тайёргарлик тахт бўлгач, амир Темур келини кутиб олиш учун Чиноз ўрлигига, сўнг Ясси шаҳрига борган ва у ерда намоз ўқиб, Куръон тиловат қилган. Сўнг авлиё Хожа Аҳмад Яссавий мазори устига муҳташам мақбара

қуришга фармони олий берган. Машҳур тарихчи Шарафиддин Али Яздийнинг «Зафарнома»сида ҳам бу улуг воқеа ҳақида қуйидагилар ёзилган: «Ушул йили амир соҳибқирон табаррук мазор узра айланаси 130 газ ва ўқ чизиги 41 газ келадигон улкан гумбаз қурмоққа фармони олий берди». Яна шу асарда ҳазрати Хожа Аҳмад Яссавий мазоратиغا Ясси атрофидаги дала, боғ ва анҳорларни вақф қилиб, хат-васиқа ила берилгани айтилади. Яссавий маҳитининг мутавааллийси ҳазрат Дарвеш Али имомлигида хутба-намоз ўқилгач, бинокор усталар мақбара биносини қуриш учун дарҳол ишга киришдилар. Аммо эртасига эрталаб келиб қарасалар, кеча қурилган мақбара биноси ғойиб бўлибдир. Бу кун яна намоз-тиловат ўқилиб, яна бинони тикладилар. Учинчи кун келиб қарасалар бино йўқ бўлиб қолибди. Шундан сўнг уламо ва шайхлар йиғилиб, нима қилиш керак, деб маслаҳатлашдилар. Доно одамлардан бири бундай маслаҳат берди: «Азизлар, авлиё мазориди бизга йўл очилмаётганига сабаб — биз ота-боболаримиз удумларини унутиб қўйганимиздир. Аслида аждоқларимиз қонунига кўра, ишни Хожа Аҳмадининг устози ҳазрат Арслон Боб мазоридан бошлашимиз керак эди», — деб маслаҳат берди. Алқисса, бинокор усталар шундай қилишди. Улар Шавлдор қишлоғи (ҳозирги Чимкент вилоятининг Қизилқум тумани)га бориб, ҳазрат Арслон Боб мазориди чиройли сағана қуриб битказдилар. Бу билан одамлар Аҳмад Яссавий устозининг руҳини хотирлаб, зиёратчиларни ҳам севинтирдилар. Шундан сўнг улар Туркистонга қайтиб, Аҳмад Яссавий мақбарасини қуришга киришдилар. Уч йил давомида муҳташам бинони тамомлаб, ташқи деворларга ва даҳма устидаги қобирғали гунбазларга сайқал беришга киришдилар.

Пештоқини эса қуриб битказишга улгуролмадилар. Ривоятларга кўра, 1399 йили Самарқанд маликаси Бибиҳоним масжиди ва мадрасаси қурилиши бошланиб, усталар ўша ёққа чақириб олинди. (Бу ривоят кейин тўқилгандир, чунки Амир Темур ва Бибиҳоним пири Туркистон, шунингдек, ўз устозларининг ҳам пири Аҳмад Яссавий мақбарасини чала қолдириб, усталарни чақириб олиши ҳақиқатга тўғри келмайди. Бизнингча, асосий пештоқ қуриш аслида режаланмаган — М. М.). Кейинчалик, яъни 1405 йили соҳибқирон Хитойни фатҳ этиш учун ҳарбий сафарга бораётганида, Туркистон яқинидаги Утрор шаҳрида жон берди. Демак, Туркистондаги Аҳмад Яссавий мақбараси айни вақтда Шарқ Уйғониш даври давлати ҳукмдори Амир Темур замонида ҳам қўйилган нодир ҳайкал дейиш мумкин. Амир Темур ҳазрат Яссавий даҳмасига кираверишдаги эшик қошига «Остонамга мен гадо келдим — бу Аллоҳнинг бир мўминга мукофотиدير», деган битикин ёздирган.

Яссавий мақбарасидаги яна бир ажойибот зиёратчилар эътиборини тартади. Соҳибқирон Темур фармони билан масжид ва ҳонақоҳ дарвешлари ва зиёратчилар учун 60 челақ сув сиғадиган катта дошқозон ясалган. Оғирлиги 2 тонна, четининг айланаси 2,75 газ келадиган, етти хил маъдан: темир, рух, кўрғошин, қалай, қизил мис, кумуш ва олтин қоришмасидан ясалган мазкур қозон табризлиқ оҳанггар уста Абдул Азиз ибн Шарафиддин ва унинг шогирдлари қўли билан ясалган. Бу қозонга ўхшаш нодир ажойибот дунёнинг бошқа ҳеч бир диёрида учрамайди. Байрам, ҳайит (ийд) кунлари Яссавий маҳитига сон-саноксиз ибодат қилувчилар келганида, бу қозонга шу мақбара остидан чиқадиган муқаддас булоқ сувидан тўлдириб,

одамларга улашилган. Зиёратчилар кўнглиллари покланиб, касалликлардан фориг бўлиб кетишган.

Мазкур муқаддас қозоннинг ҳам бошига кўп кўргуликлар тушди. 1920 йили Туркистон ўлкасига шўролар ҳукумати келганида муқаддас қадамжоларнинг аҳволи не кечгани ҳаммага маълум. Шўролар ҳукумати Яссавий мазорини ҳам бир қанча вақт таъқиқлаб ёпиб қўйди. 1935 йилда мақбарадан муқаддас қозон Ленинградга олиб кетилиб, Эрмитаж музейига томошага қўйилди. Ниҳоят, 1989 йилда маҳаллий аҳоли ва Қозоғистон ҳукуматининг талаби билан муқаддас қозон яна ўз жойига келтириб қўйилди. Умид қиламизки, энди бу табаррук масканни то қиёматгача ҳеч ким безовта қилмайди.

Аҳмад Яссавий мазори ва масжидида ҳамиша ҳайит ва жума намозлари, рўза пайтларида тарабех ўқилади. Шарқшунос А. А. Семенов 1922 йили Яссавий масжидидаги бир жума намози пайтини мана бундай хотирлайди: «Инқилобдан сўнг, бошқа соҳалар асосий ўрин эгаллагач, марказ ва Тошкентнинг Туркистон маҳити билан алоқаларини узиб қўйдилар. (Тўғриси, бу ерда мусулмонлар йиғини манъ этилган — М. М.). Аммо баъзи пайтларда дарвешлар жума кунлари бу ерга йиғилиб, зикр қилиб туришини биз билардик. Дарвешлар йиғини одатда эрталабдан бошланади. Биз Туркистонга бир жума кун келиб, шундай зикрнинг шоҳиди бўлдим. Маҳит — мақбара гумбазлари товушини тез ва тоза тарқатиш хусусиятларига кўра, зикр овози маҳит-мақбарадан олис-олисларгача эшитиларди. Зоҳирий жиҳатдан бу йиғин «зикри арра» деб аталарди. Дарвешлар маҳит меҳроби олдида давра — халқ қуриб ўтиришарди. Улар оҳангга мос бошларини чайқаб, «Е! Ҳу!» деб қичқиришарди. Меҳроб олдида ёш пир тўрт халифаси билан Хожа Аҳмад Яссавий ҳикматларини кўйлаб зикр қилишарди.

Баъзи енгилтаъб ўқувчилар мени ўрта аср жаҳолатини ёки дарвешлар ғала-ғовурини тирилтирмоқчи, деб айбашлари мумкин. Аммо биз масихийлар черковларидаги жўр овоз диний кўшиқларни ёки шомон — парихонларнинг жазава билан сеҳрлашини эшитганимизда, ёмон ҳисларга берилмаймиз-ку? Шундай экан, минг йиллар қаъридан келган ислом аъналарини таъқиқлашга ҳеч қандай ҳаққимиз йўқ, деб ўйлайман. Дарвешлар ана шу ўзига хос зикр — кўшиқлари билан олий даргоҳга яқинлик йўлини топишади, ҳозирги тил билан айтганда — коинот билан сирлашади. Шарқда азал-азаллардан дарвешлар Худога яқин одамлар деб ҳисобланади. Урта Осиё мусулмонлари ўртасида қадимий диний маданият аъналарини тиклашга уринишларга биз хайрихоҳлик билан қарашимиз зарур.

Қамина ҳам яқинда қиш фаслида (1990 йилнинг декабрида) Аҳмад Яссавий мақбарасида ўтган халқаро бир анжуманда қатнашиш шарафига муяссар бўлдим. Ушбу анжуманда ЮНЕСКОнинг «Буюк ипак йўлидаги маданий алоқалар: Аҳмад Яссавий олами» дастуриномасига кўра, дунёнинг 25 мамлакати вакиллари қатнашдилар. Мақбаранинг муқаддас меҳроби олдида Қуръон тиловат қилинди. Мен ҳам тиловатга қўшилиб, савобга дохил бўлдим ва буюк Хожа Аҳмад қабрига сиғиниб, мўъжизавий қувват олишга шарафига эришдим. Имомини қомилки, Туркистондаги бу муқаддас даргоҳга сиғиниб келган ҳар бир покдил инсон ўзини бахтиёр ҳис этади.

Мутаржим Маҳкам МАҲМУДОВ

Александр ПУКЕМОВ

АЛПОМИШГА ИШОНАМИЗ-КУ!..

...Сочида яшовчи Аниеев деган заҳирадаги сипоҳи наинки ҳаётда, балки кўринмас олам — самовий (астрал) кенгликларда ҳам қора кучларга қарши курашишни ўзининг бурчи ҳисобларди. Уша йиллари Аниеев Мао Цзе-дунни ўзининг хавfli душмани, Ер юзига хавф солиб турган кимса деб ҳисобларди. Кунлардан бир кун у ўз биоқуввати билан хитой доҳийсининг руҳий йўлдошини маҳв этишга киришди. Шу мақсадда у қаратэ усулидан фойдаланиб, ўзининг барча биоқувватини сарфлади-ю, лекин ниятига етолмади. Мао Цзе-дуннинг бир астрали маҳв этилгани заҳоти янгиси пайдо бўлаверарди. Сипоҳи болта кўтариб, яна жангга киришди. Бир неча ҳафтадан сўнг Аниеев ҳолдан тойди. Яхшиям шу пайт эслоқ дўстлари учраб қолиб, Мао Цзе-дуннинг халқ билан алоқаси мустаҳкам эканини, бинобарин, унинг руҳий йўлдоши ҳам халқ қуввати ҳисобига яшайвериши мумкинлигини сипоҳига тушунтиришди. Буни эшитган жангчининг ҳафсаласи пир бўлди. Аламдан ичкиликка берилишига бир баҳа қолди-ю, ҳайтовур ўзини тийиб, биоқувватини беморларни даволашга сарф қила бошлади.

Менга бу ҳангомани бир неча йил бурун айтиб берган одам унинг ғирт рост эканини, ҳатто сипоҳини ҳам яхши танишини уқтирганди. Эҳтимол, буни илмий нуқтаи назардан йигирманчи аср чўпчаги деб ҳисоблашар. Лекин бу — Алпомиш яшаган замонда Алпомиш ҳақида тўқилган афсонага ишонмасликдай беҳуда бир иш бўлур эди. Ҳамма замонларда ҳам халқ оғзаки ижоди мавжуд бўлган. Бас, шундай экан, йигирманчи асрда халқ оғзаки ижоди экстрасенслар, НУЖлар ва турли-туман сир-асрорга ўз бағридан жой берган бўлса ажаб эмас.

Дунёда одам боласига уй ва ишхонанинг ташвишларигагина кўмилиб яшашдан зерикарлироқ машғулот йўқ, айниқса, қаердадир ғаройиб ҳодисалар юз бераётган бўлса. Мана, Пермь вилоятида ўзга сайёраликлар Ер билан алоқа боғлади. Воронежга эса учар ликопчалар кўнди. Бу ҳақдаги миш-мишлар, гап сўзлар, мақолалар шуурни ларзага солади ҳамда бир талай ҳангомаю афсоналар туғилишига баҳонаи сабаб бўлади. Уларнинг барини фош қилиш, ғайриилмий моҳиятини исботлаш шартми? Аксинча, бу халқ оғзаки ижодини йиғиш, уларни келажак авлодга асраб-авайлаб етказиш қизиқарлироқ эмасми? Ахир, бу бутун бошли очилмаган кўриқ-ку? Кўпгина муштарийлар йигирманчи аср халқ оғзаки ижодининг бу ўзига хос қомусини тузишга бебаҳо ҳисса қўшишлари ҳам мумкин. (Ҳалиям бўлса, эшитган ғаройиб воқеа-ҳодисаларингизни «Сирли олам» ойнамасига ёзиб юборинг. Биз уларнинг энг қизиқарлиларини эълон қилиб борамиз.—Таҳририят.)

Иккинчи ҳангома. Адольф Ҳитлер урушда ғалаба қозонмоқ ниятида Тибетдан қора роҳибларни олиб келади. Роҳиблар афсун ўқиб, сеҳрли жодулари билан Сталинград жанги тақдирини Ҳитлер фойдасига ҳал қилишлари керак эди. Бироқ олис ҳинд диёридаги муқаддас Шамбала ўлкасида ҳам бу кўзга кўринмас муҳорабага тайёргарлик борарди. Ғойибона руҳий жанг ҳам ғоят шиддатли ва оғир кечиши кутилаётганди. Шўро ва немис танклари ўзаро жангга киришганда, фазода ҳам ёвуз ва эзгу кучлар тўқнаш келди. Қоралар қанчалик қаршилиқ кўрсатишмасин, чекинишга мажбур бўлдилар. Бу воқеа, айтишларича, Иккинчи жаҳон урушининг мутлақо махфий сирини ҳисобланаркан...

Дарвоқе, баъзида шундай воқеалар содир бўладики, бошинг қотади, холос. Бир неча йил бурун Тошкент трактор корхонаси мавзеида номаълум учар жисмларнинг ерга қандай кўниши батафсил тасвирланган варақалар қўлма-қўл бўлиб кетди. Масала фирқа кўмитасида муҳокама қилиниб, қуйидаги нуқтаи назар олға сурилди: бу одамларнинг ақлини шошириб, уларни ишдан чалғитиш мақсадида атай қилинган ғоявий кўпурвчилик...

Ликопчалар ҳақидаги халқ оғзаки ижоди намуналарига ҳали-ҳамон баҳо бермоқчи бўлаётганлар топилади. Баъзилар бу ҳангомалар одамларни тағзаминли муаммолардан чалғитиш учун атай шов-шув қилинади, деб санашади.

Ҳақиқатан кирсовун ёхуд арзимаган матоҳ учун соатлаб навбат кутишдан одамларни бошқача қандай йўл билан чалғитиш мумкин ўзи? Балки бу сизнинг қўлингиздан келар. Номаълум ҳодисаларга ва уларга алоқадор халқ оғзаки ижоди намуналарига аҳолининг маълум бир қисми астойдил қизиқса, иккинчи қисми уни доимо рад этиб келган. Наҳотки шунинг учунгина улар ўртасида ғоявий курашни авж олдириш шарт бўлса?..

Халқ оғзаки ижоди ўз пайтида ғайритабиий ҳодисаларга соддалик билан ишонишга таянган эди. Бора-бора афсоналарнинг янги-янги кирралари очила борди.

Бу воқеа олис Сибирда юз берган эди. Бир тўда йигитлар қишлоқ четидаги кулбага тўпланишиб спиритизм (руҳлар билан мулоқот) билан шуғуллана бошлашди. Йигитлардан бири ёвуз кучларни ҳазиллаштириб даврага чорламоқчи бўлди. Ёвуз куч эса: «Балки боришим шарт эмасдур», деб аввалига қисталанг қилади. Йигитлар келишини талаб қилавергандан кейин ёвуз куч «ҳозир етиб бораман», деб айтган. Чиндан ҳам уй бир зум ўтгач, яшин ургандай ағдар-тўнтар бўлиб кетган. Тирик жон борки, ҳаммаси нобуд бўлган. Фақат биттаси чалажон қолган-у, бу ҳодисани айтиб берган.

Халқ оғзаки ижоди кундалик эҳтиёжга «Лаб-

бай!» деб жавоб берди. Жанр қонуниятига мувофиқ унинг ҳужжатлилик асоси ўқувчига шубҳа туғдирмаслиги керак. Мана масалан, бир экстрасенс аёл ҳақидаги ҳикоянинг интиҳоси: аёлнинг исми Комила бўлиб, у Тошкентнинг Юнусобод мавзеида яшайди. Комила — фолбин. Халқ унинг олдига оқиб боради, лекин у ҳаммани ҳам қабул қилавермайди.

Бир куни Тошкент ОБХССига, Комиланинг фолбинлик орқасидан катта-катта пул ишлаётгани ҳақида хабар келди. Эмишки, Комила одамларнинг кафтига, қўлига ёки шунчаки кўзига қараб, тақдирини башорат қилар экан. ОБХССдан бир гуруҳ ходимлар Комиланинг ҳузурига жўнайди. Гуруҳ раҳбари Комиланинг олдига оддий бир мухлис қиёфасида кириб келганида, Комила шу заҳоти унга сўз қотади: «Биламан, сен ОБХССда ишлайсан ва мени қамоққа олгани келдиган. Қамоққа оласан ҳам. Лекин бари бир мени икки ойлардан сўнг чиқариб юборишади. Сенинг эса ишларинг орқага кетади. Негаки, қорнингда ёмон ўсимта кўраяпман.»

Бу гапларни эшитган капитаннинг ранги бир сира бўзардию, кейин эса кулиб: «Ҳадеб валдирайвермай олдимга туш, мени кўрқитиб бўпсан», дейди.

Фолбинни қамашадию, икки ой ўтгач, айб тополмай қўйиб юборишади. ОБХСС ходими эса ўша кундан эътиборан ранги сарғайиб, оза бошлайди.

Комила эса ҳамон башоратчилигини қўйгани йўқ. Унинг олдига кун ора оқ «Волга»ю, қора «Чайка»ларда қориндор кишилар келиб: «Яқин ўртада ишдан кетмайманми ёки янги амал курсиси тегмайдимми», деб сўрашади. Негаки Комила ўн йил кейин ҳам нима бўлишини башорат қила олади.

Мўъжизага ишонч — одамларнинг ижтимоий ҳақсизликларга дуч келиб, жиноятлар жазосиз қолаётганидан туғилганига шубҳа йўқ. Балки экстрасенс одамларга ҳақиқатан оғир кунда асқотар. Чимкентнинг Тошкент билан туташ кентида истиқомат қилувчи экстрасенс ҳақидаги ҳангома бунинг яққол исботидир.

Бир одамнинг машинасини шундоққина бурнининг тагидан ўғирлаб кетишиди. Миршабага мурожаат қилиб, наф кўрмаган бу шўрликка ақлли одамлар экстрасенсга мурожаат қилишни маслаҳат беришибди. Улар экстрасенсни: «Қудукқа тушган игнани топади», деб таърифлашибди. Ҳақиқатан остонасини энди ҳатлашлари билан экстрасенс чол: «Нимага келганингни билдим. Фалон рақамли машинанг Навоий театри ёнида турибди. Ярим соатда етиб боришга улгурсанг, машинангни қайтиб оласан», дебди.

Ҳақиқатан ярим соатда етиб боришса, машина ўша жойда турганмиш. Фақат ичидаги радио, яна майда-чуйдалар йўқолибди, холос.

...Жудаям семиз бир хотин озгиси келиб қолади. Кашпировскийга ихлос қўйиб, ундан шифо топишга ишонган аёл, ниҳоят унга рўбарў бўлади. Бироқ Кашпировский аёлга қараб: «Дуч келган луқмаларни қоринларига тиқштиравериб, семирчи кетишгач, мени қидириб қолишади», — деб тўнғиллайди.

Бу гап аёлнинг нафсониятига тегиб, йиғлаб юборади. Даволанишдан ҳам кўнгли қолиб уйига жўнаворган аёл орадан икки ойлар чамаси вақт ўтгач, нақ 26 килога озади.

Маълум бўлишича, Кашпировский атайлаб аёлга кўпол гапирган экан.

Мана бу воқеа Заполярёда юз берган. Иваницкий исмли учувчи чукчалар яшайдиган кентга хизмат юзасидан бориб, кўричаги хуруж қилиб

қолади. Бу ерларда ҳақиму табиб йўқ. Бир қари одам учувчини ётқизиб, қорнига тюлень ёғи суркайди. Чукоткалик табиб бу ишни худди филипинлик ҳамкасбларидай ништар ишлатмасдан бажаради. Ҳозир Иваницкий Тошкент атрофи туманларидан бирида яшайди. Рентген унда кўричак йўқлигини кўрсатади. Қизиги шундаки, унинг қорнида ҳам биронта чандиқ йўқ.

Шу каби чўпгина ҳангомаларда ёлгон билан чин ўзаро қатишиб кетган. Ҳақиқатан ҳам Кашпировский одамларни даволамайди, дарддан фориг қилмайди, деб ким айта олади? Унинг теварагидаги барча гап-сўзларни уйдирма, деб ҳам бўлмайди. Мабодо шундоқ деб кўрсангиз хафа бўладиганлар, гувоҳ ёллаб сизни гумроҳликда айблайдиганлар топилади. Мен ривоят ва афсоналардаги янги қаҳрамонларни таҳлил қиларканман, бу билан ҳаётда қатор фаройиб, сирли ҳодисалар мавжудлигини инкор этмоқчи эмасман. Шунчаки уларни ҳис қилиш, экстрасенс ва улар ҳақидаги фаройиб ривоятларни, афсунгар ва ўзга сайёрадаги мавжудотлар ҳамда улар ўртасидаги тўқима, ҳангомаларни бир-биридан фарқлаш жоиз. Агар хомхаёл ва воқеийлик ўртасидаги чегара йўқолса, ривоятни яхшилаб «ишлатиш» имконияти эҳтимолдан холи бўлмайди. Бунга Талъат Нёъматулиннинг фожиали тақдирни яққол мисол бўла олади. Уни мангу яшаш имконияти борлигига, фазовий қувватга эришишга ишонтиришга мажбур қилдилар. Болтиқбўйи шаҳарларидаги уй бошқармаси қошида соғломлаштириш бўлими очишган. Бўлим аъзолари биргаликда фазовий қувватга «эришганлар».

Тажрибасиз кишилар, майли, бу гапларни чўпчак, деб ҳисоблайверсинлар. Бари бир, ҳаётда сирли ҳодисалар кўп. Эгрегор назарияси бунга яққол мисол бўла олади. Мазкур назарияга кўра, маълум бир тоифадаги (уларнинг дини, мазҳаби ҳар хил бўлиши мумкин) кишилар учун Эгрегор майдони мавжуд. Бу майдон унга ишонган одамларни ҳар хил бало-қазолардан асрайди. Мутлоқ Эгрегор одамлари ҳам учрайди. Фолбину афсунгарлар улардан узоқроқ юришни маъқул кўришади. Одатда Эгрегор одамларни ким хафа қилгудай бўлса, ўзининг бошига минг хил кўргулик тушади. Таниш-билишларингизни бир эслаб кўринг. Улар орасида албатта Эгрегор одамлар бор. Қулоғингизга шундай гап-сўзлар албатта чалинган: «Фалончи мени сал хафа қилувди, ўзини худо уриб ўлиб кетди. Пистончиам жаҳлимни чиқарганидир, пес бўлиб қолди. Яна бири ҳалокатга учраб, касалхонада ётибди. Аҳволи оғирмиш. Уздан кўрсин. Шунчака, ким менга ёмонликни раво кўрса, бас, боши балодан чиқмайди...»

Эгрегор ҳақидаги ривоятлар тарихига назар солсак, у аввало турли афсоналарни ёдга солади...

«Зумрад ва Қиммат» эртагини олайлик. Қимматнинг онаси Зумраддан ўрмонда адаштироқчи бўлиб, қанча уринмасин, эзгу кучлар ноҳақ хўрланган қизга ёрдам бераверади.

Ривоят қонуниятига кўра, Эгрегор одамлар ҳеч қачон бировга ёмонлик соғинмайдилар. Мана, Эгрегор назариясининг қоидаларидан бири:

«Фикрлаш жараёни қувват майдони доирасида юз беради. Инсон мясида туғилган ҳар бир фикр умумруҳий майдонга чиқиб, у ерда биоқувват тарзида яшаб қолади. Ҳамоҳанг фикрлар гўё бир тана — Эгрегорга қўшилиб-чатишадигандай яшайди. Одамлар Эгрегор мавзуси ҳақида уйлаганлариди, уни ўзларининг биоқувватлари билан тўйдирадилар».

Ўрсулдан М. КАРИМОВА таржимаси

МУСО ҚИССАСИ

ИНЖИЛДАН

Инглизчадан Жамол КАМОЛ таржимаси

Яъқубга ҳамроҳ бўлиб, ҳар бири ўз оиласини бошлаб, Мисрга жўнаган исроилликларни Рубен, Самъан, Лени, Яхудо, Исахор, Зибулун, Бениамин, Дан, Нафтоли, Жад ва Ашер деб аташарди. Яъқубнинг авлод-зурёди етмиш кишига яқинлашиб қолганди. Ушанда Юсуф аллақачон Мисрда эди.

Вақти-соати етиб, Юсуф ҳам, унинг авлодлари ҳам, уларнинг бола-чақалари ҳам дунёдан ўтишди. Аммо исроилликлар ували-жували бўлишни яхши кўришарди. Шунинг учун улар кўпайгандан-кўпайишиб, нуфузлари ошиб, ҳадемай улкан халққа айланишди ва бутун мамлакатда ёйилишди.

Шунда Миср тахтига янги подшо ўлтирди. У Юсуфни билмас, танимас эди.

«Қаранглар, — деди у ўз аъёну ақоибларига мурожаат қилиб. — Ҳаммаёқни жуҳуд босиб кетмиш... Бир чорасини кўрмасак, улар тагин кўпайишади. Мабодо уруш чиқиб қолгудек бўлса, улар душманларимиз томонига ўтиб, бизни ўз юртимиздан ҳайдаб юборишлари ҳам ҳеч гапмас...»

Шу тариқа, исроилликларни оғир меҳнат-машаққатга солишга қарор қилишди. Уларни қўлларча ишлаб, фиръавн учун Патом ва Рамзес шаҳарларини қура бошлашди. Аммо исроилликлар ишлаган сайин кўпайишар, кўпайишган сайин ҳаммаёққа тарқалишар эди. Буни кўриб, мисрликлар баттар талвасага тушишди, исроилликларнинг буйнига меҳнат-машаққат юқини янада кўпроқ ортишди. Улар исроилликларга ғишт кўйдирар, лой қордиришар, шувоқ қилдиришар, далаларда ишлатишар, хуллас, ҳар неки оғир иш-юмуш бўлсин, бари ўшаларнинг бўйнида эди.

Миср подшоиси яҳудий энагаларга шундоқ амр этди:

«Яҳудий хотинларнинг кўзи ёриркан, қарангиз: бола қиз бўлса — қолдиринг, ўғил бўлса — ўлдиринг».

Бироқ энагалар Худонинг қаҳру ғазабидан қўрқиб, бундоқ қабоҳат ишни қилишмади — ўғил болаларни ўлдиришмади. Буни эшитган подшо уларни ўз ҳузурига чорлаб: «Нега буйруғимни бажармаяпсиз?» дея дағдаға қилди.

«Яҳудий хотинлар мисрлик аёлларга ўхшамайди, — деб жавоб беришди энагалар. — Улар дадил ва довурак, бизни кутиб ўлтиришмайди, биз етиб боргунча туғиб бўлишади».

Хуллас, исроилликлар кўпайишаверди. Худо эса художўй энагаларга оила ва зурёд ато этди.

Шунда фиръавн ўз қаламравидаги халойиққа шундоқ буйруқ берди:

«Турилган ҳар бир ўғил бола Нил дарёсига отилсин, қиз бўлса — қолдирилсин».

Уша кезларда Леви деган яҳудий Левита деган қизга уйланган эди. Левита ҳомиладор бўлиб, вақти соати етгач, кўзи ёриб, ўғил туққан эди. У чақалоқ ўғлини уч ойча эл назаридан бекитиб, яшириб юрди. Ортиқ яширишнинг иложи қолмагач, қамишдан сават ясаб, уни қора мой билан шуваб, сув ўтмайдиган қилди. Сўнг чақалоқни саватга солиб, саватни соҳилга яқин ўсган қамишлар орасига ташлаб қўйди. Синглиси қани, нима бўларкин, деб бир чеккага ўтиб, пойлоқни бўлиб, кузатганча кутиб турди.

Ушанда фиръавннинг қизи бир тўда канизларини эргаштириб соҳил бўйига тушиб келди. Тасодифан унинг кўзи қамишлар орасидаги саватга тушиб қолди. Канизларига айтиб, саватни сувдан олдирди. Саватнинг қопқоғини очиб, чақалоқни кўрди. Чақалоқ йиғларкан, унга боқиб, юраги ачишди. «Бу — яҳудий боласи», деди у... Шу орада Левитанинг синглиси унга яқинлашиб: «Яҳудий хотинлардан бирини энагаликча чақириб берайми?» деб сўраб қолди.

«Майли, чақир», деди малика.

Қиз сал ўтмай, чақалоқнинг онасини бошлаб келди. Малика унга буюрди: «Бу бола-ни олиб, мен учун тарбия қил... Ҳақингни тўлайман».

Аёл шу ондаёқ болани олиб, бағрига босди...

Бола бир оз улғайгач, «энага» уни фиръавн қизининг саройига элтди. Малика уни ўзига ўғил қилди ва «Мусо» деб атади. Мусо — яҳудийча «тортиб олинган», яъни «Мен уни сувдан тортиб олганман», деган маънони билдирар эди.

Мусо ўсиб, вояга етди. Кунлардан бир кун у ўз қавмлари ёнига келиб, уларнинг машаққатли меҳнатини кузатди. Шунда кутилмаганда, бир мисрлик бир яҳудийни калтаклаётганини кўриб қолди. Атрофга аланглаб, бегона биров йўқлигини кўргач, яҳудийни қутқариб, мисрликни ўлдирди. Сўнг унинг мурдасини қумга кўмиб қўйди.

Иккинчи куни Мусо ташқарига чиқаркан, икки яҳудий ўзаро талашиб, жанжаллашаётган эди.

«Нега ўз яҳудий биродарингни урасан?» деб сўради Мусо уларнинг биридан.

«Сенга нима? — деди ҳалиги яҳудий. — Сени бизга хўжайин ёки қози қилиб қўйганими? Балки мисрликни ўлдиргандек мени ҳам ўлдирмоқчидирсан?...»

Мусо қилмиши ошкор бўлганини кўриб, кўрқиб кетди. Қисқаси, бу гап ниҳоят фиръавнинг кулоғига етиб борди. У Мусони ўлдирмоқчи бўлди. Мусо қочиб, Мидияга кетди, у ерда бир қудуққа тушиб, яшириниб ётди...

Мидиялик бир руҳонийнинг етти қизи бор эди. Қизлар ҳар қуни қудуқдан сув тортиб, қўйларини суғоришар эди. Бир гал қизлар сув тортишаётганда бошқа чўпонлар келиб, уларни қудуқ бошидан ҳайдашди. Шунда Мусо таваккал қилиб қудуқдан чиқди ва сув тортиб, қизларнинг қўйларини суғорди. Қизлар уйга қайтишганда ота улардан сўради:

«Бугун эрта қайтибсизлар... Бахайр».

«Бир мисрлик жонимизга ора кирди, — дейишди қизлар. — У сув тортиб, қўйларимизни суғорди».

«У ҳозир қаерда? — сўради ота. — Нега уни уйга таклиф этмадингиз? Ҳозироқ чақириб, олдига дастурхон ёзинг...»

Қизлар Мусони бошлаб келишди. Мусо руҳонийнинг уйда яшаб қолди. Руҳоний унга Зипора деган қизини никоҳлаб берди. Зипора ўғил туғди. Мусо унга Жершом деб исм қўйди. Жершом — яҳудийча «муҳожир», яъни ғурбатда муҳожирман, деган маънони билдирар эди.

Орадан йиллар ўтди. Миср подшоси вафот этди. Исроилликлар қулларча оғир меҳнату машаққатдан тинкалари қуриб, фарёд-фиғон чекишган эди. Фарёдлари тангрига етди. Худо уларнинг додини тинглаб, Иброҳим ила, Исҳоқ ила, Яъқуб ила тузган аҳдномасини эслади. Исроилликларнинг ҳолига боқиб, уларга меҳр-мурувват кўрсатди.

Ушанда Мусо Мидияда руҳоний қайнотасининг қўйларини боқиб юрарди. Бир қуни у олис саҳрода сурувини ўтлатиб, Тангри тоғи бўлмиш Ҳориб этагига келди... Тўсатдан унинг қаршисида фаришта пайдо бўлди. Фаришта унга ловуллаб ёнаётган бута бўлиб кўринди... Бута ловуллаб ёниб адо бўлмасди...

«Ажабо, — деб ўйлади Мусо. — Бута ёнсаям, ҳеч адо бўлмаяпти... Бориб, кўрайчи...»

Мусо унга яқинлашаркан, баногоҳ бута ичидан бир овоз янгради: «Мусо!.. Мусо!..»

Бу — тангрининг овози эди.

«Лаббай!» — деди Мусо.

«Тўхта!.. Бошқа яқинлашма, — деди Худо. — Сен оёқ босиб турган ер — муқаддас тупроқ... Уни ҳадеб оёқости қилаверма...»

Сўнг Худо сўзида давом этди:

«Мен — отанг Тангриси, Иброҳим Тангриси, Исҳоқ Тангриси ва Яъқуб Тангриси бўлмиш Парвардигорман...»

Бу сўзларни эшитиб, Мусо кўрқиб кетди, Худонинг юзига тикка боқишга журъат этолмай, қўллари билан юзларини беркитиб олди.

Худо деди: «Мен умматларимнинг Мисрда азоб-қубат чекишаётганини кўриб турибман. Уларнинг золимлар дастидан чеккан оҳ-зорлари менинг даргоҳимга етишди. Мен уларнинг додига етгум ва шафқат-мурувват этгум. Мен уларни Мисрдан халос айлаб, ўз уйлари бўлмиш мулки Каънонга бошлагум... У ўлканинг ариқларида сув ўрнига сут ва асал оқар... Ҳозир эса аҳли Миср исроилликларга кўп зулм этмиш ва исроилликлар фиғони фалакка етмиш... Бас, йўлга туш. Бориб, фиръавнга учраш. Дегилки, исроилликларни Мисрдан бошлаб чиқишни сенга Мен буюрдим...»

Мусо Худога деди: «Мен қайдаю фиръавн қайда... Унинг ҳузурига бориб, исроилликларни Мисрдан олиб чиқиш менинг қўлимдан келармиди?»

Худо деди: «Мен ҳамиша мададорингман... Сени Мен юборганимга тайин ишорат бўлур. Қавмларингни Мисрдан олиб чиққач, ана шу тоққа кўтарилиб, Менга ибодат этгайсан...»

Мусо Худога деди: «Хўп, мен исроилликлар қошига бориб, оталаримиз Тангриси бўлмиш Парвардигор мени сизга юборди, деб айтай. Аммо улар, унинг оти нима эди, деб сўраша, не дейман?»

Худо Мусога деди: «Мен бу — Мендирман... Ва ҳамиша Мен бўлиб қолурмен... Исроилликларга айтгилким, сени уларга Мен юбордим...»

Худо яна давом этиб деди: «Исроилликларга сени оталарингиз Тангриси — Иброҳим Тангриси, Исҳоқ Тангриси, Яъқуб Тангриси бўлмиш Мен юбордим... Менинг авлодлардан-авлодларга ўтадиган абадий исмим шундоқ... Бориб, Исроил оқсоқолларини йиғиб, хабар бер. Дегилким, оталарингиз Тангриси — Иброҳим Тангриси, Исҳоқ Тангриси, Яъқуб Тангриси менга зоҳир бўлди... Мен — Парвардигор Мисрдаги аҳволингизни кўриб турибмен... Сизларни ариқларида сув ўрнига сут ва асал оқадиган Каънон мулкига бошлаб борурман, деб ваъда бергум... Исроил оқсоқоллари сенга қулоқ солурлар. Сен улар ила фиръавн ҳузурига боргил. Дегилким, Худо бизга зоҳир бўлди. Саҳрога уч кун сафар айлаб, Худога қурбонликлар қилишимизга ижозат бер...»

Аммо Мен биламанки, то қудрати кароматим ила мажбур этмагунимча, подшо сизга ижозат этмас... Мен турфа мўъжизалар кўрсатиб, мисрликлар бошига офат-фалокатлар ёғдиргум... Шунда фиръавн сизга йўл бергай... Мен мисрликлар қалбига шафқат-мурувват солгум, токи Мисрдан куруқ қўл била кетмагайсиз, хотин-халаж, бола-чақангизга муносиб олтин-кумуш, кийим-кечак орттириб, мисрликларнинг бойлик-бисотларини ўлжа олиб кетгайсиз...»

Мусо деди: «Улар менинг айтганларимга ишонишмаса, Худо сенга кўринмаган, дейишса, унда не қилгум?» Шунда Худо Мусодан сўради: «Қўлингдаги нима?» «Ҳасса» — деб жавоб берди Мусо. Худо буюрди: «Уни ерга ташла».

Мусо ҳассани ерга ташлади. Ҳасса шу ондаёқ илонга айланиб, вишиллаб, иланг-биланг юра кетди.

Худо деди: «Сен қўлингни чўзиб, унинг думидан тут».

Мусо илоннинг думидан ушлади. Илон шу ондаёқ яна ҳассага айланди.

«Ушбу мўъжиза, — деди Худо, — сенга оталарингиз Тангриси — Иброҳим Тангриси, Исҳоқ Тангриси, Яқуб Тангриси бўлмиш Парвардигорнинг зоҳир бўлганига бир шаҳодатдир».

Худо тагин буюрди: «Қўлингни енгинг ичига торт».

Мусо қўлини енги ичига тортди ва чиқараркан, ҳайрон бўлиб қолди: қўли оппоқ оқарган, пес-мохов очган эди.

«Қўлингни тагин енгинг ичига торт», — деб буюрди Худо. Мусо қўлини яна енги ичига тортди, чиқараркан, кўзларига ишонмади: қўли илгаригидек соппа-соғ эди.

Худо деди: «Улар сен кўрсатган биринчи мўъжизага ишонишмаса, иккинчисига ишонишади... Бордию унга ҳам ишонишмаса, айтганларингга қулоқ осишмаса, Нил дарёсидан сув олиб, тақир ерга соч... Шунда сув дарҳол қонга айланур...»

Мусо Худого деди: «Эгам, мен илгари нотик эмас эдим. Аммо сен менга зоҳир бўлганингдан буён ҳам бийрон эмасман. Тилим калимага аранг қовушади».

Худо унга деди: «Инсонга забонни ким бермиш? Уни гоҳида гунг ва кар қилиб ким яратмиш? Ким унга кўрар кўз бермиш ёки кўр-сўқир айланиш? Мен, Худойинг эмасми? Бас, йўлга туш. Мен сенга нутқ, фасоҳат бергум ва не дейишни ҳам ўргатгум...»

Мусо деди: «Ё Парвардигор, мурувват қил. Биров билан бирга борай...»

Шунда Худонинг бир оз жаҳли чиқиб, деди:

«Майли, оғанг Ҳарун сен билан бирга бора қолсин: унинг тили бийрон, нутқи раван.. У ҳозир сени кўраман деб, йўлингда интизор бўлиб турибди. Сен билан қўришиб, қалби қувончларга тўлгай... Сен у билан гаплаш ва айтар сўзингни унинг оғзига сол... Мен не дейишни иккингизга ҳам ўргатгум... Оғанг сен учун ҳам сўзлагай, гўёки у — сенга тил, сен — унга Тангри бўлурсан... Аммо ҳассани қўлингдан қўйма. У билан мўъжизалар кўрсатурсен...»

Шундан сўнг Мусо қайнотаси ҳузурига келди. «Рухсат этинг, Мисрга борай, халқимнинг аҳволдан хабар олай. Уларнинг ўлик-тириклигини билай», — деб ўтинди.

Қайнотаси деди: «Майли, боргил, омадингни берсин».

Худо Мусога деди: «Мисрга томон йўлга туш... Сени ўлдирмоқчи бўлганларнинг барчаси дунёдан ўтди».

Мусо хотини ва ўғилларини эшакка миндириб, мўъжизакор ҳассасини қўлга олиб, йўлга тушди.

Худо Мусога деди: «Мисрга етиб боргач, фиръавн олдида мўъжиза кўрсатгил... Аммо Мен унинг юрагини тош қотиргум ва у исроилликларнинг Мисрдан чиқиб кетишларига рухсат этмас... Шунда дегилким, эй фиръавн, Исроил — Худонинг тўнғич ўғлидир, бас, Мисрдан кетишимизга ижозат бер... Ижозат этмасанг, тўнғич ўғлинг ажалга дучор бўлур...»

Худо Ҳарунга буюрди: «Саҳрога чиқиб, Мусони қарши ол...»

Ҳарун Тангри тоғида Мусони қаршилаб, уни қучоқлаб ўпди. Мусо унга Худонинг фармойишини етказди, эл олдида, фиръавн ҳузурига кўрсатажак мўъжизалари ҳақида сўзлади.

Мусо ва Ҳарун Исроил оқсоқолларини йиғишди. Ҳарун уларга Мусодан эшитганларини нақл этди. Мусо мўъжизалар кўрсатди. Одамлар ишонишди. Чеккан азоб-укубатлари эвазига Тангри уларга меҳр-мурувват кўрсатганига севинишди, бош эгиб, Худого тоат-ибодат қилишди.

Шундан сўнг Мусо ва Ҳарун фиръавн ҳузурига боришди.

«Бизнинг қавмимизга рухсат бер, — дейишди улар. — Саҳрога чиқиб, байрам қилайлик... Бу — Худойимнинг фармойишидир...»

Фиръавн деди: «Худойинг ким ўзи? Нечун мен Унинг буйруғига бўйсуним ва исроилликларнинг кетишига ижозат этишим керак? Мен Худойингни танимайман ва қавмининг Мисрдан кетишига ҳам ижозат бермайман...»

Мусо ва Ҳарун дейишди: «Яҳудийлар Тангриси биз билан учрашди... Унинг шарафига сахрога чиқиб, уч кун қурбонлик қилишимизга изн бер... Изн бермасанг, Худойим бошинга бало-офатлар ёғдиргай ёки қудрат ила қавмингни қийма-қийма қилгай...»

Фиръавн деди: «Эй Мусо, эй Ҳарун, нега сенлар халқни чалғитиб, ишдан қўясиз?.. Боринг, йўлингиздан қолманг!» У тагин деди: «Қаранг, қанчалик кўп сонли қавмингиз бор, аммо сиз уларнинг кўнглини ишдан совутмоқдасиз...»

Шу куни фиръавн корфармолару назоратчиларни йиғиб, шундоқ фармон берди:

«Исроилликларга ғишт тайёрлаш учун сомон берилмасин!.. Сомонни уларнинг ўзлари йиғишин!.. Аммо илгари қанча ғишт қуйишган бўлса, бундан кейин ҳам шунча ғишт қуйишаверсин. Битта ҳам камайманг!.. Улар — ҳавойи, дангаса халқ. Изн берсанг, сахрога чиқиб, Худога қурбонлик қиламиз, деб дод-вой солишади, аммо меҳнат-машаққат юкини оширсанг, бошларини эгиб, нафасларини ютиб, ғинг демай иш-лашаверади».

Корфармо ва назоратчилар исроилликларга подшонинг амрини эълон қилишди. «Биз энди сомон бермаймиз, — дейишди улар. — Сомон топиш ўзларингга ҳавола. Аммо иш камаймайди, илгари қанча ғишт қуйган бўлсаларинг, шунча қуяверсанлар...»

Исроилликлар бутун Мисрга ёйилиб, ғаллазорлар бўйлаб сомон йиғишга тушишди. Сомон йиғилгач, назоратчилар: «Энди ғишт қуйинглар!» — деб зулм-дағдагани оширишди. Етарлича ғишт қуймаганларни аёвсиз калтаклашди.

Исроиллик усталар фиръавн ҳузурига келиб, арз этишди:

«Нечун одамларинг бизга шу қадар зулм-зуғум қилишади? Сомон беришмайдию боз устига, ғиштни оз қуйдинг, деб бизни калтаклашади? Айб бизда эмас, айб ўз одамларингда...»

Фиръавн уларга деди: «Сиз — ялқов-тамбалсиз!.. Шу туфайли сахрога чиқиб, Худога қурбонлик қилмоқчи бўласиз! Боринг, ишга киришинг!.. Илгари қанча ғишт қуйган бўлсангиз, шунча қуяверасиз!..»

Бу гапни эшитиб, исроилликлар ғоят танг аҳволга қолишди. Фиръавннинг ҳузуридан чиқиб, Мусо ва Ҳаруннинг қошига келишди.

«Худо хайрингизни берсин! — дейишди улар. — Сиз бизни фиръавн ва унинг аъёнлари олдида ёмонотлиқ қилдингиз... Бизни чопишсин, деб уларнинг қўлига қилич тутқаздингиз...»

Мусо уларнинг сўзини эшитгач, Худога ёлборди:

«Ё Худойим! — деди у. — Нечун қавмларим бошига ташвиш ортдинг? Нечун уларнинг ҳузурига мени юбординг? Мен фиръавн ҳузурига бориб, Сенинг номингдан сўзлаганимдан буён у зулмини оширди... Нега Сен ўз умматларингни қутқазмайсан?..»

Худо Мусога жавобан шундай деди: «Мен фиръавнга нечук кароматлар кўрсатишимни энди кўргайсан. Менинг қудрати кароматим ила у сенинг қавмларингга йўл бергай... Қавмларинг Мисрни тарк этгай...»

Худо тагин деди: «Мен Эганг бўламан... Мен Иброҳимга, Исҳоққа, Яқубга Қудратли Парвардигор бўлиб кўриндим, аммо «Эгангман» деб танитмадим... Мени уларнинг ўзлари таниб олишди. Каънон ўлкасини бергум, деб Мен улар билан аҳднома туздим... Бугун мисрликлар дастидан фарёд чекаётган исроилликлар охи қулоғинга етишди ва ўша аҳднома ёрдамга тушди... Бориб, исроилликларга айтгил, Мен — Эгангиз сизни мисрликлар асоратидан қутқазгум... Мен сизни қудрати кароматим, ҳужми адолатим ила йўлга бошлагум... Сиз — Менинг умматим, Мен — сизнинг Тангрингизман... Мисрликлар зулмидан сизни Мен, Тангрингиз халос этишимни кейин билиб олурсиз... Мен сизларни Иброҳимга, Исҳоққа, Яқубга ваъда қилган еримга бошлаб борурман ва у мулкни сизга бағишларман. Мен — Тангрингизман...»

Мусо бу эшитганларини исроилликларга етказди, бироқ улар ўз қўрқоқликлари ва мутелликлари туфайли бу сўзларга қулоқ осиммади.

Шунда Худо Мусога тагин деди: «Бориб, фиръавнга айтгил, исроилликларнинг Мисрдан чиқиб кетишларига ижозат этсин...»

Мусо деди: «Ё Парвардигор, мени исроилликлар тинглашмади, фиръавн тинглармиди?.. Боз бунинг устига мен дудуқлашиб гапирсам...»

Худо тагин исроилликлар ва фиръавн ҳақида сўзлаб, Мусо ва Ҳарунга ўз қавмларини Мисрдан олиб чиқиб кетишни буюрди.

Энди исроилликларнинг оила ва хонадонлари хусусида...

Исроилнинг тўнғич ўғли Рубеннинг ўғиллари — Ҳано, Палу, Ҳизрон, Карми...

Самъаннинг ўғиллари — Жимул, Жамин, Оҳад, Жакин, Зоҳар, Шовул...

Левининг ўғиллари — Ҳершон, Коҳат, Мирари... Леви 137 йил умр кўрди.

Ҳершоннинг ўғиллари — Либни, Шимей...

Коҳатнинг ўғиллари — Амрам, Изҳар, Ниброн, Узиэл... Коҳат 133 йил умр кўрди...

Мерарининг ўғиллари — Маҳли ва Муши...
Амрам ўз холаси Жочивидга уйланган, ундан Ҳарун билан Мусо туғилган эди.
Амрам 137 йил умр кўрди.

Изхарнинг ўғиллари — Корах, Нифид ва Зикри...
Узиэлнинг ўғиллари — Мишаэл, Элзафан ва Ситри...
Ҳарун Аминадабининг қизи, Нахшоннинг синглиси бўлмиш Элишабага уйланган,
ундан Надаб, Абиҳу, Элизар ва Итамар туғилган эди.

Корахнинг ўғиллари — Асир, Элкана, Абиасаф...
Ҳарун ўғли Элизар Путиэлнинг бир қизига уйланган, ундан Пинхас туғилганди...
Хуллас, Худо Мусо ва Ҳарунга: «Исроилликларни оилалари билан Мисрдан олиб
чиқинглар», — деб буюрди.

Мусо деди: «Мен дудуқ бўлсам, сўзимни подшо тинглармиди?»
Худо Мусога деди: «Мен сени фиръавн қаршисида тангри қиёфасига солгум...
Ҳарун — Пайғамбаринг бўлур. Мен не буюрсам, шуни айтгил... Оған Ҳарун исроил-
ликларни Мисрдан олиб чиқишига фиръавндан рухсат сўрасин... Мен фиръавннинг
юрагини баттар тош қотиргум... Мен қудрати кароматимни кўрсатган сайин у «йўқ»
деб, оёқ тираб олгай... Мен шунда қудрат қўлимни чўзгум, у адолат ҳукмини юрит-
гум ва бандаларим бўлмиш исроилликларни халос этгум... Шунда мисрликлар ҳам
Менинг қудратли Парвардигор эканимга тан бергайлар...»

Мусо ва Ҳарун Худонинг буйруғини бажо келтиришди. Фиръавн билан сўзлашган-
да Мусо нақ саксонда, Ҳарун саксон уч ёшда эди.

Худо деди: «Фиръавн сиздан мўъжиза кўрсатишни сўрар... Шунда сен, Ҳарун, ҳас-
сангни унинг олдига ташла... Ҳассанг илонга айланур...»

Мусо ва Ҳарун фиръавннинг ҳузурига боришди. Ҳарун подшо ва унинг аъёнлари
ҳузурда ҳассасини ташлади. Ҳасса илонга айланди...

Фиръавн сеҳргару жодугарларини чорлади. Сеҳргарлар афсун ўқишди. Улар ҳам
ҳассаларини ерга отишган эди — ҳассалари илонларга айланишди. Бироқ Ҳаруннинг
ҳассаси уларни бир-бир тутиб, ямлайверди... Буни кўрган фиръавннинг юраги баттар
тош қотди. У гапга қулоқ осмади.

Шунда Худо Мусога деди: «Фиръавннинг юраги тош қотмиш, шу сабабли банд-
ларимнинг Мисрдан чиқишларига йўл бермамиш... Сен эрталаб фиръавннинг ҳузурига
боргил. Унинг сувдан чиқишини кутгил. Подшо Нил дарёсида чўмилиб, қирғоққа чи-
қаркан, мўъжизакор ҳассангни қўлингга тутиб, у билан юзлашгил... Дегилким, эй
фиръавн, менинг Эгам — Яхудийлар Худоси мени сенга юборди ва шу сўзларни ай-
тишимни амр этди... Менинг умматларимга изн бергил, токи улар саҳрога чиқиб, мен-
га тоат-ибодат этишсин... Шу пайтгача қайсарлик қилдинг, амримга қулоқ осмадинг...
Энди билиб қўйгилким, Мен — Парвардигордирман... Ана шу қўлимдаги ҳассам бил-
ан бир урсам, Нил дарёсидаги сувлар қонларга айланур... Дарё иригай, балиқлар
чиригай, мисрликлар бир томчи сувга зор бўлиб, ташнаком қилгайлар...»

Худо тағин Мусога деди: «Ҳарунга айтгилким, ҳассасини анҳорлару зовурларга,
ариқлару ҳовузларга солсин... Шунда Мисрдаги бутун сувлар қонларга айланур, ҳат-
токи тош кўзалар, ёғоч челақлар ҳам қон ила лиммо-лим тўлур...»

Мусо ва Ҳарун Худонинг амрини бажо этишди. Мусо фиръавн ва унинг аъёну ако-
бирлари кўзи ўнгида ҳассасини баланд кўтариб, Нил дарёсига урди. Шу ондаёқ сувлар
қип-қизил қонларга айланди. Балиқлар чириди, дарё ириб, бижғиди. Ундан сув олиш
имконсиз бўлиб қолди. Бутун Мисрни қон қоплади.

Аммо бу ишлар мисрлик сеҳргарларнинг ҳам қўлидан келар эди. Шунинг учун
фиръавннинг юраги юмшамасди. У Мусо ва Ҳаруннинг сўзларини эътиборсиз қолдир-
ди, ҳеч нарса кўрмагандек, ўгирилиб, саройига томон юрди...

Мисрликлар Нил дарёси бўйлаб қудуқлар қазишга киришди, зеро дарёдан сув
ичиб бўлмасди.

Парвардигор Нил дарёсига ҳасса урган ўша айёмдан сўнг орадан етти кун кечди.

Худо Мусога деди: «Бориб, фиръавнга айтгил, бандаларимнинг саҳрога чиқиб,
Менга сиғинишларига изн берсин. Изн бермаса, бутун мамлакатни устига ўлат-қурбақа
ёғдиргум... Нил дарёси қурбақалар ила ғиж-ғиж тўлгай... Қурбақалар саройингга ёпи-
рилиб, ётогингга киргайлар, ўчоқларинг, тоғораларингни тўлдиргайлар... Мисрлик-
ларнинг барча ҳовли-қўрғонлари ҳам шу қисматга дучор бўлгай... Қурбақалар сакра-
шиб, сенинг устингга, аъёну акобирларинг бошига чиқиб олгайлар...»

Худо Мусога тағин деди: «Ҳарунга айтгил, ҳассасини барча анҳору ариқлар, ҳовузу
зовурларга солсин, бутун Мисрни қурбақага тўлдирсин!»

Ҳарун ҳассасини Нил дарёсига солди, ҳаммаёқни қурбақа босиб кетди... Аммо
мисрлик сеҳргарлар ҳам жоду-амал қилиб, ҳамма ёқни қурбақага тўлдиришди...
Фиръавн Мусо билан Ҳарунни ўз ҳузурига чорлаб, деди:

«Тангрингизга сифининг, мени ва менинг халқимни қурбақадан халос этсин. Шунда сахрога чиқиб, Худога қурбонлик қилишингизга ижозат этгум».

Мусо фиръавнга деди: «Сен ва сенинг аъёнларинг, фуқароларингни қурбақа балосидан халос этишни сўраб, Худойимга ёлбораман... Қурбақалар даф бўлиб, фақат Нил дарёсида қолурлар». «Эртагаёқ шу иш бўлсин», — деди фиръавн.

«Худо хоҳласа, шундоқ бўлур, — деди Мусо. — Эгамдан бўлак Худо йўқлиги сизларга ҳам аён бўлур, қурбақалар барча мисрликларнинг уйларидан йўқолур, фақат Нил дарёсида қолур».

Мусо ва Ҳарун фиръавн ҳузуридан чиқиб, Худога сифинишди, Миср аҳлини қурбақа балосидан халос қил, деб ёлворишди. Уларнинг илтижоси қабул бўлди. Уйлар, ҳовлилар, далаларда қурбақаларга қирон келди. Уларни тоғ-тоғ қилиб уюшди, ҳамма ёқни қўланса ҳид босиб кетди.

Аммо иши битгач, фиръавн тагин оёғини тираб олди. Мусо ва Ҳаруннинг сўзига кирмади, Худонинг айтганига юрмади.

Худо Мусога деди: «Ҳарунга айтгил, ҳассасини ерга урсин... Кўтарилган чанг-тўзон беҳад-беҳисоб пашша бўлиб, Миср устига ёпирилур...»

Мусо Худонинг амрини Ҳарунга етказди. Ҳарун ҳассасини ерга урди. Кўтарилган чанг-тўзонлар пашшаларга айланишиб, инсонларга, ҳайвонларга ёпирилишди. Бутун Мисрни пашша қоплади. Сеҳргарлар сеҳру жоду қилиб, қанча уринишмасин, бу иш уларнинг қўлидан келмади. Бутун мамлакат пашшага ем бўлиб, таланаверди...

Сеҳргарлар: «Бу иш — Худонинг кароматидир», дейишди. Лекин фиръавн тош бўлиб тураверди. Улар қулоқ солмади, Худонинг хоҳишини инобатга олмади.

Шунда Худо Мусога деди: «Эрталаб вақтли туриб, чўмилишга бораётган фиръавнга учрашгил... Дегилки, Худойим амр этди, умматларимга изн бер, улар сахрога чиқиб, яратганга сифинишсин... Изн бермасанг, аъёнларинг, фуқароларингни чивин балосига дучор этгум... Бутун Мисрни чивин чирмагай, мисрликлар қадам қўйган ерда чивинлар ғужғон уйнагай... Аммо Жошеҳ вилоятида яшаётган умматларим бу офатдан фориг бўлгайлар ва бу мулку мамлакатнинг ёлғиз эгаси Мен эканлигини билиб олгайлар... Кароматим эртага зоҳир бўлгай...»

Худо айтганини қилди. Чивинлар булутдек ёпирилиб, фиръавн саройини, аъёну ақибларнинг кўшкун айвонларини, фуқароларнинг ҳовли-қўрғонларини босишди. Бутун Миср мамлакатини чивин қоплади.

Фиръавн Мусо ва Ҳарунни қақириб, деди: «Майли, розиман, шу ерда Худойингизга қурбонлик қилинг».

Мусо деди: «Йўқ, бу ерда қурбонлик қилиб бўлмагай... Бу ерда Худойимга қурбонлик қилсак, мисрликларнинг ғашни келгай ва улар бизни тошбўрон қилгайлар... Биз уч кун сахрога сафар айлаб, қурбонлик этсак, Худойимнинг даргоҳида қабул бўлур». Фиръавн деди: «Майли, сахрога чиқиб, қурбонлик қилишингизга изн берай... Фақат узоқлашиб кетманглр... Энди ибодат этиб, бизни балодан халос айлагил...»

Мусо деди: «Ҳозирок ҳузуридан чиқиб, Худойимга илтижо этгум... Эртагаёқ чивин балоси мулки Мисрни тарк айлар...»

Мусо фиръавн ҳузуридан чиқиб, Худога илтижо этди. Миср тупроғидан чивин балоси кўтарилди. Битта ҳам чивин қолмади. Буни кўрган фиръавн яна саркашлик йўлига кирди, исроилликларнинг Мисрдан чиқиб кетишларига ижозат этмади.

Шунда Худо Мусога тагин деди: «Фиръавнга боргил ва дегилким, Яхудийлар Худо-си бўлмиш Эгам амр этди — умматларимни қўйиб юбор, токи менга ибодат этишсин... Йўқса, далаларинг ва молхоналарингга вабо ёғдириб, отларинг ва эшакларинг, туяларинг ва сигир-бузоқларинг, қўйларинг ва эчкиларингга қирон келтиргум... Шундай қилгумки, ёлғиз мисрликларнинг моллари зиён кўрғай, исроилликларнинг чорваси зарар кўрмагай... Мен бу ишни эртагаёқ адо этгум...»

Чиндан ҳам Худо эртаси кунийёқ шундоқ қилди. Мисрликларнинг чорваси қирилди, аммо исроилликлар зиён кўришмади. Фиръавн буни махсус суриштириб билса-да, кўнгли юмшамади, исроилликларга изн бермади.

Шунда Худо Мусога деди: «Ошхона мўрисида бир ҳовуч қоракуя олиб, фиръавн ҳузурида ҳавога сочиғил... У бутун Мисрга таралгай ва инсонларни ҳам, ҳайвонларни ҳам йирингли яра-чақалар қоплагай...»

Мусо Худонинг амрини бажо этди. Мўридан бир ҳовуч қоракуя олиб, уни фиръавн ҳузурида ҳавога сочди. Бунинг натижасида инсонларга ҳам, ҳайвонларга ҳам йирингли чипқонлар дориди... Улар бошдан-оёқ яра-чақалар билан қопланишди. Лекин шундоқ бўлса ҳам фиръавн қарорида қатъий тураверди — унинг юрагини Худо тош қотирмишди.

Шунда Худо Мусога деди: «Эртага вақтли туриб, фиръавнга учрашгил... Дегилким, Эгамнинг амри шул — умматларимга изн бергил, улар менга сифинишсин... Акс ҳолда,

устинга бало-қазо юборгум, то аёну ақобирларинг ҳам, фуқароларинг ҳам омон топмагай... Эҳтимолки, ушанда мулки борлиқ аро менга тенг келадинг ҳеч бир кимса йўқлиги сенга аён бўлгай... Истасам, ер юзида сендан ном-нишон қолмагай... Қудратимнинг поёнига етгил, Исминни такрор этгил, деб сени юксак пояга кўтардим. Сен эса умматларимнинг йўлини тўсдинг, уларга изн бермадинг... Бас, энди Миср устига даҳшатли дўл ёғдиргум... Одамларингга буюр, ўзини ҳам, молини ҳам даладан панага олсин. Зеро мен юборган дўлға дучор бўлган инсон ҳам, ҳайвон ҳам ҳалоқ бўлур».

Бу сўзларни эшитиб, баъзи бир аёнлар кўрқиб кетишди, қуллари ва ҳайвонларини панага олишди. Айримлар, Худо сўзига шак келтирганлар эса парво қилишмади. Уларнинг қуллари ҳам, ҳайвонлари ҳам далада қолверди.

Шунда Худо Мусога деди: «Ҳассангни ҳавога кўтаргил, токи бутун Миср устига, далалардаги барча инсонлар, буткул ҳайвоноту наботот устига дўл ёғсин...»

Мусо ҳассасини ҳавога қадади, чақмоқ чақиб, момақалди роқ гумбурлаб, даҳшатли дўл ёғди. Миср бунақа офат-фалокатни сира кўрмаган эди. Дўл инсонларни ҳам, ҳайвонларни ҳам аямади, кўкатларни ҳам, оғочларни ҳам бирдек қийратиб, қирон келтирди. Фақат у исроилликлар яшайдиган Жоше вилоятига дахл этмади.

Фиръавн Мусо билан Ҳарунни ўз ҳузурига чорлади.

«Мен айбдорман, — деди у. — Мен ва менинг халқим ҳақсиз... Тангрингга илтижо эт, дўл ва момақалди роқни тўхтатсин... Мен сенларга изн бергум, ортиқ тутиб турмагум».

Мусо жавоб қилди: «Мен шаҳардан чиқиб, қўлларимни чўзиб, Эгамга сўгингум... Дўл ҳам, момақалди роқ ҳам тингай, мулки борлиқнинг эгаси ёлғиз Худо экани сизларга ҳам маълум бўлгай... Аммо мен биламанки, сен ва сенинг аёну ақобирларинг шаккоқлик қилиб, Худодан кўрқмагайсиз...»

Ушанда арпа бош тортган, зиғир гуллагани учун уларни дўл уриб кетган, буғдой кечпишар бўлгани учун унга ҳеч зиён етмаган эди.

Мусо фиръавн саройини тарк этди. У шаҳар ташқарисига чиқиб, қўлларини чўзиб, Худого илтижо қилди. Момақалди роқ тинди, дўл тўхтади. Ерга бир томчи ҳам ёмғир тушмади. Буни кўрган фиръавн ва унинг амалдорлари шаккоқлик йўлини тутишди. Фиръавн тагин Мусога, Мусо орқали Худого берган ваъдаси устидан чиқмади.

Шунда Худо Мусога деди: «Фиръавннинг ҳузурига бор... Унинг юраги ва аёнлари қалбини тош қотирган — Мен Узимман... Токи Менинг мўъжизаларимни кўргайсиз. Менинг қодирлигимга иқрор бўлгайсиз, мисрликларга нечук қаттиқ муомала этганимни кейин болаларингиз, невараяю чевараларингизга ҳикоя қилиб бергайсиз...»

Мусо ва Ҳарун фиръавн ҳузурига бориб, дейишди:

«Эгамиз — Яхудийлар Худоси сўрдиким, қачонгача саркашлик қилурсен? Умматларимга изн бер, улар менга сўгинишсин... Агар «йўқ» десанг, эртагаёқ мамлакатинг устига чигиртка ёпирилур... Шундоқ қалин ёғилурки, унинг дастидан тупроқни ҳам кўриш мушкул бўлур... Дўлдан омон қолган ҳамма нарса чигирткаларга ем бўлур... Сенинг саройинг, мисрликларнинг ҳовли-боғчалари чигирткалар билан тўлур... Шундоқ фалокат юз бергайким, бунақасини бобонг ҳам кўрмаган...»

Шундоқ деб, Мусо фиръавн саройидан чиқди.

Аёнлар фиръавнга дейишди: «Қачонгача шу одамни деб азият чекамиз? Қўйинг, қавмларини олиб жўнасин, Тангрисига тоат-ибодат этсин. Кўрмайяписизми, бутун Миср бузилиб, хонавайрон бўлмиш...»

Шундан сўнг Мусо ва Ҳарунни қайтаришди.

«Майли, боринг, Тангрингизга сажда қилинг, — деди фиръавн. — Хўш, кимлар кетади?»

«Биз — ёшу қари барчамиз ўғил-қизларимиз, чорва молларимизни олиб жўнаймиз, — деди Мусо. — Негаким, Эгамизга бағишлаб байрам қилмоқчимиз».

Фиръавн деди: «Худо хайрингизни берсин... Фақат хотин-халаж, бола-чақангизни олиб жўнанг... Эҳтиёт бўлинг, бошингизга бало орттирманг тагин!... Йўқ, ёлғиз эркаклар кетишин ва бориб, Худого ибодат этишин».

Шундан сўнг Мусо ва Ҳарунни фиръавн саройидан қувиб, ҳайдашди...

Худо Мусога деди: «Қўлингни кўтариб, Миср устида муаллақ тутгил... Шунда ҳамма ёққа чигиртка ёғилгай ва унинг касридан далаларда ҳеч нарса қолмагай...»

Мусо ҳассасини кўтариб, Миср устида муаллақ тутди. Ушанда кун бўйи ва тун бўйи шарқдан шамол эсди. Шамол эрталаб Миср устига чигиртка келтирди. Ҳамма ёқни чигиртка босди. Бунақа офатни Миср илгари сира кўрмаган эди. Чигирткалар ерни қора кўрпадек қоплашди. Улар дўлдан қолган экин борми, мева борми — ҳаммасини қийратишди. Бутун Мисрни шип-шийдам қилишди.

Фиръавн Мусо ва Ҳарунни шошилинч ўз ҳузурига чорлади.

«Мен сиз ва сизнинг Худойингиз олдида айбдордурмен, — деди у. — Айбимни

маъзур тутиб, Тангрингизга илтижо айланг, у мени бу офат-фалокатдан асрасин.

Мусо фиръавн ҳузуридан чиқиб, Худога сифинди. Фарбдан кўзғолган кучли шамол чигирткаларни учириб, Қизил денгизга элтиб тўқди. Мисрда битта ҳам чигиртка қолмади... Аммо Худо фиръавннинг юрагини тагин тош қотирди. Фиръавн исроилликларнинг кетишига изн бермади.

Худо Мусога деди: «Қўлингни кўкка чўзим, то бутун Мисрни зулмат қопласин». Мусо кўлини кўкка чўзди, бутун Мисрда зулмат чўқди. Уч кунгача ҳамма ёқ зим-зиё бўлиб тураверди. Фақат исроилликларнинг уйлари чироқ ёқилгандек ёп-ёруғ эди... Фиръавн Мусони қақриб, деди: «Боргил, Худойингга сифингил... Майли, хотин-халаж, бола-чақангизни олиб кетаверинг. Фақат чорва молларингиз қолсин».

Мусо жавоб берди: «Худойимга қурбонлик қилишимизга изн бергил. Биз чорва молларимизни ҳам олиб жўнайлик. Уларнинг айримларини сўйиб, Худойимга қурбонлик қилурмиз».

Аммо тошжорак фиръавн инсофга келмади.

«Йўқол, кўзимдан йўқол! — деб қичқирди у Мусога. — Бошқа қорангни кўрсатма! Қорангни кўрсатган кунинг — ўласан!...»

«Ҳеч қачон қорамни кўрсатмайман», — деди Мусо.

Шунда Худо Мусога деди: «Мен фиръавн бошига, Миср устига янги бало-қазо юборгум... Шундан сўнг у сизнинг кетишингизга изн бергай... Бандаларимга айтгил, улар ўз кўшнларидан олтин-ашёлар сўрашсин...»

Худо мисрликлар қалбида исроилликларга нисбатан меҳру мурувват уйғотди. Ҳаттоки фиръавн аъёнлари Мусога қимматбаҳо совға-саломлар беришди.

Мусо фиръавн ҳузурига келиб, деди:

«Ярим тунда Мисрнинг у бошидан — бу бошига қадар кезиб ўтгум... Шунда ҳар бир мисрликнинг тўнғич ўғлига ажал етгай... Бундан на подшонинг ва на гадонинг боласи омон қолгай... Бутун Мисрни мислсиз фарёд-фиғонлар чулғаб олгай... Аммо исроилликларга зарра зиён етмагай... Худойимнинг бизга кўрсатган шафқат-муруввати сенга ҳам аён бўлгай... Бутун аъёну акобирларинг менинг ҳузуримга бош уриб келгайлар ва «Қавмларингни олиб жўнагил», деб илтижо этгайлар... Шунда Мисрни тарк этурмиз».

Мусо шу сўзларни айтиб, қаҳру ғазабга тўлиб, фиръавн саройини тарк этди.

Худо Мусога деди: «Фиръавн бу сўзларингга парво этмас, илло, Мен унинг юрагини тош қотирганман... Бас, Миср аҳли ҳали кўп мўъжизаларимга шохид бўлур...»

Мусо ва Ҳарун фиръавн ҳузурида кўп мўъжизалар кўрсатишди. Аммо фиръавн қилт этмади, қарорида қатъий тураверди, исроилликларнинг Мисрдан чиқиб кетишларига изн бермади.

Худо Мусо ва Ҳарунга деди: «Бу ой — йилномангизнинг илк ойи бўлур. Шу ойнинг ўнинчи кунда ҳар бир исроиллик биттадан кўзи ёки улоқ олсин. Кичик оилалар икки ярим — бир бутун бўлиб, битта жонивор олишса ҳам бўлур. Жониворлар соғлом, бир яшар кўчқор ёки така бўлсин. Уларни ойнинг ўн тўртга қадар парваришлаб, сўнг оқшом бутун жамоа сўйиб, қурбонлик қилишсин. Қурбонлик қонидан эшик ва дарвозаларнинг тепаси ва ёнбошига суркашсин. Қурбонлик гўштини ўтга қовуриб, хамиртурушсиз пиширилган нон билан кўкатга кўшиб ейишсин. Сувда қайнатиб пиширилган ёки пишмаган, хом этни ейишмасин. Қурбонликнинг каллапocasини ўтда қовуриб, эрталабгача танаввул этишсин. Ортганини ўтга отишсин... Ҳар кимса қурбонликка пиширилган этни еярган, тўнини кийиб, белбоғини боғлаб, оёғида қовуш, қўлида ҳассасини шай тутиб, шоша-пиша есин... Яхудийларнинг ҳайит таомили шундоқ бўлур...»

«Ўша кеча, — деб давом этди Худо, — Мен Миср устига офат-фалокатлар ёғдиргум... Ҳар бир тўнғич инсон ва тўнғич ҳайвон ажалга дучор бўлур... Аммо эшикларингиз тепаси ва ёнбошидаги қонли тамғалар туфайли ажал сизни четлаб ўтар. Мисрни чулғаб бало-қазо сизга дахл этмас... Сиз шу кунни кейин байрам этинг, келажак авлодларингиз ҳам уни Худонинг инояти деб, байрам қилишсин... Етти кун хамиртурушсиз пиширилган нон егайсиз. Биринчи кунданоқ хамиртурушни йўқотинг. Хамиртурушли нон еган кимса қувилсин, шу етти кун давомида Исроилга оёқ босмасин... Биринчи кун ва еттинчи кун давра қуриб, дуойи тиловат ўқишсин. Ана шу кунларда ҳеч кимса ишламасин, фақат егулик таом тайёрлашсин, холос...»

Хамиртурушсиз Нон кунини байрам қилинг — зеро, шу кунни Мен сизни Мисрдан бошлаб чиқурман... Шу кунни келажак насллар ҳам байрам қилишсин... Ойнинг ўн тўртинчи кунни оқшомидан то йгирма биринчи куннинг оқшомига қадар хамиртурушсиз пиширилган нон ейишсин... Хамиртурушли бирор емак ейишмасин... Қайда яшаманг, шу кунларда еган нонингиз хамиртурушсиз бўлсин».

Шундан сўнг Мусо оқсоқолларни қақриб, деди:

«Ҳозироқ бориб, оилаларингиз учун қурбонликка сўйиладиган кўзи ёки улоқ танланг. Қурбонлик қонини эшикларингиз тепаси ёки ёнбошига сурканг. Эрталабга қадар

ҳеч кимса уйдан чиқмасин. Худойим мисрликлар бошига ёғдирган ажал ўша қонли тамгаларни кўриб, уйлариңизга кирмас, сизни четлаб ўтар...

Худойимнинг бу фармойишига авлодларингиз ва уларнинг авлодлари ҳам мусаллам бўлишин... Худойим ваъда қилган мулку мамлакатга эга бўлганда ҳам шу маросимга амал қилишин... Фарзандлар «Бунинг маъноси не?» деб сўрашса, тушунтириб беришин. Бу — Худойим мисрликларга қирон солган, аммо исроилликларни четлаб ўтган қутлуғ қурбонлик айёmidир, дейишин».

Бу сўзларни эшитган исроилликлар бош эғиб, тоат-ибодат қилишди, сўнг Мусо ва Ҳаруннинг айтганларини бажо келтиришди.

Уша сана тун яримда бутун Миср устига офат-фалокатлар ёғилди. Хоҳ шоҳ бўлсин, хоҳ гадо — барча тўнғич инсонлар ва тўнғич ҳайвонларга қирон келди. Фиръавн ва унинг аёёни акобирлари оёққа туришди. Бутун Мисрни оҳу нола, фарёду фиғонлар чулғаб олди. Ҳар бир уйда кимдир вафот этган, ҳар бир ҳовли — ғамхона, мотамхона эди.

Уша тунда фиръавн Мусо ва Ҳарунни чорлаб, буюрди: «Қани, тезроқ бўлинг!.. Қавмларингизни олиб, Мисрдан жўнанг!.. Бориб Худойингизга сифининг!.. Кўй-эчки, сигирбузоқларингизни ҳам ола кетинг... Ва менинг ҳаққимга дуо қилинг...»

Мисрликлар ҳам қистовга олишди. «Худо ҳаққи, тезроқ кетинглар, — дейишди улар. — Йўқса, тамом қирилиб битамиз...»

Исроилликлар қорилган хамирларини тоғораларга ағдариб, супраларга тугиб, елкаларига олишди. Улар Мусо тайинлаганидек, мисрликлардан олтин-қумуш ашёлар сўрашди. Худо мисрликларнинг кўнглини юмшатди. Улар сўралган нарсаларни исроилликларга ҳада этишди. Шундай қилиб, исроилликлар мисрликларнинг бойлик-бисотларини ўлжа олишди.

Ниҳоят, улар Рамзесдан Саскотга қараб йўлга тушишди. Хотин-халаж, бола-чақадан ташқари қарийб олти юз минг киши пою-пиёда йўл босиб боришарди. Кўп сонли қорамол подаси ва кўй сурувларини ҳайдаб, подачию кўйчивонлар уларга эргашиди. Мисрда қорилган хамирлардан йўл-йўлакай хамиртурушсиз нонлар ёпишди.

Исроилликлар Мисрда жами 430 йил яшашди. Тўрт юз ўттинчи йилнинг охирида Мисрни тарк этишди. Уша кеча Худо уйғоқ туриб, уларни Мисрдан бошлаб чиқди. Шу сабабли Худонинг ҳурмати учун ҳар йили шу санани уйғоқ ўтказишни исроилликлар ўз авлодларига васият қилиб қолдиришди.

Худо Мусо ва Ҳарунга деди: «Пасха маросими тартиби бўйла бўлур:

тайёрланган таомдан бегоналар емасин;

сотиб олган қулингиз суннат этилган бўлса, ўша таомдан есин, бироқ меҳмонлар ёки ёлланма хизматкорларнинг ейиши — ясоқ;

таом уй ичида ейилсин, эт уйдан ташқарига олиб чиқилмасин. Бирорта ҳам суяк синдирилмасин. Бу санани бутун Исроил аҳли нишонласин;

орангизда яшаётган бегоналар бу санани байрам этишмоқчи бўлишса, улар суннат қилинган бўлишлари шарт. Суннат этилганлар байрам таомидан ейишга ҳақлидирлар. Бу таомил исроилликларга ва улар орасида яшаётган бегоналарга дахлдор...»

Исроилликлар Мусо ва Ҳарун айтган Худо фармойишини бажо келтиришди. Уша кунни Худо исроилликларни Мисрдан бошлаб чиқди.

Худо Мусога деди: «Ҳар бир тўнғич ўғилни Менга бағишланглар. Исроилликнинг хоҳ моли бўлсин, хоҳ жони, тўнғичи — Меникидир».

Мусо қавмларига деди: «Худо ўз қудрати каромати ила сизни қулликдан қутқазиб, Мисрдан олиб чиққан бу кунни байрам қилинглар. Хамиртурушли нон еманглар. Ҳозир Абиб ойидир. Худо боболарингизга ваъда қилган, ариқларида сув ўрнига сут ва асал оқадиған ўша Каънон мулкига борганингизда ҳам шу ойда байрам ўтказинглар. Етти кун байрам қилиб, етти кун хамиртурушли нондан ўзини тийинглар. Хамиртурушни йўқотинглар, уни уйлариңизга яқин йўлатманглар. Бу санани ҳар йили байрам қилинглар. Тўнғич ўғилни Худога ҳада этинглар. Тўнғич эркак молингиз ҳам — Худоникидир. Тўнғич хўтик ва кўзингизни товон тўлаб, сотиб олғайсиз. Товон тўламас экансиз, бошини кесгайсиз. Тўнғич ўғлингизни ҳам товон тўлаб, сотиб олмоқ — бурчингиздир. Бир кун болаларингиз бунинг маъносини сўраб қолишса, тушунтириб берингим, фиръавн бизнинг йўлимизни тўсганда, Худо ҳар бир мисрликнинг тўнғич моли ва жонига қирон келтирмишди... Худойим ўз қудрати каромати ила сизни Мисрдан халос этгани аломати қўлингиз ва манглайингизда балқиб турсин».

Фиръавн кетишга ижозат этаркан, Худо қисқа йўл танлади — исроилликларни Фаластин юрти оша манзилга бошлади.

Худо деди: «Мисрликлар уруш очса, исроилликлар Мисрда қайтишлари мумкин». Шунинг учун у исроилликларни саҳро оралаб, Қизил денгизга томон етаклади. Шу йўсинда улар Миср кўшинларини четлаб ўтишди.

Мусо Юсуфнинг суякларини ўзи билан олиб жўнади. Зеро, Юсуф: «Худойим сизга мадад айлар ва сиз менинг хоқимни бу юртдан олиб кетгайсиз», — дея Исроил ўғлонларига васият этмишди.

Улар Саскотдан чиқиб, саҳро этагидаги Этҳамга етиб, чодир тикишди. Худонинг қудрати билан кундузлари бир парча оқ булут елпиниб, кечалари бир қулоч олов ҳавода ёниб, уларга йўл кўрсатиб борар, кеча-кундуз йўл босишарди. Чодир тикиб, гоҳо тин олишаркан, кундузлари бир парча булут, кечалари бир қулоч олов уларнинг манзилгоҳи устида муаллақ бўлиб турар эди.

Шундан сўнг Худо Мусога деди:

«Исроилликларга айтгил, Миддол билан денгиз ўртасидаги Ри-Ҳаҳирот деган жойга боришсин. Денгиз ёқалаб, Баъл-Зефонга ўтов чодир тикишсин... Фиръавн: «Исроилликлар саҳрода сарсон-саргардон бўлиб юришибди», — деб ўйлар... Мен фиръавннинг юрагини яна тош қотиргум ва у исроилликларни тагин таъқиб эта бошлар... Мен шунда ўзимнинг қудрати кароматимни яна кўрсатгум ва мисрликлар худди исроилликлар каби менинг кимлигимни билиб олгайлар...»

Исроилликлар Мисрни тарк этмиш, деган хабарни эшитиб, фиръавн ва унинг аъёну ақобирлари ғазабга минишди. «Биз нима қилиб қўйдик ўзи? — дейишди улар. — Наҳотки исроилликларнинг кетишига йўл қўйиб берсак ва шундоқ хизматкорлардан айрилиб қолсак?»

Фиръавн жанговар аравасига миниб, лашкарини бошлаб, йўлга тушди. Аскарару наварлар орти юз жанговар аравага миниб, унга эргашишди. Юраги тош қотган фиръавн дадил йўл босиб бораётган исроилликларнинг изига тушди. Мисрликлар Ҳаҳирот яқинида денгиз ёқалаб Баъл-Зефон қаршисида тўхтаган исроилликлар манзилига томон юришди.

Исроилликлар кўришдики, фиръавн ва у бошчилигида мисрликлар яқинлашиб келмоқда... Улар ваҳимага тушиб, дод-фарёд солиб, Худога илтижо этишди. Улар Мусога дейишди:

«Қабрларимиз Мисрда эмас, саҳрода қолсин деб, бизни бу ёқларга бошладинми? Бизни бу ёққа бошлаб чиқиб, нимага эришдин? Бизни тинч қўй, биз мисрликларга хизмат қилаверамиз, деб сенга айтмаганмидик? Саҳрода ўлгандан кўра, мисрликларга хизмат қилиб юрганимиз минг қарра афзал эди.»

Мусо уларга деди: «Кўрқманглар... Собит туринглар... Бугун Худойимнинг ўзи сизни халос айлар. Бугун кўраётганингиз мисрликларни бошқа кўрмайсиз. Худойимнинг ўзи сизни деб жангга киргай. Сиз собит, вазмин бўлиб турсангиз, бас...»

Худо Мусога деди: «Нега шунчалар фарёд чекасен? Исроилликларга айтгил, йўлга тушишсин... Ҳассангни кўтариб, денгиз устига муаллақ тут... Денгиз иккига бўлиниб, исроилликларга йўл очилгай... Мен юракларини тош қотирган мисрликлар ҳам уларнинг ортидан юргайлар... Шунда мен қудрати кароматимни тагин кўрсатгум ва кимлигимни уларга ошкор этгум...»

Исроилликларнинг олдига тушиб келаётган Худонинг фариштаси уларнинг ортига ўтди. Олдинда йўл бошлаб бораётган булут ҳам уларнинг ортига сурилди. Тун бўйи уларнинг йўлини ёритиб келаётган олов ҳам орқага сурилиб, Миср қўшини билан Исроил ўртасида туриб олди. У бир томонни зулматга чўктириб, иккинчи томонни чароғон қилиб турарди. Шу туфайли тун бўйи бир томон иккинчи томонга яқинлаша олмади.

Мусо ҳассасини кўтариб, денгиз устида муаллақ тутди. Худонинг амри билан шарқдан кўтарилган кучли шамол денгизни иккига бўлиб, мисрликларга йўл очди. Исроилликлар ўнг ва сўл ёқларида кўтарилган баланд сув-деворлар оралаб, йўлга тушишди.

Мисрликлар уларни таъқиб этишди. Фиръавннинг жанговар аравалари, суворийлари денгизга тушишди. Тун охирлаб қолганда, Худо булут ва олов оша боқиб, уларни саросимага солди. Араваларнинг гилдираклари ўқидан чиқиб, йўл босиш қийинлашиб қолди. Шунда мисрликлар фиръавнга дейишди: «Кўйинг, исроилликлар кетишсин!.. Уларнинг ёнини олиб, Мисрга қарши Худонинг ўзи жангга кирмиш...»

Худо Мусога деди: «Кўлингни чўзиб, денгиз устида муаллақ тутгил. Денгиз туташиб, мисрликларни, уларнинг араваларию суворийларини фарқ этгай...»

Мусо кўлини чўзиб, денгиз устида муаллақ тутди. Денгиз туташиб, мисрликларни фарқ этди. Исроилликларни таъқиб этиб келаётган жанговар аравалару суворийлар — бутун фиръавн қўшини денгиз қаърига ботди. Улардан битта ҳам ном-нишон қолмади.

Исроилликлар эса ўнг ва сўл томонларида кўтарилган сув-деворлар оралаб, қупқуруқ тупроқда одим отиб, йўл босишди. Уша куни Худо Исроилни мисрликлар асоратидан халос қилди ва мисрликлар ҳалокатига уларни шоҳид этди. Худонинг чексиз қудрати кароматини кўрган исроилликлар Худодан кўрқиб, Унга ва Унинг расули бўлиши Мусога иймон келтиришди...

Илова. Инжилда берилган Мусо қиссаси шу ерда тугайди. Аммо Пенни Франкнинг «Ваъда этилган ерга саёҳат» китобида у яна давом этади.

...Кўп ўтмай, исроилликлар зорланиб, шикоят қилишга тушишди. Саҳрода овқат йўк, сув танқис эди...

«Менга иймон келтиринглар», — деди Худо ва ҳар эрталаб кўкдан емиш ёғдирди. У парча-парча шудрингга ўхшар, мазаси асал солиб пиширилган ҳолвайтарни эслатарди. Исроилликлар уни «Манна» деб аташди.

«Бизга эт ато қил», — деб ёлборишган эди, Худо уларга беданалар юборди... Кейин исроилликлар сувсизлик, ташналикдан зорлана бошлашди. Худо Мусога, улкан қоятошга ҳассангни ур, деб буюрди. Мусо ҳассасини урди, қоятош бағридан зилол сув отилиб, шалдираб оқа бошлади... Сўнг Худо Мусога деди:

«Мен сен ила мулоқот этмоқчиман, бандаларимга яшаш йўлини ўргатмоқчиман...» Халойиқ Синай тоғи этагида чодир тикиб жойлашди. Мусо Худо билан сўзлашмоқ учун тоғ тепасига кўтарилди. Худо унга бандаларимга етказгил, деб қонун-қоидалар ато этди. Улар «Ун фармойиш» деб аталур...

Мусо тоғ тепасида узоқ туриб қолди. Исроилликлар кутавериб, роса толиқишди. «Узинг кўрмаган Худодан не фойда?» — дейишди улар. Сўнг олтин, зебу зийнатларни эритиб, олтин бузоқ ҳайкалини ясашди. «Мана шу бизнинг Худойимиз бўлсин», — дейишди ва ҳайкал атрофида рақсга тушишди.

Мусо тоғдан тушиб, қавмлари аҳволига боқиб ранжиди, ғазаби қўзиб, ҳассаси билан бир уриб, ҳайкални парчалади. Исроилликлар қилмишларига тавба-тазарру этишди ва Худонинг фармойишига бўйсунмади, деб сўз беришди.

Худо Мусога, Менга атаб махсус чодир тиклагил, деб буюрди. Чодирни манзилгоҳ ўртасида тикишди. Ичкари-ташқариси гўзал, юксак чодир эди у. Алоҳида хосхонасидаги сандиқда Худонинг фармойишлари сақланар, сандиқ бошдан-охир олтин-забаржад ила қопланган эди. Исроилликлар қаёққа боришмасин, чодирни ҳам, сандиқни ҳам ўзлари билан олиб боришарди.

Бир куни улар узоқ йўл босиб, дарё соҳилига чиқишди. Худо Мусога деди: «Ана шу дарёнинг нарёғи — Мен сизга ато этган ер, мулки Каънондир... Одамларингни юбор, бориб, кўриб келишин... Унинг қандай ер эканини айтиб беришин...» Мусо, бориб, кўриб келинглар, деб сайлаб, ўн икки кишини жўнатди. Улар шириншакар узумлар олиб қайтишди.

«Аломат ер экан, — дейишди улар, — лекин у ёққа бориш хавфли, негаки баҳайбат девлар бор...»

«Худо бизга ёр экан, девлар не писанд», — дейишди Жошуа билан Ғалиб.

Аммо исроилликлар уларнинг сўзини тинглашмади.

«Биз девларга бас келолмаймиз, — дейишди улар. — Яхшиси, бошқа бир кишини йўлбошчи қилиб, Мисрга қайтамыз.»

«Қачон Менга иймон келтиришни ўрганасиз? — деди уларни койиб Худо. — Мен ҳаминша сизга мададкорман... Мен берган ваъдаларимнинг устидан чиқдим... Сиз эса иймон келтиришга ҳамон ожизлик қиласиз!.. Бас, яна қирқ йил шу саҳрода яшайсиз...»

Одамлар тагин зорланиш, шикоят, минғир-минғирга ўтишди... Бир куни чодирлар атрофини гиж-ғиж илонлар босиб кетди. Кўпларни илон чақиб ўлдирди.

«Худога бўйсунмаслик оқибати бу», — дейишди одамлар ва «Гуноҳимизни кечиргил!» — деб Тангрига ёлборишди.

Худо Мусога темир илон ясаб, уни баланд устунга қадаб қўйишни буюрди.

«Худога иймон келтиринглар, — деди Мусо, — илон чақса, ана шу темир илонга тикилиб, шифо топгайсиз...»

Одамлар Худога бўйсуниб, темир илондан шифо топишди... Лекин улар: «Худо бизни янги ерга бошлаб бормаса керак», — деб ўйлашарди. Негаки, уларнинг йўлбошчиси бўлмиш Мусо жудаям қариб, қартайиб қолган эди.

Худо Мусога: «Исроилликларга энди Жошуа йўлбошчи бўлсин», — деб амр этди. Мусо қавмларини йиғиб, уларга Жошуани рўпара қилди.

«Худо амри ила сизни янги ерга бошлаб борувчи кимса энди ана шу Жошуа бўлур», — деди у қавмларига боқиб.

Кўп ўтмай Мусо вафот этди. Ҳамма қайғу-аламга чўмиб, мотам тутди. Халқ узоқ йиллар раҳнаолик қилган азиз йўлбошчидан айрилди.

Лекин исроилликлар энди Худога тўлиқ иймон келтиришган, улар Жошуа ортидан эргашиб, Худо ваъда этган ер — мулки Каънонга боришга ҳозир эдилар...

ЁХУД АМИР ТЕМУР БИЛАН БЎЛАШМОҚЧИ БЎЛГАН ШОҲНИНГ АЙЁРЛИГИ ХУСУСИДА

Султон Темурдек мисли шох бўлмади...

Баховаддин Ҳожий

...Қачонлардир конли жанглarda ўткир тиглари чакмоқдек ялтираган шамширлару ханжарлар бугунги кунга келиб турли музейларнинг сокин гўшаларида фожиаларга тўла мозийнинг тилсиз гувохлари сифатида ором олмақдалар. Бу тиглар неча-неча жонларнинг бошига етдикин, деган савол, албатта, бирмунча нотабий эшитиладики, гўё уларнинг биз уқиб ололмайдиган сир-асрорларига тааллуқлидек. Бирок бу куруллар мозий саҳифаларида бирон из колдирган хон, шох, амир, султон, ҳаттоки лашкарбошию жангчига тегишли бўлса, уларнинг долғали «таржимай холи» ни тиклашга уришиб кўрсак бўлади.

Махачкалға шаҳрида, Доғистон Давлат тарих-меъморчилик музейида 1553-рақам билан ўрта асрлар бўлмасида сақланаётган «Темур ва Нодиршоҳ шамшири» мана шундай қимматли далилий ашёлардан ҳисобланади. Дастлаб қаралганда, шамширнинг кўзга «ярқ» этиб ташланадиган ҳеч нимаси йўқдай, ҳатто тиллаю кумуш қопланган бошқа жиҳозлар олдидан андак кўримсиздай туюлади. Қиличнинг узунлиги 98 сантиметр, вақт ўтиши билан қорамтир тус олган, уч қисмининг иккала томони ҳам ўткирланган камалаксимон тиг қисми 85 сантиметр, ўртача эни 3,6 сантиметр, ёғочдан ишланган ғилофига қора пишк чарм ўралган. Қилич 1936 йили Доғистоннинг Хунзах қишлоғида истиқомаг қилувчи У.Хусайновдан қабул қилиб олинган. Қабул шаходатномасида кўрса-

тилишича, ҳақиқий ғилоф, шунингдек, дастасининг фил суягидан назокат билан ишланган нақшли қисми ва темир дастасининг олтиндан қилинган нақшлари йўқолган. Хусайновнинг айтишича, Нодиршоҳ кўшинлари Андалалда мағлуб этилгандан сўнг шамшир унинг бойлиги билан биргаликда тоғликларга ўлжа бўлиб тушган.

Бирок бу афсонанинг ўзигина шамширни алоҳида эътиборга молик эта олмайди. Гап шундаки, шамшир тигининг иккала томонида деярли 70 сантиметр узунликда олтин суви юритилган араб харфларида битилган битик бор.

Тигининг куйи қисмида «Лаҳор устахонасида тайёрланган. 473» деган ёзувни ўқиш мумкин. Ҳижрий 473 милодий 1070 йил 22 июнда бошланиб, 1071 йил 11 июнда тугагани кўзда тутсак, шамширнинг ёши мингга етай деб колганини билиб оламиз! Тигининг худди шу қисмида, қон оқишига мосланган маҳсус ўйикда яна бир қатор хатни ўқиймиз: «Бу шамширни жаҳонгир Темур Деҳли шаҳрида султон Маҳмудшоҳ Насриддин Ҳижратга қочиб колгандан сўнг ўлжа сифатида унинг колган мол-мулки билан қўшиб, Ҳижрий 801 йилда қўлга киритди ва шамширни тақиб Форс мамлакатига қайтди». (801 Ҳижрий ҳозирги ҳисобда 13.-X.1398 — 03.VIII.1399 йилларга тенг).

Тигининг бошқа томонида эса анъанавий Куръон калимаси бор: «Мен Оллоҳга имон келтира-

ман». Бу юзанинг ўйик қисмида қўйидаги мазмунда матн: «Дорилбако ўткинчи. Нодиршоҳ бу шамширни яна бир бор Жаҳоншоҳ ўғли Муҳаммадшоҳнинг синглиси Равшанининг ҳазинасида ўлжа сифатида олди ва 1152 йили белгига такди». (Бу хатда кўрсатилган сана 1739 йил 10 апрелдан бошланиб 1740 йил 29 мартда тугаган).

Табиийки, шамширдаги битиклар катта қизиқиш уйғотади, шу билан бирга текшириб кўриш заруриятини туғдиради, чунки яшириб нима қилдик, бу хатлар шамширнинг баҳосини ошириш мақсадида кейинроқ баъзи бир устмонлар томонидан ишланган бўлиши ҳам мумкин, деган шубҳа кўнгилда туғилади.

Ўз-ўзидан аёнки, даставвал ёзувларнинг қадимийроғига мурожаат қиламиз. Шамшир XI асрда Лаҳорда ясалгани мумкинми? Махсус текширишлар шуни кўрсатдики, шамширлар уруш қуроли сифатида Оврусиёда VII — VIII асрлардаёқ шаклланиб улгурган экан, устига-устак, бу жараёнда осеёлик кўчманчилар ва уларга қарши кураш олиб борганлар фаол иштирок этишган. Ўрта асрларда яшаган араб муаллифларининг ёзиб қолдиришларича, X асрдан бошлаб Усрушоннинг (ҳозирги Тожикистон жумҳуриятининг Хўжанд вилояти ва унга туташ бир қанча ҳудудлар) жануби-шарқий қисмида шамшир ишлаб чиқариш хунармандчилиги кенг тарқалган. XI асрда бу ерлар Шарқий Эрон ва Шимолий Хиндистон билан бир қаторда қудратли Ғазнавийлар давлати таркибига кирарди. Сал кейинроқ бу давлатнинг пойтахти Лаҳор шаҳри бўлди. Биз эътиборга олаётган давр мобайнида Лаҳор ўлканинг хунармандчилик тараққий этган маркази эди. Бу ерда дунёга машҳур пўлат ишлаб чиқариларди. Хар қанча сазъ-харакатларига қарамай, ҳозиргача олимларга сири маълум бўлмай келаётган айнан ўша ҳинд пўлатидан алоҳида қимматли тиллар ясаларди.

Шамширлар Темур давлатининг пойтахти Самарқандда ҳам махсус устaxonаларда тайёрланарди. Улар ташки томондан жуда нафис безатилса-да, саёхатчи Р.Г. де-Клавихонинг гувоҳлик беришича, жанговарлик сифатлари пастроқлиги боис қиммат баҳоланмасди.

Форс тиллари эса ўзига хос усулларда тоблани учун бозори чаккон қуроқлар қаторига кирарди. Лекин ҳатто ўшалар ҳам сифат жиҳатидан Лаҳорда тайёрланган ҳинд пўлатларига тенгашолмасди. Машҳур Дамашк пўлати ҳам Лаҳор пўлати билан беллашолмасди. Инчунин, Темур ҳам, Нодиршоҳ ҳам Лаҳор шамширининг соҳиблари бўлиши мумкин. Энди шамширдаги хатларни тарихий далиллар билан чоғиштириб кўрайлик.

XI асрнинг 70-йилларида Ғазнавийлар мамлакатини ўзининг қўшни мамлакатларга муваффақиятли юришлари билан ажралиб турган Маҳмуд Малик бошқарарди. Айтайлик, шамшир унинг ёки бирон-бир бойнинг буюртмасига кўра тайёрланган. XII асрнинг иккинчи ярмида кўп йиллик урушлар оқибатида Ғазнавийлар ҳокимияти таназулга юз тутди ва Лаҳор собиқ ҳукмдорларининг бутун ҳазинаси Гурий хонлиги тасарруфига ўтди. XII аср охирида улар яқиндагина Дехлини пойтахт қилиб олган Тўмарлар хонлигини мағлубиятга учратган Чавхан хонлиги устидан зафар қучди. 1206 йили хукмдор Муҳаммад ўзининг кўп сонли душманларининг бири томонидан ўлдирлади ва ҳокимият йурик турк бойи Қутбиддин Ойбек қўлига ўтади. У аввал пойтахтни Лаҳордан Дехлига кўчирди, сўнг ўзини ҳинд ерларининг султони деб эълон қилди. Тарихда Дехли султони деб аталган давлат мана шундай вужудга келди. Темур босиб келган XIV аср охирида шам-

шир чиндан ҳам Дехлида бўлиши керак эди, чунки ҳинд ерининг маркази бўлиб қолган бу шаҳарда барча арқони давлат ва ғазналар жамулжам эди.

1398 йили султонликнинг чегараларида Темурнинг кўп сонли навкарлари пайдо бўлди. Бу пайтда Темур ўзининг қудратли душмани Тўхтамиш устидан ғалаба қозониб улгурган эди. Улғу Темур олов ва қилич билан Дехли томон йўл оча борди.

Султон Насриддин Маҳмудшоҳ жаҳонгир Амир Темурга қарши ўн мингга яқин жангчиси бор қўшинини кўя олди, ҳолос. Дехли яқинида 17 декабрь куни жангда Темур узил-кесил ғалаба қозонди. Маҳмудшоҳ мамлакатнинг жанубидаги Хужаратга қочди. Эртаси куни Темур қўшинлари Дехлига кириб келишди. Шаҳардаги бойликларни қўлга киритган жаҳонгир 1399 йилнинг январида Самарқандга қайтди.

Кўриниб турибдики, шамширдаги битик тарихий ҳақиқатга мос келаяпти. Ундай бўлса шамшир XVIII асрда яна қандай қилиб Дехлида пайдо бўлиб қолди? Бунинг сабабини топиш кийин эмас. Буюк Темур вафотидан кейин улкан мамлакат аста-секин майда-майда бўлақларга бўлиниб кета бошлади. Теурийлар мамлақати XV аср охиригача устивор бўлиб келди, сўнг бир неча йил ичида Шайбонийхон бошчилигидаги қўшин томонидан босиб олинди. Табиийки, теурийлар Урта Осиёдан чекинишга мажбур бўлдилар. Шулардан бири, Темурнинг авлоди бўлмиш Заҳрирдин Муҳаммад Бобур 1506 йили Кобулни босиб олди ва Хиндистонга юришга қаттиқ тайёрлана бошлади.

Бобур Хиндистонга юришни 1525 йили бошладиди, икки йил ичида уни бутунлай забт этди. Бобур Хиндистонда қудратли давлат тузди (кейинчалик бу давлат тарихга Буюк Мўғуллар Империяси деб кирди).

Бобур вафотидан сўнг тож яна ўн тўққиз Буюк Мўғуллар сулоласи вақиллари бошига қўндирилди. 1719 йилга келиб ҳақиқатан ҳам Равшан исмли синглиси бўлган Муҳаммадшоҳ тахтни эгаллади. Демак, фақат Бобур ва унинг авлодлари орқалигина шамшир Равшанининг қўлига етиб бориши мумкин эди.

Ақбарнинг чевараси Муҳаммадшоҳ даврида мамлакатда қучли ички ихтилофлар бор эди. Бунинг устига қўшни Эрон давлати тобора мустақамланиб бормоқта эди. Обрўли лашкарбоши Нодир 1736 йили афгон хонларни ҳайдаб чиқариб, ўзини Эрон шоҳи деб эълон қилди. Ўз ғазнасини тезда тўлдириб олишга ишқибоз бўлган Нодиршоҳ Хиндистоннинг афсонавий бойликларига кўз олайтира бошлади. Ва 1738 йили Буюк Мўғуллар баъзи қочоқ афгонларни ўз паноҳига олапти, деган баҳона билан Нодиршоҳ Хиндистонга уруш эълон қилди.

Ички низолардан чарчаган Муҳаммадшоҳ қўшини 1739 йили тамом мағлуб этилди. Дехлини босиб олган Нодиршоҳ қўшинлари уни талашга киришдилар. Эрон шоҳининг Хиндистондан олиб кетган ўлжалари мисли қўрилмаган микдорни — 700 миллион (!) рупийни ташкил этди. Ана ўшанда Равшанининг ҳазинаси ҳам қароқчиларча таланган эди.

Шамшир саргузаштларининг сўнгги боби, умуман олганда, маълум ва унинг тарихий ҳақиқат эканига шубҳа йўқ. Нодиршоҳ 1740 йили Бухоро ва Хива хонлигини забт этиб, Афғонистон, Озарбайжон, Арманистон ва Гуржистоннинг бир қисмини ҳам қўшиб, улкан феодал империя тузиб олгач, кейинги йили у Доғистон устига навбатдаги, ҳисоб бўйича учинчи юришини бошлади. Шоҳ тоғликларни тиз чўқтиришига қаттиқ ишонарди. Бироқ бу сафар омад шоҳга қулиб боқмади. 1741

йилнинг кузида Андалал дарасида тоғликлар шох кўшинини қопконга туширди. Тор дарада қолган эронликлар тоғликлар учун қулай нишон бўлдилар. Кўшиннинг омон қолган озгина қисми ярадорлару бор бойликларини ташлаб орқага қочдилар. Нодиршоҳнинг ҳам асирга тушишига бир баҳя қолиб, бахтли тасодиф туфайлигина у ўз жонини омон сақлади. Бу жангда тоғликлар қўлига ўтган турфа-туман эрон қуроллари, жумладан, шамширлару ханжарлар ҳозирги кунда Доғистон музейларида сақланмоқда.

Аммо шу билан шамширнинг саргузаштлари тугади, деб бўлмайди. Бизда унинг кейинги соҳиблари ҳақида маълумотлар йўқ. Бунинг устига, агар шамширга диққат билан разм соладиган бўлсак, унинг тоғликлар қўлида ҳам кўп бор ишлатилганининг гувоҳи бўламиз. Эҳтимол, шамшир тоғликларнинг ўрис самодержавиесига қарши миллий-озодлик ҳаракатларида иштирок этгандир, эҳтимол, у имом Шомилнинг ё бўлмаса бошқа бирон-бир жангчининг қуроли бўлиб хизмат қилгандир...

Назаримизда ҳамма нарса ўз ўрнига тушгандай, барча далиллар исботини топгандай, заррача шубҳага ҳам ўрин қолмагандай эди.

Аммо...

Энди биз масаланинг илмий томонларини батафсил шарҳлаб ўтирмаймиз-да, аниқлаганларимизни мухтасаргина баён этамиз.

Аввало шамширнинг тиф қисмидан бошлаймиз. Тажрибахонада маъданографик тадқиқотлар ўтказмасдан турибқоқ бизни қизиқтираётган шамшир ўша машхур, халига довр сир-синаоти топилмаган афсонавий хинд пўлатидан қилинмаганини аниқладик. Шамширимиз яхши тобланган бўлса-да, мустаҳкамлик даражаси бўйича дамашқ пўлатидан ишланган тифларга нисбатан куйроқ даражада эди. Бу — биринчидан.

Иккинчидан, шамширнинг ташқи тузилиши XI аср қуролларига хос эмас. Масалан, қон оқиши учун ўйиклар, ҳаддан ортик мутаносиб шакл, яъни ўнғай тарзда андак эгилган шакли бир неча асрлик тараққиёт оқибатида, тахминан XVII-XVIII асрларда расм бўла бошлаган эди.

Бирок булар ҳали ҳаммаси эмас. Фанда палеографик таҳлил деган тушунча бор. Бу усул бўйича санаси кўрсатилмаган хатлар текширилиб, улар қайси юз йилликка тегишли эканини аниқлаш мумкин. Маълумки, араб ёзуви тинмай такомиллашиб борган, бу такомил ҳар хил ўлкаларда ҳар хил кечган бўлса-да, бари бир умумий қонуният, хандасавий мутаносибликлар сақланиб қолган. Масалан, XI, ҳатто XIV асрлар ёзувида ишлатилмаган баъзи белгилар XVII асрга келибгина пайдо бўлган. Бизнинг шамширимизнинг дастлабки битигида XI аср санаси турибди (ҳижрий — 473), ёзилиш услуби, хандасавий мутаносиблиги, баъзи белгилари эса XVII-XVIII аср ҳуснихатига хос! XIV аср санаси қўйилган ҳатда ҳам айнан шу белгилар учрайди. Демак, саналар сохта.

Яна бир муҳим ҳолат. Гап шундаки, олимларнинг аниқлашича, X-XIII асрларда жанг қуроллари устaxonаларда умуман хат битилмаган!

Қуролларга битиклар ёзиш бизга эҳтимол Овруподан ўтиб келган ва XVI асрдан бошлабгина расм бўлган.

Палеографик таҳлил яна муҳим бир нарсани ойдинлаштирди. Маълум бўлишича, шамширдаги барча битиклар, XI, XIV, XVIII асрлар саналари қўйилганига қарамасдан мутлақо бир хил услубда, ҳатто энг майда-чуйда белгиларига қадар ўхшаш ҳуснихатда битилган экан! Демак, барча хатлар бир вақтнинг ўзиде, балки бир одам томонидан амалга оширилган. Олимлар хатни бу услубда ёзиш XVI-XVIII асрлар учун хос эканини ҳам аниқлаб беришди.

Шамширнинг ташқи кўринишини янада синчиклаб ўрганиш бир яқуний хулосага олиб келди: у XVII-XVIII асрларда форс усталари ясаган шамширларга жуда ўхшаб кетади. Ҳатто бу шамширни машхур қуролсоз уста Абдуллах Исфоханийнинг ўзи ёки унинг мактабида ўқиган шогирдларидан бири ясаган бўлиши керак, деган мулоҳазамиз ҳам бор.

Ҳўш, умуман олганда шамшир асли кимга тегишлию ундаги хатларни ким битган?

Бу саволларга жавоб топиш учун яна шамшир-га мурожаат қиламиз. Унинг қуйи қисмида бодом шаклидаги ўрама бор. Бу тарздаги шакллар XVII—XVIII асрларда буюртма берувчининг ёки устанинг шахсий белгиси, тимсоли сифатида қўлланилган. Шарқ қуроллари-нинг билимдони М. Е. Массон аниқлашича, бодом шаклидаги ўрамалар фақат ҳукмронларнинггина рамзий белгиси бўлиб, бошқа тирик жон, ким бўлишидан қатъи назар, ундан фойдаланиши қатъий таъқиқлаб қўйилган. Ўз-ўзидан аёнки, Эронда ўша пайтлари бундай ҳуқуқдан фақат Нодиршоҳгина фойдаланиши мумкин эди.

Нодиршоҳ нима мақсадда бу ишга қўл урган? Нима учун у ўзига тегишли шамширни Темурга «тортик» этган? Нодиршоҳнинг барча тарихий воқеаларни ҳисобга олиб, бу ишни шу қадар пухталик билан амалга оширишининг сабаби нимада?

Бундай саволларга жавоб топиш учун озгина мулоҳаза юртишининг ўзи етарли.

Афтидан, Нодиршоҳ шухрати асрлардан-асрларга ошиб келаётгани буюк соҳибқирон Амир Темурга ҳасад қилган, ўзи билан жаҳонгир орасида — сунъий бўлса-да — қандайдир алоқа ўрнатилганга тиришган. Бу ўринда шамшир жуда қўл келган. Ҳарбий қурол бўлган шамшир гўё ворисликнинг тимсоли бўлиб туюлган-у, Нодиршоҳ ўзини буюк Амир Темурнинг издоши, унинг ишларини давом эттирувчи шахс сифатида кўришга, бошқаларга ҳам шунини исботлашга уринган... Аммо Темур шухратини сўндирмоққа, унинг буюк зафарларини қайтармоққа Нодиршоҳнинг қурби етмади...

Шамшир-га келсак, у ҳали кўп замонлар музейнинг сокин гўшаларида туражак ва авлодларга эрон ҳукмдорининг айёрлиги хусусида сўйлаб беражак...

Ўрисчадан Зулфия **ЙҮЛДОШЕВА** таржимаси

Ойномамизнинг шу йилги I-сонида зехнингиз ўткирлигини, билимингиз даражасини, хотирангиз кучини синаб кўришингиз учун биз тузган 10 саволга жавоб ёзиб юборишингизни сўраган эдик. Жавоблар топиш учун берилган 2 ойлик муҳлатни бирмунча чўздик ҳам. Ва ниҳоят Сиз, муштарийлар диққатига ҳавола этилган бу топширикни яқунларканмиз, ўша саволларни эслатиб ўтамиз.

Саволлар:

1. Гилдиракли арва қачон, қайси давлатда пайдо бўлган?
2. Узлуксиз ёмхона (почта) хизмати алоқаси биринчи марта қайси давлатда, ким томонидан йўлган қўйилган?
3. Шарқда жўғрофий харита қачон, қаерда илк бор қўлланилган? Ғарбда-чи?
4. Чўян дастлаб Шарқнинг қайси давлатида, қачон тайёрланган? Ғарбда-чи?
5. Нечанчи асрларда, қайси давлатларда шамол тегирмонидан фойдалана бошлаганлар?
6. Ўзиюрар кема ва машиналарнинг яратилишини биринчи бўлиб қайси олим башорат қилган?
7. Даставвал ибтидий ракета қуроли қайси мамлакатда, қачон яратилган?
8. Биринчи кўзойнак қаерда, қачон, ким томонидан ихтиро қилинган?
9. Тутайдиган ўқдори (порох) билан отиладиган милтик қаерда, қачон кашф этилган?

10. Ўтмишда тузилган ва жаҳонда муқаммал деб топилган сайёралар жадвали нечта ва уларнинг муаллифлари кимлар?

Рўйроғ айтганда, ана шу 10 саволга муштарийларимиз ёзиб юборган жавобларнинг анчаси ёки қисмангина тўғридир. Муқаммал ва тўла-тўқис бўлмаса-да, саволларнинг бирмунчасига қисман тўғри жавоб топганларнинг исм-шарифларини санаб ўтамиз:

Улар — пастдарғомлик Мархабо Абдиева, жомбойлик Олим Тиллаев, хатирчилик Абдусалом Таниев, қосонлик Асқар Диев, яққабғлик Умариддин Шарипов, муборақлик Муҳиддин Холиков, қосонсойлик Х.Турсунбоев, балиқчилик Маҳмуджон Хотамов ва Эгамберди Умमतов, марҳаматлик Маъруфжон Алдашев, шўрчилик Беғам Тиловова, жарқўрғонлик Тўлқин Алланазаров, гиждувонлик Гулнора Худойбердиева, свердловлик (Бухоро) Рафик Мирзаев, олотлик Бобоҳон Ўринов, ғалабалик Насиба Умарова, қонибодомлик (Тожикистон) Кибриё Тўраевлардир.

Жавоб топишга уриниб, бизга хат йўллаган бошқа ўртоқларга ҳам миннатдорчилик билдирамиз.

Аслида 10 саволнинг тўғри ва муқаммал деб ҳисобланган 10 жавоби қуйидагичадир:

Жавоблар:

1. Гилдиракли арва дастлаб Шумер давлатида эрализгача 4000 йилда пайдо бўлган деб тахмин қилинади. (Баъзи манбаларда Хиндистон ҳам эслатилади). Оврупода эса гилдиракли арвадан эрализгача 3000 йилдан бошлаб фойдаланишган.
2. Узлуксиз ёмхона (почта) хизмати эрализгача VI асрда Эронда шох Кир томонидан йўлга қўйилган.
3. Ернинг биринчи жўғрофий харитаси Вавилонда эрализгача 2300 йилдаёқ маълум бўлиб, лой тахталарда ўйиб қизилган эди. Ғарбда эса Ер сатҳининг илк тасвирларидан бири юнонлик Хекатанос Мелетский томонидан эрализнинг 520 йили яратилган.
4. Чўян эрализгача IV асрда Хитойда тайёрланган. Ғарбда эса чўян қуйишнинг бошқача усули фақат эрализнинг 1400 йилидагина ихтиро қилинди.
5. Шамол тегирмонларидан (дон янчадиган) илк бор VII асрда Хитой ва Эронда фойдалана бошланганлар. Римда ҳам шамол тегирмони маълум бўлган, аммо у кенг тарқалмаган.
6. Ўзиюрар кема ва машиналарнинг яратилишини биринчи бўлиб инглиз олими, францисколик роҳиб Рожер Бекон (1214-1292) башорат қилган.
7. Даставвал ибтидий ракета қуроли Хитойда яратилади. Кейинчалик эса мусулмон мамлакатларида пайдо бўлиб, сўнграқ Оврупога ҳам кириб боради.
8. Биринчи кўзойнак Италияда ихтиро қилинган. Баъзилар уни ихтирочи Словвино Армати 1299 йили яратган дейишса, бошқалар эса кўзойнакни 1350 йили пайдо бўлган деб фарз қилмақдалар.
9. 1320 йилдан кейин тутайдиган ўқдори (порох) билан отиладиган қурол Оврупода пайдо бўлгани йилномаларда қайд этилган. (Шарқда эса бундай қуролдан илгари, яъни XIII асрдаёқ фойдаланишган.) Милининг олд томонидан кўроқин билан ўқланадиган милтикнинг биринчи намуналари эса 1338 йили яратилган.
10. Жаҳонда муқаммал деб топилган сайёралар жадвали иккита бўлиб, уларнинг муаллифлари — юнон олими Птоломей ва ўзбек мунажжими Мирзо Улугбекдир.

Афсун ёмғир ёғдирадими?

Муқаддас китоб (Библия)нинг ёмғир чақириш, яъни кўкдан ёмғир тилаб олиш маросими ҳақида сўз юритадиган манба экани эътиборга лойиқдир. Шунингдек, Қўхна Аҳдда ёмғир — бебаҳо бойликка, осмон — асил ғазнага киёсланади.

* * *

Баъзи бир археолог олимларнинг ҳисоблашларича, неолит (тош асрининг энг сўнгги даври) ва биринчи (бронза) даврларига дахлдор қазилма топилмалари ёмғир чақириш маросимидан гувоҳлик беради.

* * *

Энеолит ҳудудидаги Трипольск маданиятига мансуб топилма кўкдан ёмғир тилаш маросимини эсга солади: унда бежиримгина аёлнинг ўз кўлидаги идишдан сув куйиб тургани тасвирланган.

* * *

Қадимги Краннон шахрида (Эрализгача IV аср) зарб қилинган тангада арава билан бирга қўшқулок (кўзанинг бир тури) тасвири туширилган. Ана шундай араваларда қўшқулоқлардан сув сачратиб, кўкдан ёмғир тилаганликлари ҳақида ёзма маълумотлар ҳам сақланиб қолган.

* * *

Элатшунослик (этнография)нинг фан сифатида пайдо бўлиши, (XIX асрнинг биринчи чорагидан бошлаб) бу маросимга доир жуда кўп маълумотларни тўплаб ўрганиш имконини яратди. Шунинг учун ҳам сайёрамизнинг

кўпчилик халқларида мавжуд ёмғир чақириш маросимининг муайян шакллари қанчалик ранг-баранг бўлишига қарамасдан, улар асил маъзининг бир бутунликни ташкил этиши ўтган асрнинг бошларидаёқ аниқланган эди.

* * *

Оврупонинг болкон халқларида яқинларгача сақланиб қолган маросимни «пеперуда» ёки «додола» деб аташарди. Қизлар тўдаси орасидан бир қиз «капалак» (пеперуда) деган номда юритилиб, яшил новдалар билан безатилган бўларди. У дугоналари кузатувида уйма-уй кезиб, ўзи тимсолида Худодан ёмғир тилаётган капалакни намоён қиларди. Дугоналари эса капалак ҳақидаги қўшиқларини жўр бўлиб куйлашарди. Хонадон сохиблари уларни сув ва ширинликлар билан сийлашарди.

* * *

Баъзан маросим бундан ҳам мураккабларди. Масалан, Сербияда «капалак»ни қуршаган қизлар тўдаси қабристонга йўл олиб, аждодлар руҳидан мадад сўрашарди (Бунинг учун улар мархумлар кабрига сув куйишарди).

* * *

Руминия ва Булғорияда эса бу «капалак» маросимининг мазмунини бир қадар бойитилган эди. Лойдан ясалган ва деҳқонча кийинтирилган қўғирчоқни дафи этишарди. Бир печа кундан кейин эса қайта кавлаб олишар ва уни синдириб, сувга улоқтиришарди.

Сўнгра унинг хотирасини ёд олиб, кўкдан ёмғир қутганча ибодат қилишарди.

* * *

Юкори Бовария ва Баден немисларида бу маросимга қисман бошқачарок тарзда амал қилинарди: кўча-кўйда капалак киёфасидаги қизлар эмас, балки сув қуши ниқобини кийган ёки кўкатлар ва ботқок гулларида ясалган сув қуши (кўпинча оккуш) тасвирини кўтарган йигитлар кезишарди. Ўша «қуш»ни сув билан обдан сийлашарди.

* * *

Шунга ўхшаш маросим Кавказ халқларида, жумладан чечен ва ингушларда ҳам бўлган. Ёмғир тангрилари — Мусту Гударга (ингушларда) ва Қарш Қули (чеченларда)ни гавдалантирувчи йигитлар устидан сув куйишган. Улар эшикма-эшик қўшиқ айтиб юришганда, ховли эгалари хайр-садақага ёғ, тухум, пишлок каби егуликлар улашишган.

* * *

Қизлар кўшилган омончи дарё окимига тескари томон тортиш ёки суви қуриган ўзанини ҳайдаш русумига кавказ халқларида ҳам, Марказий Оврупода, жумладан Австрия ва Швейцарияда ҳам XX аср бошларигача амал қилинган.

* * *

Олмония (Рейн)да омон кўтарган қизлар дала бўйлаб айланишарди. Омонга ҳам, уни судраб тортган қизларга ҳам сув куйиш урф эди.

Ўрим мавсумида ишдан кайтаётган ўроқчилар бошидан сув куйиш поляк, венгер, румин, инглиз ва французларда расм эди. Баъзан эса сўнги дон боғларини араваларга юклаб қайтган ўроқчилар устидан сув куйишарди. Бундан мақсад — кузги экинлар учун ёмғир чакириш бўлар эди, албатта.

* * *

Ўрисияда ёмғир чакириш маросими тўлалигича сақланиб қолмаган. Аммо рўза арафаси ва рўзада бир-бирлари устидан сув куйиб, бу маросимга амал қилинган.

* * *

Ўрсия, Украина, Белорусияда турмушга чиқиш ниятида бир-бирлари устидан сув куйишган. Аслида, бу русмнинг заминиди ҳам ёмғир чакириш нияти яширингандир.

* * *

Янги Гвинеяда маълум дарахт турининг шохини синдириб, унинг билан ерга сув сачратганча ёмғир чакирганлар.

* * *

Шимолий Амриконинг омаха қабиласи хиндулари ёмғир чакириш мақсадида оғизларини сувга тўлатиб, ҳавога пуркашган. Шимолий Австралиянинг мара қабиласи аборигенлари ҳам худди шундай йўл туттишади.

Суловеси оролида яшовчилар қурғокчилик кезларида дарё сохилига жўнашиб, бир-бирларига бакириб-чакириганча, бамбук гаровидан сув сачраттишган.

* * *

Осиё, Африка ва Австралия китъасининг баъзи бир халқларида ёмғир чакириш учун у ёки бу тош устидан сув куйиш ёнки уни сувга чўндириш урфига амал қилинади.

* * *

Бу маросимни эслатадиган удумни аср бошларида Оврупо (Франция ва Испания)да ҳам кузатишган эди: йил қурғок келганда, хочни ёки авлиё хайкалчасини сувга чўндиришарди.

* * *

Жанубий Амрико ва Африконинг жануби-шимолида ёмғирнинг изми эгизаклар ҳукмида, деган ақидага ишонишади. Шунинг учун бир гуруҳ аёллар кудукма-кудук ўтиб, уларни куйкалардан тозалагач, афсунли кўшик куйлаб ва рақсга тушиб, эгизак туққан хотинниқига йўл олишадди. Улар сув тўлатилган мўъжазгина кўзачаларидан эгизакларга сув куйишади-да, сўнгра аждодлари қабрига сув сепишгани мазорга жўнашади.

Янги Қаледонияда ёмғир чакириш учун марҳумнинг суягини қабрдан казиб олиб, уни дарахт япроқлари узра илеб куйишади ва устидан сув куйишади.

* * *

Украина қишлоқларидан бирида 1868 йили юз берган қурғокчиликда марҳумнинг жасадини қавлаб олиб, роса қалтаклашганча ундан ёмғир тилашган ва элак орқали устидан сув сепишган.

* * *

Явада икки эркак бир-бирини хивич билан сава-лашиб, тиркираб чиққан қонларини ерга тўкишарди. Ёмғир чакириш мақсадида қонли олишув одати Шимолий Африконинг эгҳиу қабиласига ҳам хос эди.

* * *

Тибетда яқин-яқинларгача об-ҳаво афсунгарларининг маросимини кузатиш мумкин эди. Баъзи вақтларда маросимнинг таъсир кучини ошириш учун ҳуқумат фармонига биноан афсунгарларга қоҳинлар ҳам келиб қўшиларди. Қоҳинлар муқаддас китоб-лубумни кироат қилишар ва кўзгуга сув пуркашарди, аёллар эса будда қонун китобларини орқаларида кўтариб, ибодатхоналар ва далаларни айланишарди.

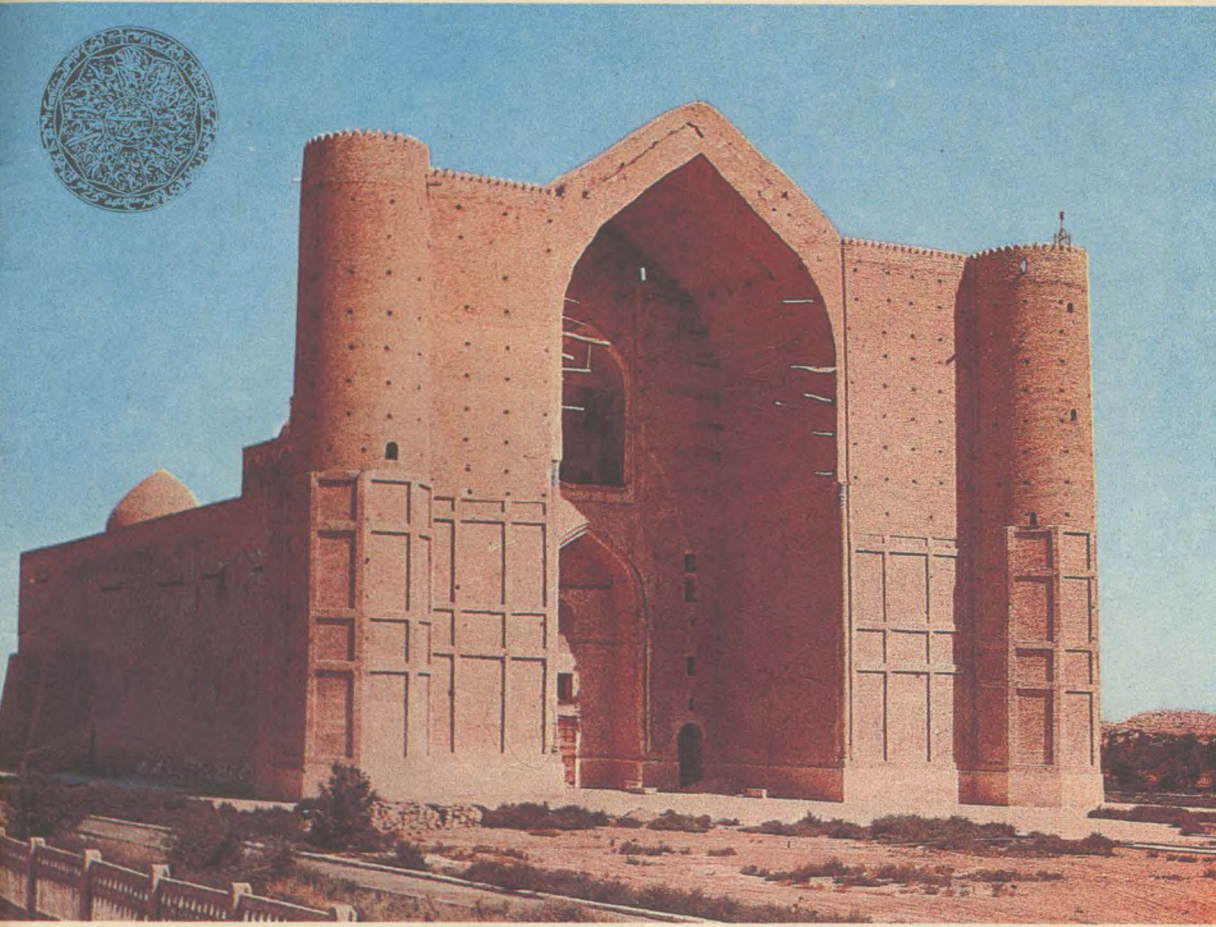

Босмаҳонага 20.05.91 й. топширилди. Босишга 17.06.91 йилда рухсат берилди. Қоғоз тарҳи 70×108¹/₁₆. Қоғоз ҳажми 5,6 тобоқ. Нашриёт ҳисоб босма тобоғи 6,3. Буюртма 5437. Обуначига — 120128, сотувга — 30000. Жами — 150128 нусхада чоп этилади.

Нархи обуначига — 70 т., сотувда — 1 сўм.

Ўзбекистон Комсомоли Марказий Қўмитаси «Камалак» матбаа-нашриёт бирлашмаси,
Телефонлар: бош муҳаррир — 78-96-98, бош муҳаррир ўринбосари — 78-95-16, масъул котиб — 78-94-09, бўлим мудир — 78-31-33.

Ўзбекистон Комфирқаси Марказий Қўмитаси нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ нишонли босмаҳонаси.
«Сирли олам» № 7, 1991

НАРХИ: обунанига — 70 тийин
согууда — 1 сүм

Индекс 75243